

14 (6-162)

BAROKOVÁ LITERATÚRA

SVETOVÁ
ČESKÁ
SLOVENSKÁ

JOZEF MINÁRIK

*Slovenské
pedagogické
nakladateľstvo
Bratislava 1984*

19-25

Adami Mettius ab anno 1701

16745 16

Univerzitná knižnica
v Bratislave

1800079758

Univerzitná knižnica
BRATISLAVA
27. IX. 1984
Kd *16745 16*

r: doc. PhDr. Jozef Minárik, CSc., 1984.
zali: PhDr. Michal Eliáš, CSc., PhDr. Marta Kerulová, CSc.
) Ministerstvo školstva SSR dňa 4. mája 1983 číslo Š 4440/1983-32 ako vysoké
príručku pre filozofické a pedagogické fakulty vysokých škôl.
lanie.

Obsah

Úvodom	7
BAROKOVÁ LITERATÚRA (16.—18. storočie)	9
1. <i>Ideový a umelecký charakter barokovej literatúry</i>	11
Literatúra	26
2. <i>Európske barokové literatúry (16.—18. storočie)</i>	30
Európske barokové umenie	38
Literatúra	39
Preklady	40
3. <i>Česká baroková literatúra (začiatok 17. stor.—koniec 18. stor.)</i>	43
České barokové umenie	48
Literatúra	48
4. <i>Slovenská baroková literatúra (1650—1780)</i>	50
0. Úvod	50
Literatúra	65
1.) <u>Začiatky barokovej literatúry (1650—1680)</u>	71
Úvod	71
Poézia	73
Náboženská poézia	73
Svetská poézia	82
Próza	100
Náboženská próza	100
Umelecká próza	102
Vecná próza	123
Odborná próza	124
Dráma	134
Literatúra	148
2.) <u>Rozkvet barokovej literatúry (1680—1750)</u>	155
Úvod	155
Poézia	159
Náboženská poézia	159
Svetská poézia	167
Próza	182
Náboženská próza	182
Umelecká próza	188
Vecná próza	202
Odborná próza	203
Dráma	223
Literatúra	230

176, 275, 228, 229-24
245-228

3. Ústup barokovej literatúry (1750—1780) 241

Úvod 241

Poézia 245

Náboženská poézia 245

Svetská poézia 248

Próza 293

Náboženská próza 293

Umelecká próza 295

Vecná próza 304

Odborná próza 304

Dráma 311

Slovenské barokové umenie 316

Literatúra 317

4. Ústna ľudová slovesnosť v barokovom období 324

Poézia 324

Próza 330

Dráma 335

Literatúra 337

Poznámky 343

Zoznam vyobrazení 366

Register autorov a diel 368

Úvodom

Obsahom knihy je baroková literatúra: základné poznatky o ideovom a umeleckom charaktere barokovej literatúry, prehľad svetovej a českej barokovej literatúry a najmä podrobnejší systematický výklad vývinu slovenskej barokovej literatúry.

Poznanie barokových ideových a umeleckých princípov, myslenia, estetických náhľadov, teórie literatúry a poetiky je nevyhnutné na pochopenie špecifických čŕt barokovej literatúry. Pomáha správne hodnotiť autorov, diela a literárno-vednú problematiku.

K hlbšiemu porozumeniu literatúry majú prispieť i kapitoly o výtvarnom a hudobnom umení, ktoré bolo ešte aj v barokovom období veľmi tesne späté s literatúrou.

Zo svetovej a českej literatúry si všim: me hlavných autorov a diela, ale i literárnohistorické fakty, ktoré poukazujú na príbuznosť so slovenským kultúrnym a literárnym vývinom. Pravda, slovenská baroková literatúra, najmä v porovnaní so stredovekou literatúrou, už reprezentuje samostatnejšiu, nezávislejšiu a svojráznejšiu literatúru, v ktorej veľmi zreteľne badať uvedomené úsilie o vytvorenie národnej literatúry.

Slovenská baroková literatúra sa podľa našej novej periodizácie vyvíjala v troch vývinových etapách: Začiatky barokovej literatúry (1650—1680), Rozkvet barokovej literatúry (1680—1750) a Ústup barokovej literatúry (1750—1780). Predpoklady barokovej literatúry sa utvárali už v období doznievania renesančnej a humanistickej literatúry (v období manierizmu v rokoch 1620—1650). V období ústupu barokovej literatúry sa zasa začala vytvárať rokoková literatúra a niektoré prvky klasicistickej literatúry.

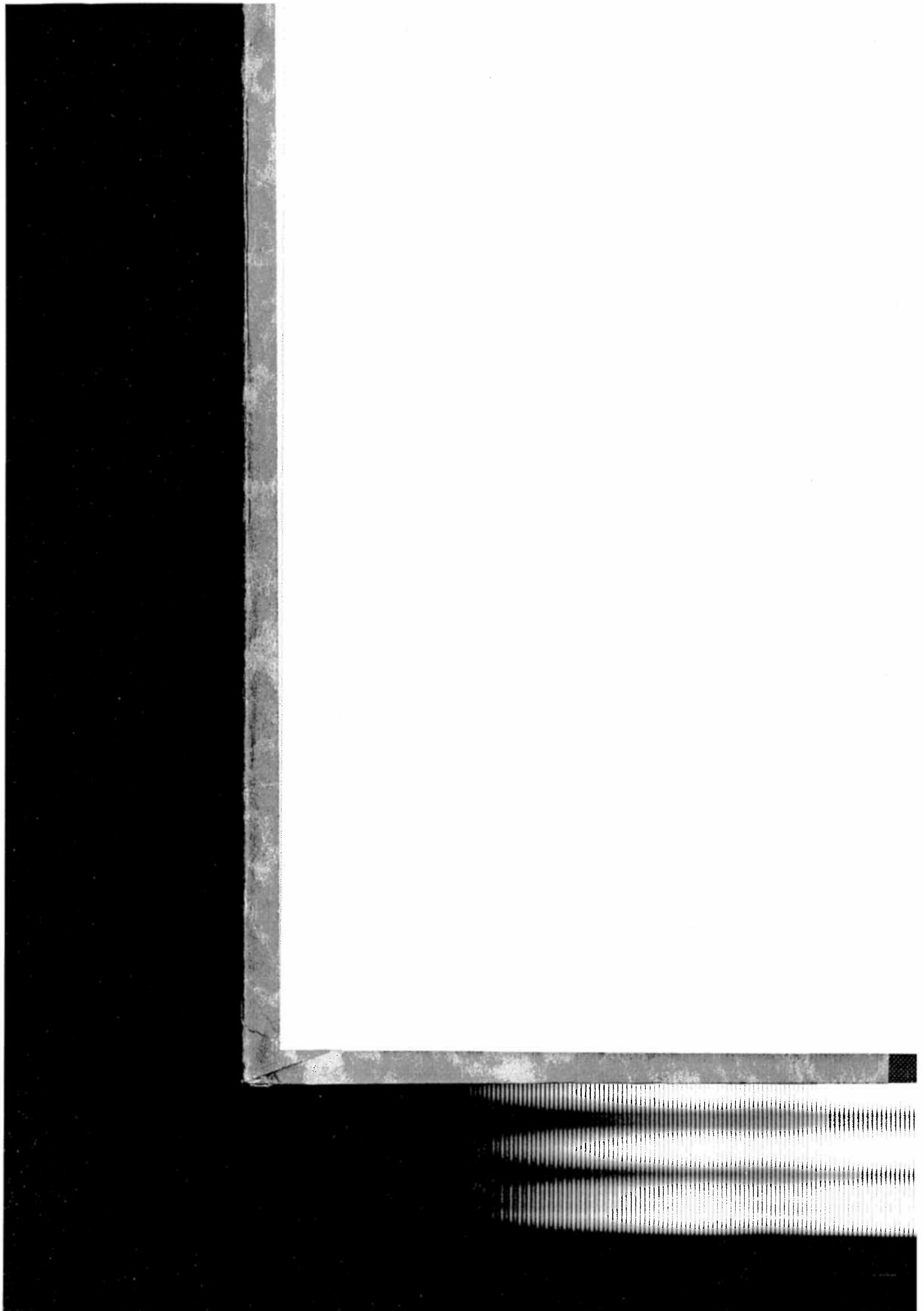
Pri výklade procesu slovenskej barokovej literatúry kladíme dôraz na vývin literárnych druhov i žánrov a na ich ideovo-estetickú realizáciu. Odpútavanie literatúry od nábožensko-svetského ideového a umeleckého synkretizmu už natoľko pokročilo, že popri náboženskej literatúre sa pestovala výslovne svetská literatúra, ktorá v poslednej vývinovej etape nadobúdala prevahu. V rámci narúšania umeleckého synkretizmu sa napokon vykryštalizovali aj literárne druhy a prevažná časť literárnych žánrov.

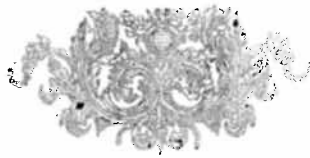
Primeranú pozornosť venujeme ústnej ľudovej slovesnosti. Medzi písanou a ústnou literatúrou boli rozmanité kontakty. V tomto období nám už nejde o interpretáciu teórie žánrov ústnej ľudovej slovesnosti, lebo zachovaný písomný materiál dáva možnosť sledovať i vývin a charakter niektorých jej žánrov.

Knihá vznikla z praktických potrieb. Chce vyplniť medzeru v študijnej literatúre. Pri jej koncipovaní sme sa opierali o doterajšiu literatúru a najmä o naše vlastné výskumy. Dúfame, že dobre poslúži pri štúdiu (prednášky a semináre) a bude podnetná i pre tých, ktorí sa barokovým literárnym obdobím chcú hlbšie zaoberať (diplomové a kandidátske práce). Podľa doterajších skúseností bude dobrou pomôckou aj pre odborníkov, ktorí sa profesionálne zaoberajú výskumom staršej slovenskej literatúry.

Autor

*Baroková
literatúra*
(16.—18. storočie)

I. IDEOVÝ A UMELECKÝ CHARAKTER BAROKOVEJ LITERATÚRY

Pojem a termín barok. Problematika baroka je veľmi komplikovaná. K jej uspokojivému riešeniu sa ešte nedospelo ani v svetovej odbornej literatúre.

Barok sa považoval za nadhistorickú štýlovú kategóriu, ktorá završuje obdobie kultúrneho vývinu, pričom je formálnymi príznakmi protikladná „nadčasovej“ renesancii (nemecký historik umenia Heinrich Wölfflin a jeho škola). Označoval sa za umenie protireformácie (Werner Weisbach, Erich Trunz). Dnes sa pod ním myslí panujúci štýl alebo súhrn umenia, ale aj jednotlivých smerov a štýlov určitej epochy. Nemožno ho pritom redukovať len na formy vyumelkovaného štýlu.

Barok predstavuje zvláštnu kultúrohistorickú a umeleckú epochu: nový životný, názorový, myšlienkový, citový, kultúrny a umelecký prúd. Už od druhej polovice 16. stor. sa šíril v Španielsku, Portugalsku, Taliansku a Francúzsku a neskôr v ostatných európskych krajinách (16.—18. stor.).

Názov barok sa odvodzuje od portugalského slova „barocco“ (perla nepravidelnej formy, krivá perla), od mien výtvarných umelcov (napr. Federigo Barocci), ale najnovšie sa dáva do súvisu s latinským označením štvrtého druhu druhej figúry sylogizmu (formy úsudku, v ktorom z dvoch premís — predpokladov logicky vyplýva záver) v scholastickej logike (baroco). Spočiatku mal pejoratívny nádych. Označoval sa ním zlý vkus.

Názov pochádza z dejín výtvarného umenia, lebo najprv v štýle výtvarného umenia sa prejavili charakteristické črty tohto prúdu: narúšanie, krivenie a deformovanie klasickej formy (najmä jej harmonických, antikizujúcich foriem a proporcií) barokovou dekoratívnosťou, pompéznosťou a patetickosťou. V literatúre sa začal používať až od polovice 19. stor.

Baroková dekoratívnosť, pompéznosť a patetickosť sa uplatňovala najmä v cirkevnom umení. Chrámy boli vlastne hýrivou syntézou všetkých umení. Nielenže uchvacovali veriacich farebnou a zlátenou plastikou a vzrušenou malbou, ale poskytovali im aj hudobný, divadelný a literárny zážitok (spev s hudbou, náboženské obrady a patetické kázne). Cirkevné umenie vychádzalo napokon z chrámových priestorov von medzi ľudí (mariánske sochy a morové stĺpy na námestiach, súsosia svätcov na mostoch a božie muky pri cestách).

Charakter barokového obdobia a myslenia. Barok je v podstate výrazom krízy feudalizmu v období prvotnej akumulácie a koloniálnej expanzie, ale aj narastajúcich rozporov v náboženskom a spoločenskom vedomí.

Barokovú dobovú a spoločenskú situáciu charakterizovala všestranná hlboká kríza, chaos a pochmúrna atmosféra, ktorá vládla v Európe v 16.—18. stor. Rozklad životných istôt, ktorý vyvolala svojím relativizmom a skepticizmom

renesancia, umocňovali nepriaznivé životné podmienky a tragické dejinné udalosti (napr. vzrastajúci sociálny útlak, krvavé náboženské boje, turecké vpády tridsaťročná vojna, protihabsburské povstania, bieda, mor a živelné pohromy). Ľudí sa zmocňoval pesimizmus, beznádejnosť, zúfalstvo, životná neistota a nedôvera v pozemský život. Jediná a večne platná životná istota sa zasa hľadala v mystickom, transcendentálnom, božskom, nadpozemskom svete. V spoločnosti sa znovu šírili stredoveké chiliastické nálady a myšlienky (viera v druhý príchod Krista a v jeho tisícročné kráľovstvo na zemi pred posledným súdom).

Stredoveké ideové pramene baroka. Barok možno chápať ako náboženskú reakciu na renesančnú krízu životných istôt a ako úsilie o aktivizovanie stredovekých náboženských a kresťanských životných foriem, istôt a pravd, pričom sa oživujú predrenesančné náboženské tradície a upevňujú nové náboženské zdroje (napr. u katolíkov stredoveká gotická zbožnosť, mystika, askéza, bojovné a polemické rozvinutie kresťanského univerzalizmu a súveké protireformačné ciele a u protestantov návrat k Písmu a boj s katolicizmom).

Barok mnohými črtami nadväzuje aj na renesanciu (využívanie antiky, oľdív prírody, vystupňovanie emocionálnosti a i.). Z antiky si osvojuje aristotelovskú logiku, učenie o vášňach, fantastické a tragické obrazy a mýty, rétorickú stylistiku.

Hodnotenie baroka. Barok je vo všetkých zložkách (životné, názorové, myšlienkové, citové, kultúrne a umelecké prejavy) výrazom všeobecnej európskej sociálnej a spoločenskej krízy. Skreslené sú interpretácie, ktoré ho chápu ako nábožensko-konfesionálny jav a nie ako určitý štýl alebo kultúru, ktorú splodila doba a spoločnosť. Barok je v plnom zmysle slova nadkonfesionálny. Hoci sa vo väčšine krajín spájal najmä s jezuitskou propagáciou katolicizmu v protireformačných bojoch, nemožno ho stotožňovať s katolicizmom. Nebol iba produktom katolíckeho protireformačného sveta, ale nachádzal živnú pôdu aj v protestantskom a pravoslávnom prostredí.

Nesprávne je napokon jednostranné vysvetľovanie baroka iba ako ideologického prejavu neskorého feudalizmu (resp. refeudalizácie), spätého s protireformáciou a absolutizmom.

V takomto hodnotení sa strácajú pozitívne hodnoty baroka.

Baroková kultúra a domáce prostredia. Baroková kultúra sa nevyznačovala len tendenciami prenikať medzi rôzne spoločenské vrstvy, ale aj vstupovala do vzájomných vzťahov s domácimi prostrediami (napr. obojstranné ovplyvňovanie barokovej umeleckej tvorby a ľudovej umeleckej tvorby). Spájala sa s tvorbou národnej existencie a pôsobila na jej vývin.

Náboženský a svetský barok. V dlhotrvajúcom vývinovom procese sa barok rozštiepil na náboženský barok (katolícky a protestantský náboženský barok) a na svetský barok (šľachtický, meštiansky a ľudový barok). Oba barokové prúdy vychádzali z podobných ideových i umeleckých princípov, ale nadobudli aj osobitné znaky.

Definovanie podstaty baroka a barokového myslenia ako antitetického podstaty a antitetického myslenia. V svetovej odbornej literatúre sa možno stretnúť s mnohými definíciami alebo charakteristikami baroka (napr. barok ako syntéza renesancie a stredoveku).

Najpodstatnejšou črtou baroka a jeho prejavov bola rozpoltenosť, rozpor, kontrast, polarita, antitéza. S ňou súviseli alebo z nej vyplývali mnohé barokové charakteristické vlastnosti, ako je ustavičná zmena, pohyb, zápas, opozícia

vrúcnosť, nepokoj, vášnivý elán, heroický pátos a paradox. Z takýchto protikladných a dynamických elementov sa formovala typická baroková atmosféra, ktorá bola poznačená silným vnútorným napätím.

Barok a jeho prejavy neboli jednolité, ale vyznačovali sa veľkými protikladmi, aké vôbec charakterizovali celé barokové obdobie. Jednota barokového obdobia spočívala práve v antitezách.

Barokové antitezý. Z barokových antitez treba spomenúť tieto typické antitezý:

1. hmota (príroda) — duch (boh), 2. hmotná zmyslová realita (pozemský svet) — nehmotné metafyzické transcendentno (nadpozemský, božský svet), 3. pozemský život — nadpozemský, večný, záhrobný život, 4. statickosť — dynamickosť, 5. harmónia — disharmónia, 6. senzualizmus — spiritualizmus, 7. pozemská, až neestetická, drastická, naturalistická a lascívna zmyslovosť — duchovný, náboženský mysticismus, 8. čas — večnosť, 9. časnosť — večnosť, 10. pachtenie za pozemskými, svetskými radostami, nádherou, leskom, slávou a počtami — poukazovanie na pomínutelnosť, márnosť a ničotnosť pozemských, svetských vecí (vanitas vanitatum, omnia vanitas — márnosť nad márnosť, všetko je márnosť, memento mori — pamätaj, že zomrieš), 11. hedonizmus (carpe diem — užívaj dňa), nenásytnosť, túžba a dychtivosť po pozemských, svetských pôžitkoch a daroch života — askéza, odriekanie sa pozemských, svetských radostí, slastí a darov a umŕtvovanie telesných žiadostí, 12. triumfujúci život — neodvratná smrť, 13. strach zo smrti — radosť zo smrti ako vysloboditeľky zo „slzavého údolia“, 14. túžba po utrpení, rozklade a skaze ako nevyhnutnom predpoklade novej, vyššej existencie — hrôza pred utrpením a zmarom hmoty a strach pred rozkladom, 15. vážnosť a tragickosť — humor a fraškovitosť, 16. vášnivé vzrušenie — najhlbšia rezignácia, 17. neprirodzený pátos, pozérstvo a teatrálnosť — vrúcnosť a prežitá vnútorná emocionálnosť, 18. realizmus — idealizmus, 19. empirizmus — mysticismus, 20. osvietenstvo — poverčivosť a náboženský fanatizmus, 21. meštianske stavovské vedomie — šľachtická dvorná kultúra, 22. buržoázia — absolútna monarchia božského práva, 23. panské (šľachtické alebo meštianske) spoločenské, sociálne a kultúrne záujmy — ľudové spoločenské, sociálne a kultúrne záujmy, 24. katolicizmus — protestantizmus, 25. medzinárodný univerzalizmus — národný nacionalizmus, 26. jednoduchosť, ľudovosť — pompéznosť, vznešenosť.

Umelecká realizácia barokových antitez, baroková atmosféra a barokové umenie. Barokové antitezý sa umelecky realizovali v silne emocionálnej, expresívnej, patetickej, dynamickej, vzrušenej, dramatickej a zmyslovo aj intelektuálne napätej atmosfére, ktorá mala upútať, udivovať, vzrušovať, znepokojoval, uchvacovať, ohurovať, šokovať a útočiť na ľudskú predstavivosť, city a zmysly. Vlastnosti tejto atmosféry boli zároveň všeobecnými typickými črtami barokového umenia (napr. emocionálnosť, expresívnosť, pateticnosť, dynamickosť a dramatickosť).

Barokový názor na harmóniu, systém a poriadok. Túžba po harmónii, systéme a poriadku nebola cudzia ani barokovému človeku, ale nezdala sa mu uskutočniteľná ľudskými silami. Na jej dosiahnutie potreboval nadľudské, nadprirodzené prostriedky, ktoré boli zhrnuté v pojme božej, božskej milosti.

Barokový hrdina. Centrálnym barokovým hrdinom sa stal svätec, mučeník, vojvodca, dobrodruh a dobyvateľ. Mimoriadne skutky týchto postáv pramienili z premáhania a sebaapremáhania.

Psychické a morálne vlastnosti baroka a barokového človeka. Barokový človek sa zmieta medzi absolútnymi silami dobra a zla, Boha a Satana. Musí prekonať svetské pokušenia, hriech, seba, vlastnú slabosť, duševné a telesné útrapy, drsnú prírodu, biedu, skutočných i fiktívnych nepriateľov v každodennom živote, v náboženskej sfére a vo vojnách.

V tomto heroickom zápase sa rodili polaritné psychické a morálne vlastnosti baroka a barokového človeka. Nebola to iba askéza, sebazapieranie, pohrdanie pozemským šťastím, sebaopovrhovanie, sebaoponížovanie, hlboká pokora a uctievanie si vlastnej malosti, ničotnosti a pominuteľnosti (pulvis et cinis et nihil — prach a popol a nič, vanitas vanitatum, omnia vanitas), ale aj sklony k pôžitkárstvu, nádhere, veľkoleposti, teatračnosti, sebavyzdvihovaniu, afektovanosti, pozérstvu, neskromnosti, pýche, nedotklivému pocitu osobnej rodinnej, rodovej, stavovskej a národnej dôležitosti, dôstojnosti, povesti, slávy a cti.

Aktivita a energia barokového človeka sa veľmi ľahko premieňali na hruľavosť, vášne, násilie, brutalitu a kriminalitu. Baroková životná klíma bola klíma surového násillia a teroru.

Barokový nacionalizmus. V baroku nastalo silné nacionalizovanie všeobecných, univerzalistických európskych tendencií.

Barokový nacionalizmus bol veľmi dôležitý pre formovanie a upevňovanie národného vedomia, hoci sa týkal skôr okruhu intelektuálov a bol charakterizovaný lamentáciou nad jazykom, vlasťou a národom. Zdôrazňovalo sa v ňom jazykové cítenie, jazyková stránka národného vedomia a predstava vyvoleného národa. Pravda, osudy národov boli určené už od večnosti.

Vlastenecky pôsobili aj protiturecké motívy.

Do nového vývinového štádia napokon vstupovalo slovanské vedomie. Zrodil sa barokový slavizmus, ktorý predstavoval ucelený systém názorov o Slovanstve, spájaný s politickým vedomím.

Barokový pohyb, dynamika, čas a priestor. Normálnym stavom baroka bol pohyb, dynamika. Stav pokoja, statickosti bol iba zmyslovým zdaním.

Baroková inšpirácia uvádzala do pevných štruktúr pohybu, dynamiku. Cieľom už nebolo vnuknúť pocit rovnováhy a sebestačného, uzavretého organizmu, ale vyjadriť konflikt, pohyb a priebeh v čase. Nepokojný a nevyrovnaný barok sa líšil od pokojnej a vyrovnanej antiky a renesancie.

Tri typy barokového človeka. Barokový človek poznal tri spôsoby, ktoré mali priviesť k jednote vnútorného rozpoltenia: cestu citu, cestu vôle a cestu myslenia (cestu lásky, cestu činu a cestu múdrosti).

S týmito tromi spôsobmi úsilia o dosiahnutie jednoty boli späté tri typy barokového človeka: mystik, mravný heros a univerzálny mudrc (pansof). Mystik kráčal cestou citu (lásky), mravný heros cestou vôle (činu) a univerzálny mudrc (pansof) cestou myslenia (múdrosti).

Mystický barok. Mystický barok vyjadroval vzťah barokového človeka k metafyzickému svetu. Radostná náboženská myšlienka o božskom, večnom, z hrobnom živote sa v ňom realizovala náboženskou mystickou extázou.

Podstatou a cieľom mystickej extázy bolo potláčanie, pokorovanie a bičovanie zmyslov, citov a vášní dôjsť k úplnému a dokonalému mystickému zjeveniu, spojeniu a splynutiu duše s Kristom (napr. diela sv. Jána z Krísta a vlastný životopis sv. Terezy Ježišovej). Mystické stotožnenie s Kristom predstavovalo vlastne stotožnenie s Bohom lásky. Malo charakter svätého ľúbosť.

ného vytrženia i nadšenia a mystického ľúbostného zmyslového vzrušenia i opojenia. Nevytvorilo len nábožensky exaltovanú mystickú atmosféru, ale aj atmosféru zmyslového, ba až zmyselného dráždivého ľúbostného oparu s rozmanitými erotickými prejavmi (nežnosť, maznanie, vyznávanie lásky a pod.).

V podstate išlo o senzualizovanie náboženských prejavov a vôbec náboženstva, ktoré sa usilovalo citovo a zmyslovo prežívanou skúsenosťou vyjadriť i mystické ľúbostné vzťahy ku Kristovi a k Márii ako k milovaným osobám: milencovi, ženichovi a milenke (ježiškovská a mariánska lyrika).

2 **Heroický barok.** Heroický barok nadväzoval na myšlienku, že viera je predovšetkým aktom vôle (Tomáš Aquinský, Tridentický koncil a Duchovné cvičenia Ignáca z Loyoly).

Barokový človek sa domnieval, že má v rukách svoj osud: večnú spásu alebo večné zatratenie. Cítil sa slobodným a zodpovedným za svoje činy. Cieľom jeho aktivity bolo vyzdvihnutie vlastného „ja“.

Medzi základné mravné črty barokovej psychiky patril vyvinutý pocit osobnosti a osobnej ceny, cti a povesti, sebavedomie, dôstojnosť, reprezentatívnosť, majestátnosť, nádherymilovnosť, veľkorysosť, statočnosť (často pozérska a pompéžna), stoicizmus (neraz divadelný), hlboká viera (často teatrálna), zbožnosť (neraz neskomrná), poslušnosť, stálosť, vernosť (často patetická) a úcta, podriadenosť a poslušnosť večným normám, spoločenskej, triednej a stavovskej hierarchii (ľudská rovnosť chápaná ako nemeniteľné, večné pripútanie k triednej a stavovskej príslušnosti), ustanovenému poriadku, cirkvi, štátu a vrchnosti, ale aj pýcha, moralizátorstvo, pomstivosť, úskočnosť, zákernosť, intrigovanie, násilie a ukrutnosť.

Do inventára barokovej záľuby v ukrutnosti treba zaradiť krvavé výjavy ukrižovania, drastické scénny mučeníckej smrti, surové opisy telesného trýznenia, naturalistické vykresľovanie zániku, rozkladu, hnusu a hniloby, deprimujúce vyobrazenie posledného súdu a pekla s jeho telesnými trestami, hrôzami a mukami.

Baroková teatrálnosť. Barok bol svojou podstatou teatrálny, divadelný. Teatrálnosť inšpirovala barokový životný, názorový, myšlienkový, citový, kultúrny a umelecký štýl. Vyplývala vlastne z barokového heroického aktivizmu a energie.

Barokový človek zbožňoval divadlo s jeho vizuálnou nádherou. Náboženské i svetské obrady doslova zdíval: spravil z nich davové dramatické divadlo (omša, zázračné pútnické miesta, krížové cesty, pútnické procesie, autodafé s pálením kacírskych kníh, kacírov a čarodejníc, kráľovské korunovácie, sobáše, smútočné slávnosti, pohrebné procesie, verejné popravy a pod.).

V súvislosti s barokovou teatrálnosťou možno povedať, že barok bol epochou prázdnych a nadnesených formalít, pričom sa póza považovala za znak vnútornej veľkosti.

3 **Pansofický barok.** Pansofický barok vychádzal z tézy „Omnia ab Uno, omnia ad Unum“ („Všetko z Jediného, všetko k Jedinému“). Podľa tejto tézy celý kozmos vzišiel a pochádza zo Stvoriteľa a k Stvoriteľovi zasa smeruje a vracia sa.

Dejiny mali celistvý a jediný význam, ktorý určovala a spravovala božia prozreteľná vôľa. Človek bol jej dejiným nástrojom. Ľudskému rozumu ostávala iba možnosť rekonštruovať univerzálny najvyšší poriadok (ordo ordinum). Pansofia (vševeda) predstavovala práve túto rekonštrukciu vo forme úplného, uceleného a encyklopedického systému ľudského poznania, vedenia a vied, ktoré zahŕňali vedy o neživej prírode, živej prírode, človeku, duchu i duši a Duchu. Bola teda teocentrická a teologická.

Charakter barokového poznávania a zobrazovania (reálnej) skutočnosti. Barok a jeho prejavy v podstate neuznávali bezprostredné poznávanie a zobrazovanie reálnej skutočnosti. Stávali na duchovných a prírodných silách, ktoré stáli za touto skutočnosťou a ovládali ju.

Do popredia sa znovu dostávali božské, večné, nadpozemské a metafyzické náboženské hodnoty, viera v záhrobný život a pod. Nesmierne vzrástla váha náboženstva a dôraz na jeho emocionálny obsah a pôsobenie (kult Panny Márie, uctievanie zázračných obrazov a sôch a organizovanie nádherných pútí).

Zmyslový, pozemský svet a reálna skutočnosť sa zasa chápali a zobrazovali ako odraz, znaky, symboly a emblémy (znaky, symboly) duchovného, nadpozemského sveta a transcendentálnej skutočnosti.

Barokové chápanie a zobrazovanie ľudského života. Prameňom barokového poznávania sa stal výklad pomocou symbolov, emblémov, podobenstiev, alegórií, paralelizmov, univerzálnych korešpondencií a magických analógií.

S takýmto obrazným vysvetľovaním skutočnosti súviselo chápanie ľudského života ako zdania, ilúzie, sna, hry alebo divadla a jeho nestálosť sa podčiarkovala pesimistickými myšlienkami o pomínutelnosti, márnosti a ničotnosti všetkých pozemských a svetských vecí. Barokový človek akoby bol žil v akomsi neskutočnom a snovom svete alebo vystupoval ako herec v predstavení pozemského života, ktoré sa odohrávalo na doskách veľkého svetového divadla. Prává skutočnosť nastala až po skončení sna alebo hry, t. j. po smrti.

Barokové povery. Charakter barokového poznávania skutočnosti otvoril na široko bránu rozmanitým poverám, astrológiu, čítaniu osudu z hviezd, alchýmiu, okultizmu, mágiu, démonizmu, vyvolávaniu duchov, vizionárstvu, vykladaniu znamení, viere v bosorky, čarovaniu, iracionálnej medicíne, chiromantii, horoskopom a panikám z komét a konca sveta.

Definovanie literárneho baroka. Charakterizovať literárny barok nie je jednoduché a ľahké. Za hlavnú príčinu komplikácií a ťažkostí sa právom považuje skutočnosť, že literárny barok nemožno definovať ani len formálnymi (štýlovými) kritériami, ani len svetonázorovými kritériami, lebo všetky črty a znaky považované za typické barokové črty a znaky sú aj v stredovekej a renesančnej (humanistickej) literatúre.

Literárny barok preberal všeobecné typické črty a znaky barokového životného, názorového, myšlienkového, citového, kultúrneho a umeleckého štýlu, prispôboval ich slovesnému umeleckému druhu a pritom si vytváral špecifické literárne barokové črty a znaky.

Poetika literárneho baroka. Barokové poetiky modifikovali prevažne renesančné a humanistické poetické teórie. Výraznejšia poetika sa vytvorila v praxi. Preto poetiku literárneho baroka nemôžeme poznávať iba z teoretizovania písaných alebo tlačených poetík (na základe skúmania pravidiel školských a iných poetík). Musíme ju abstrahovať i z literárnych diel, zo spisovateľskej praxe (na základe skúmania súboru noriem realizovaných v básnickej praxi). Medzi teore-

tickými postulátmi poetík a ich praktickým realizovaním boli diferencie, lebo v poetikách prežívali oveľa zanovitejšie básnické normy starších literárnych období a neuplatňovali sa všetky živé normy nových literárnych období.

Poetiky barokového obdobia obsahovali veľmi málo prvkov, ktoré boli typické len pre literárny barok. Väčšina prvkov sa vyskytovala aj v predbarokových literárnych obdobiach.

Barokové teoretické práce a poetiky. O nadväzovaní barokových teoretických prác a poetík na antickú a renesančnú (humanistickú) teóriu svedčia aj najvýznamnejšie teoretické práce a poetiky, ktoré vznikli v Poľsku (*De perfecta poesi* — O dokonalej poézii a *De arguto et acuto* — O pointe a dôvtipe od Macieja Kazimierza Sarbiewskiego, 1623), v Nemecku (*Buch von der deutschen Poeterey* — Kniha o nemeckom básnictve od Martina Opitza, 1624, *Poetischer Trichter* — Básnický lievik od Georga Philippa von Harsdörfera, 1647), v Španielsku (*Arte de ingenio, tratado de la agudeza* — Umenie duchaplnosti, rozprava o ostrovtipe a *Agudeza y Arte del ingenio* — O ostrovtipe a umení duchaplnosti od Baltasara Graciána, 1642, 1648) a v Taliansku (*Il Cannocchiale Aristotelico, o sia, Idèa, dell' arguta et ingegnosa elocutione, che serve à tutta l'Arte oratoria, lapidaria, et simbolica* — Aristotelovský ďalekohľad alebo Myšlienka o ostrovtipnom a duchaplnom vyjadrovaní, ktoré slúži celému rečníckemu, jadrnému a symbolickému umeniu od Emanuela Tesaura, 1655).

Maciej Kazimierz SARBIEWSKI (1595—1640) v diele *O dokonalej poézii* definuje poéziu ako umenie, ktoré v slovách napodobňuje veci, aké majú alebo môžu byť, akými pravdepodobne sú, boli alebo budú. Básnik je slobodným tvorcom, ktorý neslúži pravde a morálke, ale svoje dielo vymýšľa, buduje a nanovo tvorí. Každý verš je uzavretým celkom. Sarbiewski sa zaoberá aj otázkou pointy a dôvtipu (*O pointe a dôvtipe*).

Martin OPITZ (1597—1639) sa v *Knihe o nemeckom básnictve* zaoberá v duchu svojich predchodcov (napr. Juliusa Caesara Scaligera a Pierra de Ronsarda) vymedzením literárnych druhov, štylistickými prostriedkami a upotrebením básnického umenia na náboženské, mravoučné a vzdelávacie ciele. V metrike žiada prízvučný verš.

Georg Philipp von HARSDÖRFER (1607—1658) napísal svoju knihu *Básnický lievik* ako polemiku proti Opitzovmu chápaniu poézie. Zdôrazňuje svetský aspekt.

Baltasar GRACIÁN (1601—1658) v prácach *Umenie duchaplnosti* a *O ostrovtipe a umení duchaplnosti* uvažuje o ostrovtipnom a duchaplnom vyjadrovaní. Povyšuje umenie nad prírodu. Umenie doplnia, skrášľuje a neraz prevyšuje prírodu. Úlohou umelca je hľadať, odhaľovať a zisťovať najmä subtilné, ťažké, ukryté a nové vzťahy medzi rozmanitými vecami a pojmami. Robí to pomocou ostrovtipu (agudeza), ktorý súčasne slúži na subtilné hodnotenie týchto vzťahov, subtilne uvažovanie a subtilne vyjadrovanie myšlienok (conceitov) a na odhaľovanie harmónie, ale najmä disharmónie, paradoxov, tajomnosti, hyperbol, fikcií a alúzií.

Emanuele TESAURO (1591—1675) v rozprave *Aristotelovský ďalekohľad* vytvoril závažnú teóriu estetiky umenia. Krása slov sa rodí z ušľachtilých predmetov označených tými slovami a zo zvuku slov. Obsah je však dôležitejší, lebo v ňom okrem krásy môže byť i subtilnosť (argutezza), ktorá nie je subtilnosťou zvukov a predmetov, ale pojmov. Nachádza sa v conceitoch. Ostrovtipné vyjadrovanie si vyžaduje zrušenie existujúcich asociatívnych komplexov medzi jednotlivými predstavami a jednotlivými bežnými, zaužívanými výrazmi a utváranie nových asociatívnych komplexov. Výrazy sa nemusia použiť v obyčajnom, každodennom význame, ale vo zvláštnom, novom, domyselnom (ingegnoso), t. j. prenesenom význame (figúry). Pôsobia na čitateľa príjemne zvukom, pátosom a dôvtipom. Subtilnosť nie je iba v slovách, ale aj vo veciach, keď sa chápu ako znaky (segni), symboly. Symbolická subtilnosť (napr. v maľbách, emblémoch a tancoch) vyslovuje subtilne pojmy telesami, látkou (corpí). Všetky umenia sú produktom subtilných myšlienok, domyselnosti. Majú spoločnú črtu: prenesený význam, metaforu, lebo metaforicky sa môžu chápať veci aj slová (symboly, gestá, tanec, turnaje, maliarstvo, sochárstvo, tragédia, komédia, emblematika a pod.). Všetky umenia sú metaforami.

Klasickým príkladom „barokovej poetiky“, ktorá sa opiera o antické a humanistické teórie, je rukopisná poetika slovenského barokového spisovateľa Daniela KRMANA ml. (1663—1740), tvoriaca prídavok k jeho gramatik *Elementa grammaticae Slavicae* (Základy slovenskej gramatiky, 1704). Z poetiky sa zachovala iba časť (o básnickej frazeológii, prozódii a rétorických figúrach).

Charakter barokovej poetiky. Literárny barok mal svoju poetiku, hoci sa ne mohol pochváliť nijakými výhradnými a osobitými barokovými štylistickými a jazykovými prostriedkami (trópami a figúrami). Pre barokovú poetiku bol špecifické uprednostňovanie niektorých známych štylistických a jazykových prostriedkov (trópov a figúr), ktoré boli „zbarokizovateľnejšie“ ako iné trópy (najmä antitézy a hyperboly). Príznačným sa stalo i zvláštne kombinovanie známych formálnych postupov.

Barokové názory na básnickú inšpiráciu a jazyk. V barokovej estetike sa básnická inšpirácia považovala za prorockú inšpiráciu, za božské vnuknutie, za božskú milosť. Básnik tvoril v božskej extáze.

Významnú úlohu hral pojem jazykového nevyjadriteľna, nevysloviteľna, lebo ľudský jazyk nebol schopný vyjadriť, vysloviť závrat z transcendentna, hoci sa mu pripisoval až mystický charakter.

V baroku veľmi stúpol záujem o teoretické štúdium a praktické pestovanie jazyka. Videl sa v ňom božský, metafyzický prostriedok, ktorý stavia svätozo slov. Na jazyku sa kládol podobný dôraz ako v stredoveku.

Básnické umenie a rétorika. Básnické umenie bolo predovšetkým umením kultivovaného jazyka a formy, ktoré ustavične podliehalo vycibrenej teórickej rétorike.

Požiadavka ozdobného rétorického básnického jazyka, ktorú sformulovali predbaroková gramatika alebo poetika a napokon preberali a vystupňovali baroková gramatika a poetika, vyhovovala mentalite baroka a barokového spisovateľa. V oslnivom ohňostroji rétorickej štylistickej a jazykovej ornamentálnosti boli vlastne transformované pohybové, dynamické, nepokojné, šokujúce, patetické, teatračné a emblémické prvky baroka.

Európske kultizmy (vyumelkované štýly). Z barokovej poetiky a vnímania skutočnosti vyrastali rozmanité európske kultizmy. Medzi ne patrili španielsky góngorizmus alebo kulteranizmus — phromujúci, zložitý metaforický, rozmanitý, parafrázujúci, eliptický, mytologický, učenecký, aristokratický a neologický štýl (Luis de Góngora, 1561—1627), španielsky konceptizmus — ironický, satirický, intelektuálny a pojmový štýl s rafinované rozčleňovanými myšlienkami (Francisco de Quevedo, 1580—1645), taliansky marinizmus — omráčujúci, elegantný a formálne virtuózný štýl (Giambattista Marino, 1569—1624), francúzska préciosité — aristokratický, prejemný a galantný preciózny štýl (Vincent Voiture, 1598—1648), anglický metafyzicizmus — mystický štýl metaphysicians (John Donne, 1572—1631) a nemecko-sliezsky Schwulst — hravý, hyperbolický bombastický štýl (Daniel Caspar von Lohenstein, 1625—1688).

Antitetické literárne elementy. Antitetické literárne elementy boli vlastne prejavom pohybu, nepokoja. Vyvolávali dojem obsahovej a formálnej disharmonie (napr. v téme, štýle, lexike, obrazoch a stavbe veršov).

Medzi najvýznamnejšie antitetické literárne elementy patrili tieto elementy:

1. zmyslová, hmotná, objektívna realita (príroda, pozemský svet) — nehmotné metafyzické transcendentno (nadpozemský, duchovný, božský svet, večný, záhrobný život, boh), 2. senzualizmus (pozemská, až neestetická, drastická, brutálna, naturalistická a lascívna zmyslovosť) — spiritualizmus (duchovný, náboženský mysticizmus), 3. pachtenie za pozemskými, svetskými radostami, nádherou, leskom, slávou a poctami, hedonizmus (carpe diem), nenásytnosť, túžba a dychtivosť po pozemských, svetských pôžitkoch a daroch života — poukazovanie na pominuteľnosť, márnosť a ničotnosť pozemských, svetských vecí (vanitas vanitatum, omnia vanitas, memento mori), askéza, odriekanie sa pozemských, svetských radostí, slasť a darov a umŕtvovanie telesných žiadostí, 4. triumfujúci život, strach zo smrti, hrôza pred utrpením a zmarom hmoty a strach pred rozkladom — neodvratná smrť, radosť zo smrti ako vysloboditeľky zo „slzavého údolia“ a túžba po utrpení, rozklade a skaze ako nevyhnutnosti novej, vyššej existencie, 5. vášnivé vzrušenie, eros, láska, rozkoš a slasť — najhlbšia rezignácia, smrť, utrpenie, bolesť a súženie, 6. čas (časnosť) — večnosť, 7. statickosť — dynamickosť, 8. harmónia — disharmónia, 9. vážnosť a tragicosť — humor a fraškovitosť, 10. neprirodený pátos, pözérstvo a teatrálnosť — prežitá vnútorná emocionálnosť, 11. empirizmus a realizmus — mysticizmus a idealizmus, 12. osvietenstvo — poverčivosť a náboženský fanatizmus, 13. meštianske stavovské vedomie a buržoázia — šľachtická dvorná kultúra a absolútna monarchia božského práva, 14. panské (šľachtické alebo meštianske) spoločenské, sociálne a kultúrne záujmy — ľudové spoločenské, sociálne a kultúrne záujmy, 15. katolicizmus — protestantizmus, 16. medzinárodný univerzalizmus — národný nacionalizmus, 17. zmyslová, hmotná, objektívna realita, skutočnosť — básnické, štylizované, idealizované a alegorizované zobrazenie zmyslovej, hmotnej, objektívnej reality, skutočnosti, 18. metafyzický, nehmotný, abstraktný, záhrobný, nadpozemský, iracionálny svet — zmyslové, hmotné, konkrétne, pozemské, racionálne zobrazovacie prostriedky, 19. klasická prísnosť obsahových a formálnych zložiek — neklasická uvoľnenosť obsahových a formálnych zložiek, 20. myšlienková nestálosť, pohyblivosť a dynamika — striktná disciplína poetických zákonov a noriem, 21. zobrazovacia metóda svetla — zobrazovacia metóda tieňa, 22. jemné, pôvabné, elegantné obrazy, výjavy a scény — surové, ukrutné a krvavé naturalistické obrazy, výjavy a scény, 23. úzkostlivá cudnosť, mravnosť a suchopárne moralizátorstvo — samopašná lascivnosť, obscénosť a uvoľnená mravnosť, 24. klasické antické a humanistické formy — kresťanský obsah, téma a etos, 25. latinský jazyk — národné jazyky, 26. časomerná prozódia — sylabická (resp. sylabotonicá) prozódia, 27. staré literárne žánre — nové literárne žánre, 28. tlačaná literatúra — písaná literatúra, 29. umeľá literatúra — ľudová slovesnosť, 30. vznešenosť, učeneckosť a rafinovanosť — jednoduchosť, ľudovosť a folklórnosť, 31. vysoký, dekoratívny, pompézny a patetický knižný štýl — nízky, jednoduchý, neumelý, až ľudový hovorový štýl.

Senzualizmus — spiritualizmus. Antitetickou dvojicou senzualizmus — spiritualizmus sa vyjadrovali najrozmanitejšie prejavy hmotného a nehmotného sveta, napr. telesno — duchovno a konkrétne — duchovno.

Antitéza telesna a duchovna sa uplatnila najmä v náboženskej lyrike. V svetskej ľúbostnej lyrike (tzv. alamódovej ľúbostnej poézii) sa len zriedkavo vystupňoval protiklad telesna a duchovna. Tendencia po zduchovnení sa v nej prejavovala v zabstrahťovacej tendencii, ktorá v podstate predstavovala antitézu konkrétne a duchovna.

Statickosť — dynamickosť. V antitetickej dvojici statickosť — dynamickosť dominovala útočná dynamickosť vo všetkých možných podobách (pohyb, zmena, nepokoj, múňanie, plynutie, pomínutelnosť a pod.).

V dynamickosti, pohybe, zmene a pomínutelnosti sa zobrazoval časný, pozemský svet. Prejavý večného pohybu sa realizovali v plynnom a všetko ničiacom čase. Skúsenosť, vnímanie a uvedomovanie plynného času sa odzrkadlilo v obrazoch pohybu, plynutia a nestálosti: zrkadlo, tanec, vták, vietor, oblaky, sneh a najmä tečúca voda (fontány, potôčky a pod.). Skúsenosť, vnímanie a uvedomovanie všetko ničiaceho času sa odrazilo v obrazoch pomínutelnosti, márnosti a ničotnosti (vanitas vanitatum, omnia vanitas, memento mori): zručaniny, rastliny, kvety (napr. vädnúca ruža alebo tráva), život človeka a krása. Smrť — krása a smrť — mladosť patrili medzi najobľúbenejšie antitetické obrazy tohto okruhu. Za veľmi šťastného sa napokon považoval ten (v živote i v literatúre), kto zomrel v mladom veku.

Myšlienka pomínutelnosti, márnosti a ničotnosti bola vedúcou ideou náboženského literárneho baroka (katolíckeho a protestantského). Podstatne však ovplyvnila i svetský literárny barok (šľachtický, meštiansky a ľudový), ktorý sa usiloval o umelecké stvárňovanie pozemskej a svetskej problematiky.

Vzrušenie, eros, láska, rozkoš a slasť — rezignácia, smrť, utrpenie, bolesť a súženie. Antitetickými dvojicami vášnivé vzrušenie, eros, láska, rozkoš a slasť — najhlbšia rezignácia, smrť, utrpenie, bolesť a súženie sa zobrazovali ľubostné city najmä v svetskej ľubostnej lyrike, ktorá sa volala alamódová.

V alamódovej ľubostnej poézii sa láska chápala ako utrpenie, bolesť, súženie a choroba, ktoré viedli k rezignácii a poznali jediné východisko a vyslobodenie: hrob, smrť. Dovolať sa smrti ako vykupiteľky z útrap lásky bolo vlastne básnickým obrazom, ktorým sa hyperbolicky vyjadrovala veľkosť a hĺbka ľubostného smútku a žiaľu.

Zmyslová, hmotná, objektívna realita — básnické, štylizované, idealizované a alegorizované zobrazenie zmyslovej, hmotnej, objektívnej reality. Antitetickosť obsiahnutá v dvojici zmyslová, hmotná, objektívna realita, skutočnosť — básnické, štylizované, idealizované a alegorizované zobrazenie zmyslovej, hmotnej, objektívnej reality, skutočnosti vyplývala zo základného postoja barokového človeka k realite, skutočnosti (realita, skutočnosť ako odraz, znaky, symboly a emblémy transcendentna).

Barokové literárne zobrazovanie pozemského života. V literárnom baroku sa nezobrazoval iba vzťah k nadpozemskému svetu, ale aj pozemský život, pričom sa nezabúdalo ani na zmyslovú skúsenosť. V barokovom literárnom zobrazovaní však pozemský život a zmyslová skúsenosť strácali pôvodný zmysel a význam. Poznávaná skutočnosť sa nepremietala priamo a bezprostredne, ale menila sa na znaky, symboly a emblémy, ktorými sa malo vysloviť nevysloviteľné. Nešlo teda o predstavenie pozemského sveta ako skutočnej, objektívnej reality, ako ju sprostredkujú zmysly, ale o jej znakovú, symbolovú a emblémovú a vôbec obraznú štylizáciu.

Antitézy umeleckej metódy literárneho baroka. V umeleckej metóde literárneho baroka bola základnou antitézou antitéza medzi vysokou štylizáciou a abstrakciou skutočnosti a reálnejším, až naturalistickým pohľadom na konkrétnu skutočnosť. Prvý umelecký prístup k zobrazovaniu života a sveta sa používal v náboženskom i svetskom literárnom baroku, kým druhý bol väčšmi charakteristický pre svetský literárny barok. Oba umelecké prístupy k zobrazovaniu života a sveta mali ďalšie antitézy.

Pomocou štylizácie a abstrakcie sa umelecky vyjadrovali alebo zovšeobecnené náboženské a spoločenské ideály, svetová harmónia a ľudská duševná i telesná dokonalosť, alebo pozemská pominuteľnosť, márnosť, ničotnosť, rozklad, záhuba a smrť. Reálnejší, až naturalistický pohľad na konkrétnu skutočnosť sa usiloval hyperbolizáciou záporných javov vysloviť pocit bezmocnosti voči svetovému a spoločenskému poriadku a tak sa neraz prebíjal až k sociálnej kritike.

Konvenčný vzťah a prístup k zobrazovaniu skutočnosti. Vzťah a prístup autora k zobrazovaniu skutočnosti bol len málokedy individuálny a originálny. Zväčša ho určovali a formovali rozmanité konvencie, ktoré prechádzali do barokového obdobia zo stredovekého, ba i renesančného (humanistického) obdobia (najmä spoločenské, náboženské a literárne konvencie). Dobovým konvenciám podliehala umelecká metóda v širšom aj užšom zmysle (napr. v štylistickej oblasti).

Charakter barokového literárneho štýlu. Barokový literárny štýl bol schopný viacerých individuálnych variantov. Zväčša sa však nevyznačoval originálnosťou, individualitou, jedinečnosťou a neopakovanosťou. Charakterizovala ho imitačnosť, komunálnosť, konvenčnosť, stereotypnosť a topickosť. V podstate sa v ňom imitovali a preberali komunálne (všeobecne známe, ošúchané), konvenčné, stereotypné a topické (pevne ustálené) štylistické a jazykové prostriedky (trópy a figúry) z rôznych literárnych období. Tvorivý prístup sa videl skôr v ich duchaplnom prehodnocovaní.

V barokovom štýle sa neuplatňovali len výslovne barokové štylistické a jazykové prostriedky, ale aj stredoveké a renesančné (humanistické) štylistické a jazykové prostriedky. Boli medzi sebou veľmi ťažko diferencovateľné.

Táto metóda sa netýkala iba štylistických a jazykových prostriedkov, ale mala aj širší dosah (imitácia a preberanie komunálnych, konvenčných, stereotypných a topických myšlienok, motívov, tém, kompozičných postupov a pod.).

Štýlový synkretizmus. Tradičné a konvenčné umelecké názory výrazne doznievali v štýlovom synkretizme, t. j. v splyvaní štýlov umeleckej a vecnej literatúry alebo veršovanej a prozaickej literatúry.

Medzi štýlom umeleckej a vecnej literatúry neboli ešte prísne vymedzené hranice. Štýl vecnej literatúry nezanedbával estetické hľadiská. Vo vecnej literatúre sa vôbec využívali literárne postupy umeleckej literatúry.

Podstatné rozdiely neboli ani medzi štýlom veršovanej a prozaickej literatúry. V oboch druhoch dominovali podobné štylistické a jazykové prostriedky.

Idealizované typizovanie. V literatúre pretrvávalo idealizované typizovanie, ktoré nevytváralo individuálnu charakteristiku, ale idealizovaný obraz, ustálený idealizovaný typ. Idealizovaný typ mal vzbudzovať údiv a uchvacovať.

Idealizovaný obraz predstavovala ideálna alebo idylická krajina (stromy, lúky, tráva, kvety, potôčky, háje, vtáčkovia, ovečky a pod.). Vykreslovaním ideálnej (idylickej) krajiny sa vyvolával pocit antitetickej, lebo ideálny (idylický) obraz sa vníma ako protiklad drsnej skutočnosti. V baroku ideálny (idylický) obraz slúžil na vyjadrenie vnútorného napätia a bol dynamický svojím protikladným podtextom.

Metafyzický, nehmotný, abstraktný, záhrobný, nadpozemský, iracionálny svet — zmyslové, hmotné, konkrétne, pozemské, racionálne zobrazovacie prostriedky. V antitetickej dvojici metafyzický, nehmotný, abstraktný, záhrobný, nadpozemský, iracionálny svet — zmyslové, hmotné, konkrétne, pozemské,

racionálne zobrazovacie prostriedky je naznačený jeden zo spôsobov barokovej umeleckej metódy: sprítomňovanie nadzmyslových vecí podľa analógie pozemských, ľudských vecí.

Mystické náboženské city, myšlienky a predstavy sa stvárnňovali štylistickými prostriedkami zo zmyslovej, ba neraz erotickej oblasti.

Klasické antické a humanistické formy — kresťanský obsah, téma a etos. Antitetická dvojica klasické antické a humanistické formy — kresťanský obsah, téma a etos upozorňuje na antitézu starých foriem (latinský jazyk, časomerný verš, antická strofika a pod.) a nového obsahu, nového tematického výberu (napr. kresťanské legendy, cirkevná história a biblické príbehy).

Antická tematika nadobúdala gotický zmysel. Pritom sa voľne miešala antická mytológia s kresťanskou symbolikou (najmä v katolíckej literatúre).

Časomerná prozódia — sylabická (resp. sylabotonicá) prozódia. Antitetická dvojica časomerná prozódia — sylabická (resp. sylabotonicá) prozódia vyjadruje boj o uplatnenie starého a nového prozodického systému.

Latinská poézia sa písala v časomernom a sylabickom veršovom systéme. Časomerný veršový systém sa obmedzoval na príležitostnú lyriku, kým sylabický na poéziu, ktorá bola obsahovo blízka ostatným poetickým žánrom.

V poézii písanej národnými jazykmi sa ustavične používali dva veršové typy: verš spevný (piesňová lyrika) a prednesový (poézia určená na prednes a tiché čítanie). Prednesový verš však nadobúdal prevahu. Spevný verš sa realizoval v sylabickom veršovom systéme, kým prednesový v sylabotonicom i sylabotonicom. Sylabotonicý veršový systém sa začal uprednostňovať pred sylabickým.

V časomernej poézii sa z veršových rozmerov a strofických foriem naďalej uplatňovali rozmery a formy antického pôvodu (najmä daktylský hexameter a pentameter, elegické distichon). Sylabická a sylabotonicá poézia sa vyznačovala jednoduchou, ale i veľmi komplikovanou strofikou, metrickým pôdorysom a rýmovou schémou.

Staré literárne žánre — nové literárne žánre. Antitetickou dvojicou staré literárne žánre — nové literárne žánre sa vystihuje skutočnosť, že v baroku sa upevňovali, resp. transformovali niektoré staršie literárne žánre (napr. náboženská lyrika) a rozvíjali sa nové literárne žánre (napr. biografie a autobiografie).

Barokový človek sa usiloval premôcť svoju pomínutelnosť, márnosť, ničotnosť a smrť a zvečniť, spraviť nesmrteľnou svoju pozemskú pamiatku tvorbou portrétov a autoportrétov (biografií a autobiografií).

Najpestovanejšie poetické žánre boli duchovná, príležitostná, didakticko-reflexívna, mravoučná, žartovná, satirická, parodická, paškvilová, občiansko-politická, sociálna a lúboštná (alamódová) lyrika. Používali rozmanité žánrové formy (sentencie, aforizmy, epigramy, sonety, satiry, elégie, idyly, hymny, emblémy). Frekventovaná bola i veršovaná epika (veršované eposy, poviedky a bájky). Prozaické žánre boli zastúpené bajkami, facéciami, paródiami, paškvilmi, rytierskymi, pastierskymi, antickými, exotickými, šibalskými, dobrodružnými, sentimentálnymi, strašidelnými a zbojníckymi poviedkami alebo románmi, memoármi, autobiografiami, biografiami, encyklopédiami a rozmanitými odbornými žánrami. V dráme zaujímali popredné miesto tragédie a školské hry. Z hudobných dramatických žánrov sa sformovala opera.

Štýlové antitetické dvojice. Štýlové antitetické dvojice mali viacero realizácií, napr. vysoký, patetický knižný štýl — nízky, neumelý, až ľudový hovorový štýl alebo patetický, burácajúci štýl — subtilný, melodický štýl.

Barok a psychologické zobrazenie ľudského života. Z barokových antitéz vyplývajúce dramatické napätie dávalo literatúre možnosť postihnúť vnútornú drámu človeka. Hlbšie psychologické zobrazenie ľudského života a psychických premien i procesov však bolo zriedkavé. O ľudských osudoch rozhodovala v konečnom dôsledku božská milosť.

Barokový temný štýl. V literárnom baroku sa narúšali pevne zovreté alebo uzavreté harmonické formy a nastalo obrazné zahaľovanie tajomného zmyslu. Preferovanie nejasnosti a zatemňovania sa prenášalo na štýl, ktorý veľmi ľahko zamieňal patetické štylistické a jazykové prostriedky za rafinovane temné štylistické a jazykové prostriedky.

Štylistika literárneho baroka a barokové literárne štýly. Barokové dramatické napätie a antitézy sa odzrkadlili v štylistike literárneho baroka.

Baroková štylistika vytvorila v podstate dva základné antitetické literárne štýly: vysoký, dekoratívny, pompézny a patetický knižný štýl so zložitými štylistickými a jazykovými prostriedkami a nezvyčajnými obrazmi (najmä v poézii) a nízky, prostý, neumelý, až ľudový hovorový štýl s jednoduchými štylistickými a jazykovými prostriedkami a zvyčajnými obrazmi (najmä v próze určenej širším čitateľským vrstvám).

Barokové amplifikačné a kumulačné rétorické štylistické a jazykové prostriedky. Vysoký, dekoratívny, pompézny a patetický knižný štýl bol výsledkom úplnej závislosti od rétorickej poetiky, ktorá sa stala ešte väčšou paňou ako za humanizmu. Myšlienku a skutočný, prežitý cit v ňom neraz pochovali márnotratne používané amplifikačné a kumulačné rétorické štylistické a jazykové prostriedky, ktoré mali topický charakter.

Medzi najfrekventovanejšie barokové amplifikačné a kumulačné štylistické a jazykové prostriedky patrili interpretácia, dvojčlenná, trojčlenná i viacčlenná kumulácia slov, slovných reťazcov, obrazov, metafor, vetných reťazcov a citátov, cirkumlokúcia (perifrása, perifrastický opis), komparácia, vetný paralelizmus, myšlienkový paralelizmus a parabola (podobnosť). Používali sa aj v stredovekej a humanistickej literatúre, ale v barokovej literatúre boli väčšmi vyakcentované a stali sa doslova topickým štylistickým konštrukčným princípom.

Pomocou interpretácie sa vysvetľoval jeden výraz ďalšími výrazmi alebo sa variovala tá istá myšlienka rozmanitými štylistickými a jazykovými prostriedkami (napr. synonymami).

Kumulačná metóda bola výrazom barokovej radosti z pohybu a barokového rozletu k absolútnu, nekonečnu, večnosti. Dvojčlenná, trojčlenná i viacčlenná kumulácia slov, slovných reťazcov, obrazov, metafor, vetných reťazcov a citátov sa používala napr. ako štylistický prostriedok enumerácie typických čŕt a vlastností pri charakterizovaní osôb, vecí, ľudského konania a pod. Slovné a vetné reťazce tvorili holé slová (napr. substantíva, slovesá a adjektíva), rozvité výrazy (napr. substantíva s adjektívami) alebo kratšie vety a ich časti. Vzájomné gramatické usporiadanie, spájanie a priraďovanie jednotlivých členov v týchto reťazcoch bolo veľmi rozmanité (napr. asyndetické, syndetické, príslovkové a zámenné) a vytváralo ďalšie dvojice, trojice a pod. Neraz malo synonymický charakter, pričom synonymiku zväčša nereprezentovali synonymické výrazy rovnakej predstavovej a pojmovej hodnoty, ale synonymá veľmi blízkeho významu, ktoré predchádzajúcej výraz, predstavu a obraz dopĺňali, dokresľovali a stupňovali. Často sa v ňom uplatňovali aj rytmické a akustické prvky (aliterácia, homoioteleuton, echo, onomatopoeja, adnominácia,

kalambúr, anaforicá vetná konštrukcia, rytmické členenie viet, rytmická klauzula, t. j. rytmický spád a záver na konci vety a i.). Pravda, takéto prvky boli typické pre celý barokový štýl. Kumulácia citátov nadobúdala formu tzv. centonov — citátových montáží (najmä biblických), v ktorých citáty už nemali funkciu argumentov, ale slúžili ako konštrukčný štylistický prostriedok, najmä v silne emocionálnych, lyrických, meditatívnych a reflexívnych pasážach. Kumulačná metóda vyvolala napokon umelejšiu a zložitejšiu stavbu viet a súvetí.

V myšlienkovom paralelizme sa vyjadrovala paralela pozemského s nebeským, fyzického s duchovným, zmyselného s náboženským, minulého s prítomným a budúcim a pod.

Barokový štýl rozširovaním sémantických spojení a možností básnického slova ovplyvnil vývin poézie v 17.—19. stor. (najmä v romantickom období).

Trópy. Z trópov a ostatných obrazných štylistických a jazykových prostriedkov sa najčastejšie vyskytovali epitetá, synonymá, homonymá, metafory, personifikácie, metonymie, alegórie, symboly, emblémy, sarkazmy, oxymorá, paradoxy, cirkumlokúcie (perifrázy), hyperboly, deminutíva, naturalizmy, vulgarizmy, barbarizmy, neologizmy, módne slová a rozmanité jazykové deformácie (napr. i makaronizmy — cudzie jazykové prvky v domácom jazyku).

Epitetá augmentovali (zosilňovali) základné vlastnosti substantív. Boli konštantné, hyperbolizujúce a pod.

Synonymá sa kumulovali a spájali asyndeticky aj polysyndeticky.

Metafory, alegórie, symboly a emblémy neboli len štylistickými prostriedkami, ale treba ich chápať aj ako znázornenie nadpozemského, duchovného v pozemskom, svetskom.

Metafory boli zložité, exkluzívne, prekvapujúce a temné. Budovali sa podľa schémy sylogizmov. Podriaďovali sa princípu duchaplnosti (elegancii rozumu). Stávali sa autonómnymi slovnými hrami, lebo prestali slúžiť ako výraz vecí. Tvorili sa najmä zo substantív, ale veľkej obľube sa tešili aj metafory s dynamickým verbálnym jadrom. Prameňom metafor bola biblia, univerzálne korešpondencie a magické analógie.

V symbolike sa používali farebné, kvetinové a drahokamové symboly. Kvetinová symbolika nadobudla nový charakter, lebo krása kvetov sa začala vnímať zmyslami. Kvet už nebol iba symbolom cností ako v stredoveku.

V oxymorách sa vlastne zjednocovali antitézny života.

Paradoxy vyjadrovali barokový pocit dynamickosti, pohybu a vzletu.

Hyperboly zodpovedali barokovej teatralnosti, nadsadzovaniu, dynamickosti, pohybu a vzletu. Zvyšovalo sa nimi rozpätie medzi realitou a jej básnickým zobrazením. S obľubou sa kumulovali v dlhých synonymických reťazoch.

V synonymickom kumulovaní rozmanitých štylistických prostriedkov (hyperbol, metafor, komparácií a pod.) išlo v podstate o hľadanie a nájdenie správneho výrazu pre maximálnu expresivitu.

Módne slová sa používali najmä v alamódovej ľúbostnej poézii (Amor — boh lásky, Fortúna — bohyňa šťastia, amant — milenec, kontentný — spokojný, akomodovať — líškať sa, dvoriť a i.).

Jazykové deformácie reprezentovali neprírodné, krčovité a groteskné zvraty a obrazy. Odrážala sa v nich baroková deformácia reality.

Figúry. Figúry sú zastúpené slovnými, zmyslovými, zvukovými a gramatickými figúrami. Zo slovných figúr boli najvýznamnejšie anafory, epizeuxy, polyptotá (adnominácie), adnominácie (paronomázie), asyndetá, polysyndetá, klimaxy, elipsy, apostrofy, exklamácie, inverzie, antitetá a antitézny, zo zmyslových figúr komparácie, exemplá a digresie, zo zvukových figúr izokóla, homioptotá (similiter desinens), similiter cadens (homioptoton), similiter desinens, aliterácie, onomatopoeje, rytmické klauzuly, kalambúry, slovné hry, zvukové efekty a echá a z gramatických figúr chiazmy.

Exklamácia vyjadrovala barokovú radosť z pohybu.

Antitetá a antitézy bývali veľmi odvážne. Dva antitetické pojmy alebo obrazy sa stali základom veršovej kompozície tzv. conceitov (conceitto).

Komparácie mali svoje obľúbené paralely, napr. čas (časnosť) — večnosť a ľudská krása — krása prírody (ľudská krása vyzdvihnutá nad krásu prírody). Často sa rozvíjali až do rozsiahlych apoteóz, alegórií a parabol.

Exemplum (paradeigma, eikon, imago, effictio) reprezentovalo príklad, obraz v rozličnom chápaní, význam a funkciu: krátku, do rozprávania vloženú históriku o činoch významnej osoby s vyzdvihnutím jej vlastností alebo charakteristickej črty (exemplum, paradeigma), ustálené, idealizované stelesnenie vlastností významnej osoby (imago, eikon), krátke, do kázni vkladané rozprávania (novelu, rozprávku, bájku, anekdotu a pod.) o pozitívnych alebo negatívnych príkladoch mravného života, ktoré slúžilo na poučenie, znázornenie teologického alebo morálneho učenia a na oddychové uvoľnenie, pobavenie poslucháčov (exemplum), doklad podpierajúci autorov názor, tvrdenie citovaním mena a uvádzaním výroku a činov známej autority (exemplum), druh porovnania vykresľujúceho v priamom obraze telesné vlastnosti porovnávaného predmetu, osoby (imago) a rétorický opis telesného výzoru a vlastností (effictio).

Izokolón značil rovnaký alebo približne rovnaký počet slabík alebo slov vo viacerých paralelných vetných členoch alebo vetách.

Homoioteleuton (similiter desinens) predstavovalo rovnakú koncevku, opakovanie rovnako znejúcich slabík (koneviek) na konci slov, vetných častí a kratších viet idúcich za sebou (akýsi druh rýmu používaný na patetických miestach a spájajúci paralelizmy, antitézy a izokolá).

Rokoko. Z neskorého baroka vyrastal v druhej polovici 18. stor. vo Francúzsku nový životný a umelecký štýl, ktorý dostal názov rokoko (z fr. rocaille, t. j. mušličkový ornament, ozdoba z koralov a lastúr). Čoskoro sa rozšíril po Európe.

Rokoko bolo späté s vyvrcholením a krízou dvornej kultúry. Vyjadrovalo životný štýl a vkus aristokracie, ale i meštianstva, ktoré si ho prispôbovalo svojim potrebám. Upevňovalo v ňom racionalizmus a skepticizmus, ktorý prispieval k formovaniu osvietených ideí.

Rokoko sa uplatnilo v etikete, erotike, móde, výtvarnom umení, architektúre, hudbe i literatúre. Z baroka preberalo ľahšie, radosnejšie, harmonickéjšie a intímnejšie prvky a odmietalo jeho monumentálnosť, antitetickosť, heroickosť, patetickosť a veľké, tragické vášne. Preto ho charakterizuje hravosť, grációznosť, idylickosť, elegantnosť, galantnosť, miniatúrnosť, naivita, hedonizmus, zmyslovosť a erotika, ktorá neraz prechádza do frivolity. Má napokon sklon k rafinovanému estetizmu, ale i skepticizmu a voľnomyšlienkarstvu v náboženskej i mravnej oblasti. Celkovo sa usiluje o zintímnosť umenia a o umenie, ktoré by bolo hrou a poskytovalo spoločnosti radosť i zábavu. Svedčí o tom napr. aj hudba (sólo na flaute), tanec (menuet), maliarstvo (jemné, nekонтрастné farebné kombinácie, maľba na mušliach) a vôbec výtvarné umenie (miniatúrne a elegantné formy, filigránske výtvary z křištálu, perleť a drahokamov).

Literárne rokoko. Rokoková ľahkosť, optimizmus, harmonickosť, intimita, naivita, grációznosť, idylickosť, elegantnosť, galantnosť, miniatúrnosť, hedonizmus, zmyslovosť, erotika, frivolita, estetizmus, skepticizmus a voľnomyšlienkarstvo bolo príznačné i pre literatúru. Stvárnňoval sa v nej radostný pohľad na život a jeho pôvaby, hravá idylickosť, pastierske a prírodné scenérie.

V rokokovej literatúre sa v podstate pestovali rovnaké žánre ako v barokovej literatúre. Menila sa však ich funkcia. Medzi jednotlivými žánrami, ale i medzi poéziou, prózou a drámou sa oslabovali hranice (napr. veršové prvky v próze a dráme). Písali sa vyššie žánre a väčšie skladby (veršované a prozaické fantastické, pastierske a galantné romány),

ale pozornosť sa venovala predovšetkým nižším žánrom a drobnejším skladbám (epigramy, elégie, idyly, anakreontská, galantná, pastierska a lúboštná lyrika, básnické poviedky a pastierske hry). Rozvíjali sa v nich prvky, ktoré prevzal neskorší klasicizmus a romarizmus (prírodné a pastierske motívy v klasicistickej poézii a sentimentálne motívy v romantickej poézii).

Rokoková poézia mala úzke vzťahy k antickej poézii (Anakreón, Horatius, Catullus). V duchu jej hedonistického životného ideálu sa opierala o antičnú mytológiu a postavy (bohovia lásky Afrodita, Venuša, Kupidó, Eros, boh vinárstva a slnka Bakchus).

V pastierskej lyrike a epike sa spracúvala tematika idylického života a lúboštnosti, v jej láske pastierov a pastierok v prírodnom prostredí vysnívanej a idealizovanej krajiny. Príznačné boli motívy naivoty a nevernosti, ale i frivolity.

Anakreontská lyrika (nazvaná podľa gréckeho básnika Anakreonta, polovicou 6. storočia pred n. l.) ospevovala v ľahkom, hedonistickom tóne lásku, víno, prírodu a priateľstvo.

V štýle sa prejavovala hra intelektuálneho dôvtipu (prekvapivé pointy, kalambury). Charakteristické boli najmä deminutíva.

Pietizmus. Z náboženských prúdov nadobudol od konca 17. storočia (1670—1700) význam nemecký protestantský pietizmus (z lat. pietas — zbožnosť). Odmietnutie, chladnú a dogmatickú ortodoxnosť, ktorá panovala v protestantskej cirkvi. Hlásal návrat k citu a fantázii v náboženskom živote. Zdôrazňoval osobnú, vnútornú prežitú zbožnosť, ktorá vedie cez dušu k bohu. Neutápal sa v mystike, ale prikazoval čínorodé, praktické kresťanstvo (predchodca Johann Arndt, zakladateľ Jakob Spener a pokračovateľ August Hermann Francke).

Pietizmus sa neskôr veľmi zblížil s osvietenstvom (napr. v požiadavke transparentnosti).

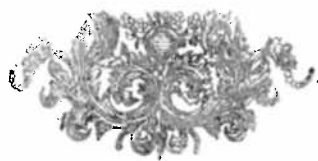
LITERATÚRA

- ANGER, Alfred: Literarisches Rokoko. Stuttgart 1968.
ANGYAL, Andreas: Barock in Ungarn. Budapest 1945.
ANGYAL, Andreas: Der Werdegang der internationalen Barockforschung. Forschungen und Fortschritte, 28, 1954.
ANGYAL, Andreas: Die slawische Barockwelt. Leipzig 1961.
ARBUSOW, Leonid: Colores rhetorici. Göttingen 1963.
ARTZ, Frederick B.: From the Renaissance to Romanticism: Trends in Styles, in Literature and Musik, 1300—1830. Chicago 1965.
BACKVIS, Claude: „Maniérisme“ en Baroque à la fin du XVIe siècle. 1966.
BARNER, Wilfried: Barockrhetorik. Tübingen 1970.
BARYCZ, Henryk: O nową koncepcję odrodzenia. Z epoki renesansu, reformacji i baroku. Warszawa 1971.
BAUMGART, Fritz: Renaissance und Kunst des Manierismus. Köln 1963.
BAUR-HEINHOLD, M.: Theater des Barocks. München 1967.
BAZIN, Germain: Barok i rokoko. Beograd 1966.
BIALOSTOCKI, Jan: Pięć wieków myśli o sztuce. Warszawa 1959.
BITNAR, Vilém: O českém baroku slovesném. Praha 1932.

- BITNAR, Vilém: Druh českého baroka. Praha 1935.
- BITNAR, Vilém: Postavy a problémy českého baroka literárního. Praha 1939.
- BITNAR, Vilém: Zrození barokového básníka. Praha 1940.
- BITNAR, Vilém: O podstatě českého literárního baroka. Praha 1940.
- BOASE, Alan M.: The Definition of Mannerism. Proceedings of the IIIrd Congress of the International Comparative Literature Association. Haag 1962.
- BORINSKI, Karl: Die Antike in Poetik und Kunsttheorie von Ausgang des klassischen Altertums bis auf Goethe und Wilhelm von Humboldt I—II. Leipzig 1914—1924 (Darmstadt 1965).
- BRAY, René: La préciosité et les précieux. Paris 1948.
- BRTÁŠ, Rudo: Barokový slavizmus. Liptovský Mikuláš 1939.
- BUCK, August, a kol.: Beiträge zum Handbuch der Literaturwissenschaft. Renaissance und Barock. Die Emblematik. Frankfurt am Main 1971.
- BUCK, August: Dichtungslehren der Renaissance und des Barocks. Renaissance und Barock. Frankfurt am Main 1971.
- BUCK, August, a kol.: Renaissance und Barock. Neues Handbuch der Literaturwissenschaft IX—X. Frankfurt am Main 1972.
- BURCKHARDT, Jakob: Cicerone, eine Anleitung zum Genuss der Kunstwerke Italiens I—III. Zürich 1855.
- BUSSE, K. H.: Manierismus und Barockstil. Leipzig 1911.
- CATTANI, G.: Baroque et Rococo. „Critique“, juillet 1957.
- CROCE, Benedetto: Barok. Tri essaye. Praha 1927.
- ROLL, Morris W.: The Baroque Style in Prose. Studies in English Philology in Honor of Frederick Klaeber, 1929.
- CURTIS, Ernst Robert: Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter. Bern 1967.
- CYSARZ, Herbert: Deutsche Barockdichtung. Renaissance, Barock, Rokoko. Leipzig 1928.
- CYSARZ, Herbert: Deutsches Barock in der Lyrik. Leipzig 1936.
- CYSARZ, Herbert: Vom Sinn und Still des literarischen Barock. Sammlung Gemeinnütziger Vorträge. Juni—Juli 1936. Nr. 684—685.
- ČYŽEVSKIJ, Dmitrij: Das „Labyrinth der Welt und das Paradies des Herzens“ des J. A. Comenius. Einige Stilanalysen. Wiener Slavistisches Jahrbuch, 1956.
- ČYŽEVSKIJ, Dmitrij: Vergleichende Geschichte der Slavischen Literaturen I—II. Berlin 1968.
- ČYŽEVSKIJ, Dmitrij: K problémom barokovej literatúry u Slovanov. Litteraria XIII. Literárny barok. Bratislava 1971.
- Das Epigramm. (Red. Gerhard Pfohl.) Darmstadt 1968.
- Das Grotteske in der Dichtung. (Red. Otto F. Best.) Darmstadt 1980.
- Der literarische Barockbegriff. (Red. Wilfried Barner.) Darmstadt 1975.
- Die Kunstformen des Barockzeitalters. Vierzehn Vorträge. (Red. Rudolf Stamm.) Bern 1956.
- DVOŘÁK, Max: Vznik barokního umění. Umění jako projev ducha. Praha 1936.
- Emblem und Emblematikrezeption. (Red. Sibylle Penkert.) Darmstadt 1978.
- Encyklopaedia of Poetry and Poetics. (Red. A. Preminger.) New Jersey 1965.
- ERMATINGER, Emil: Barock und Rokoko in der deutschen Dichtung. Leipzig 1928.
- Esztétikai kislexikon. (Red. József Szigeti.) Budapest 1973.
- FLEMMING, Willi: Die Auffassung des Menschen im 17. Jahrhundert. Deutsche Vierteljahrsschrift für Literatur- und Geistesgeschichte, 6, 1928.
- FLEMMING, Willi: Deutsche Kultur im Zeitalter des Barocks. Handbuch der Kulturgeschichte. Potsdam 1937.
- FRIEDRICH, Carl J.: The Age of the Baroque. New York 1952.
- GILBERT, Katharine Everret — KUHN, Helmut: A History of Esthetics. London 1956.
- GOLENIŠČEV-KUTUZOV, Ilja Nikolajevič: Barokko, klassicizm, romantizm. Voprosy literatury 1964.
- HATZFELD, Helmut A.: Rokoko als literarisches Epochenstil. Studies in Philology 1938.
- HATZFELD, Helmut A.: A Critical Survey of the Baroque Theories. Bogota 1948.
- HATZFELD, Helmut A.: The Baroque from Viewpoint of the Literary Historian. The Journal of Aesthetics and Art Criticism, 14, 1955.
- HAUSER, Arnold: The Social History of Art and Literature. London 1951.
- HAUSER, Arnold: Der Manierismus. München 1964.

- HEMPFER, Klaus W.: Gattungstheorie. München 1972.
- HERBETZ, R.: Philosophie des Barocks. Jahrbuch der Schweizerischen Philosophischen Gesellschaft, 4, Basel 1944.
- HOCKE, Gustav René: Die Welt als Labyrinth. Hamburg 1961.
- HOCKE, Gustav René: Manierismus in der Literatur. Hamburg 1963.
- HOFFMANN, Hans: Hochrenaissance, Manierismus, Frühbarock. 1938.
- HRABÁK, Josef: Úvod do teorie verše. Praha 1970.
- HRABÁK, Josef: Poetika. Praha 1973.
- HUYGHE, René, a kol.: Umění renesance a baroku. Praha 1970.
- CHASTEL, André: La crise de la Renaissance. Genève 1968.
- JOLLES, André: Einfache Formen. Tübingen 1973.
- KALISTA, Zdeněk: České baroko. Praha 1941.
- KALISTA, Zdeněk: Objavovaná pevnina, čiže dnešní stav bádania o baroku. Romboid, 3, 1969.
- KLANICZAY, Tibor: Reneszánsz és barokk. Budapest 1969.
- KLANICZAY, Tibor: A reneszánsz válsága és a manierizmus. Irodalomtörténeti Közlemények, 74, 1970.
- KRZYŻANOWSKI, Julian: Od średniowiecza do baroku. Warszawa 1938.
- LAUSBERG, Heinrich: Handbuch der literarischen Rhetorik I—II. München 1960.
- LICHAČOV, Dmitrij Sergejevič: Barokko i jeho ruskij variant v XVII. v. Russkaja literatura 1960.
- LICHAČOV, Dmitrij Sergejevič: Poetika staroruské literatury. Praha 1975.
- MANDROU, Robert: Le baroque européen: Mentalité pathétique et révolution sociale. Annales 1960.
- Manierismo, Barocco, Rococco: concetti e termini. Roma 1962.
- MINÁRIK, Jozef: Tri literárnoestetické rozbory zo staršej slovenskej literatúry. Bratislava 1973.
- MINÁRIK, Jozef: Stredoveká literatúra. Svetová, česká, slovenská. Bratislava 1980.
- MINGUET, J. Philippe: L'Esthétique de rococo. Paris 1966.
- MONTANO, Rocco: L'estetica del Rinascimento e del Barocco. Napoli 1962.
- MORIER, Henri: Dictionnaire de poétique et de rhétorique. Paris 1961.
- MOROZOV, Alexandr Antonovič: Problema barokko v ruskoj literature XVII -- načala XVIII veka. Russkaja literatura 1962.
- MOROZOV, Alexandr Antonovič: Problemy evropejskogo barokko. Voprosy literatury 1968.
- O barokní kultúře. Sborník statí. (Red. Milan Kopecký.) Brno 1968.
- ORS, Eugenio d': Du Baroque. Paris 1935.
- ORS, Eugenio d': Retorica e barocco. Roma 1955.
- ŮVSIANNIKOV, M. F., a kol.: Marxisticko-leninská estetika. Bratislava 1975.
- PEVSNER, Nicolaus: Gegenreformation und Manierismus. Repertorium für Kunstwissenschaft, 1925.
- Poetik des Barocks. (Red. Marian Szyrocki.) Hamburg 1968.
- RAYMOND, Marcel: Baroque et Renaissance poétique. Paris 1955.
- Retorica e barocco. Atti del III. Congresso Internazionale di Studi Umanistici, Venezia 15—18 giugno 1954 a cura di Enrico Castelli. Roma 1955.
- SHEARMAN, John: Mannerism. Harmondsworth 1967.
- SHIPLEY, Joseph T.: Dictionary of World Literary Terms. Criticism. Forms. Technique. London 1955.
- SCHALLER, Heinrich: Die Welt des Barocks. München 1936.
- SOKOLOWSKA, Jadwiga: Spory o barok. W poszukiwaniu modelu epoki. Warszawa 1971.
- SPINA BARELLI, Emma: Teoria e scrittori d'arte tra manierismo e barocco. Milano 1966.
- SPINGARN, Joel E.: A History of Literary Criticism in the Renaissance. New York 1899.
- STAMMLER, W.: Von der Mystik zum Barock. 1950.
- STARNAWSKI, Jerzy: Barok w literaturze. Warszawa — Kraków 1973.
- SWOBODA, Karl: Barock und Gegenreformation. Praha 1943.
- SYPPER, Wylie: Od renesance k baroku. Praha 1971.
- SZYROCKI, Marian: Poetik des Barocks. Leck 1968.
- ŠALDA, František Xaver: O literárním baroku cizím i domácím. Šaldův zápisník, 8, 1935—1936.

- TAPIÉ, Victor-Lucien: Baroque et Classicisme. Paris 1957.
 TAPIÉ, Victor-Lucien: Barok. Bratislava 1971.
 TATARKIEWICZ, Władysław: Historia estetyki III. Wrocław 1967.
 TIMOFEJEV, Leonid Ivanovič [— TURAJEV, Sergej Vasiljevič: Slovník literárnoved-
 ných termínov. Bratislava 1981.
 TRUNZ, Erich: Weltbild und Dichtung in deutschen Barock. Aus der Welt des Barocks.
 Stuttgart 1957.
 VAŠICA, Josef: České literární baroko. Praha 1938.
 VERNEUVIL, M. P.: Dictionnaire des symboles, emblèmes et attributs. Paris.
 VIÉTOR, Karl: Probleme der deutschen Barockliteratur. Leipzig 1928.
 VINCENT, C.: Théorie des genres littéraires. Paris 1951.
 VIPPER, B. R. — LIVANOVA, T. N.: Renesans, barokko, klassicizm. Problema stilej
 v zapadnojevropskom iskusstve 15—17 vv. Moskva 1966.
 VLAŠÍN, Štěpán, a kol.: Slovník literární teorie. Praha 1977.
 VLAŠÍN, Štěpán, a kol.: Slovník literárních směrů a skupin. Praha 1976.
 VRIES, Ad de: Dictionary of Symbols and Imagery. Amsterdam — London 1974.
 WEISBACH, Werner: Der Barock als Kunst der Gegenreformation. Berlin 1921.
 WEISBACH, Werner: Barock als Stilphänomen. Deutsche Vierteljahresschrift für Li-
 teraturwissenschaft und Geistesgeschichte, 2, 1924.
 WEISBACH, Werner: Gegenreformation — Manierismus — Barock. Repertorium für
 Kunstwissenschaft, 49, 1928.
 WELLEK, René: The Concept of Baroque in Literary Scholarship. Concepts of Criticism.
 Yale University Press 1963.
 WELLEK, René: Der Barockbegriff in der Literaturwissenschaft. Grundbegriffe der
 Literaturkritik. Stuttgart 1965.
 WILPERT, Gero von: Sachwörterbuch der Literatur. Stuttgart 1959.
 WOLMAN, Frank: Tzv. baroko ve slovanských literaturách. Slavia, 28, 1959.
 WÖLFFLIN, Heinrich: Renaissance und Barock. München 1888, 1926.
 WÖLFFLIN, Heinrich: Kunstgeschichtliche Grundbegriffe. München 1915.

2. EURÓPSKE BAROKOVÉ LITERATÚRY (16.—18. storočie)

Španielska baroková literatúra. V španielskej barokovej literatúre (17. stor. prvá polovica 18. stor.) sa pestovala zanietená mystická náboženská poézia (JUAN DE LA CRUZ — Ján z Kríža), aristokratická, učenecká, zmyslová a štylisticky veľmi rafinovaná poézia v duchu kulteranizmu, konceptizmu a gógorizmu (Luis de GÓNGORA y Argote), rozmanité dramatické žánry (Pedro CALDERÓN de la Barca: *Zalamejský richtár*), náboženská asketická a mystická próza (IGNACIO DE LOYOLA — Ignác z Loyoly, TERESA DE JESÚS — Terézia Ježišova) a pikareskný román (Mateo ALEMÁN: *Život Guzmána z Alfarache*, Francisco GÓMEZ de QUEVEDO y Villegas: *Život furtáka*).

1. Pedro Calderon de la Barca

Medzi najvýznamnejšie hry Pedra CALDERÓNA de la Barca (1600—1681) patrí tragédia *Zalamejský richtár*. Dedinský richtár Pedro Crespo odsúdi na smrť zvodcu svojej dcéry Izabely, kapitána žoldnierov Dona Alvára, ktorý odmietne odčiniť pohanu a vziať si Izabelu za ženu. V tragédii sa zobrazuje zmysel pre česť a osobnú dôstojnosť jednoduchého človeka, ktorý sa dostane do konfliktu s feudálnou vojenskou šľachtou.

Román Matea ALEMÁNA (1547 — okolo 1617) *Život Guzmána z Alfarache* a Francisca Gómeza de QUEVEDO y Villegas (1580—1645) *Život furtáka* patria do žánru pikaresknej literatúry, v ktorej sa vykresľujú dobrodružstvá picara (ničomníka, šudiera, šibala), pretlkajúceho sa životom pomocou lži, intríg a rozličných figliarstiev.

Talianska baroková literatúra. Talianska baroková (resp. aj manieristická) literatúra (17. stor.) vytvorila formálne vybrúsenú, dekoratívnu a afektovanú poéziu v duchu marinizmu (Giambattista MARINO), ale aj poéziu politickú (Fulvio TESTI), lúbostnú (Francesco REDI) a satirickú (Salvatore ROSA), tragédie (Federigo DELLA VALLE), komédie (BUONARROTI il Giovane, commedia dell' arte) a rozprávkovú prózu (Giambattista BASILE: *Pentamerón alebo Rozprávka rozprávok*, 1637).

V prvej polovici 18. stor. sa v talianskej literatúre ohlasuje rokoko, najmä v idylickej a pastorálnej poézii a v melodráme (Pietro METASTASIO). Pestuje sa však aj komédia „prostredia a charakterov“ (reformátor commedie dell' arte Carlo GOLDONI: *Mirandolína*, *Grobiani*, *Škriepky v Chiozze*).

Pentamerón alebo Rozprávka rozprávok od Giambattistu BASILEHO (1575—1632) je prvou európskou zbierkou prerozprávanych ľudových rozprávok. Desiat starých žien rozpráva päť dní rozprávky otrokyni, ktorá sa vydáva za princeznú. Keď sa podvod prezradí, otrokyňa je potrestaná a skutočná princezná sa vydá za kráľa. Rozprávky charakterizuje ironický nadhľad, miešanie fantázie s realitou, melanchólia a moralizovanie.

Hry Carla GOLDONIHO (1707—1793) sa vyznačujú sýtim zobrazovaním mravov, obyčajov a zvykov. Charaktery postáv sú však zväčša schematické. Postavy majú pomerne nekomplikovaný vnútorný život. V komédii *Grobiani* sa charaktery rozvíjajú v pestrom prostredí. Komédia *Škriepky v Chiozze* podáva príbeh zo života rybárov v prístavnom mestečku. Medzi najlepšie komédie patrí *Mirandolína*. Hlavná postava Mirandolína je živým charakterom. Svojím vtipom a zdravou morálkou víťazí nad nadutosťou šľachtických záletníkov.

Francúzska baroková literatúra. Vo francúzskej barokovej literatúre (koniec 16. stor. — prvá polovica 17. stor.) prekvitala príležitostná, politická, satirická a najmä lúbostná poézia (Théodore Agrippa d' AUBIGNÉ, Jean BERTAUT, François de MALHERBE), neraz preciózna (Vincent VOITURE), tragédie (Jean de ROTROU), komédie (Paul SCARRON), román pastorálny (Honoré d' URFÉ), satirický (Antoine FURETIÈRE: *Meštiansky román*) a najmä preciózny lúbostný (Madeleine de SCUDÉRY: *Clélia, rímsky príbeh*) a komický (P. SCARRON: *Komický román*), komicko-satirický (Charles SOREL: *Komické príbehy Francionove*), utopický satirický cestopis (Cyrano de BERGERAC: *Komická história cesty na Mesiac*, *Komická história cesty do Slnecnej ríše*).

Od 30. rokov 17. stor. začal nastupovať klasicizmus, ktorý trval až do 19. stor. Priklonili sa k nemu aj niektorí autori, ktorí písali spočiatku v barokovom

duchu (dramatik Pierre CORNEILLE: tragédie *Médeia*, *Horatius*, *Cid*). Klasicizmus sa uplatnil v poézii (André CHÉNIER), v tragédii (Jean RACINE), komédii (Jean-Baptiste Poquelin MOLIERE, Pierre de MARIVAUX, Pierre-Augustin Caron de BEAUMARCHAIS), v maxime (François de La ROCHE-FOUCAULD), v bájke (Jean de LAFONTAINE), v poviedke (François-Marie Arouet VOLTAIRE), v románe (Madame de La FAYETTE, Alain-René LESAGE, Antoine-François PRÉVOST d' EXILES, Denis DIDEROT, Jean-Jacques ROUSSEAU), v teórii literatúry (Nicolas BOILEAU) a vo filozofii (René DESCARTES, Blaise PASCAL: *Myšlienky*, F. A. VOLTAIRE, D. DIDEROT, J. J. ROUSSEAU).

Antoine FURETIÈRE (1612—1688) spracúva v *Meštianskom románe* dva odlišné príbehy. V prvom príbehu vystupuje Javotte, ktorú dajú do kláštora, lebo sa zafúbi do tretieho uchádzača o jej priazn. Uchádzač ju však

2. Pierre Corneille.

z kláštora unesie. Druhý príbeh je o Charosellovi a Collantine, ktorí sa vášnivo súdia. So súdením neprestanú ani ako milenci, ba ani ako manželia.

Román Madeleine de SCUDÉRY (1607—1701) *Clélia, rímsky príbeh* kladie dôraz na prepracovanie ľúbostnej psychológie a na momenty napätia (únosy, súboje, nečakané stretnutia a spoznania, vyplnenie túžby milencov).

Paul SCARRON (1610—1660) zobrazuje v *Komickom románe* osudy dvoch mileneckých dvojíc a život kočujúcej hereckej spoločnosti. Plasticky portretuje vystupujúce postavy (starý zlomyseľný herec La Rancune, škriepny advokát Ragotin).

Charles SOREL (1597—1674) opisuje v románe *Komické príbehy Francionove* dobrodružné príbehy prospiechárskeho Franciona, ktorý sa napokon ožení. Pozoruhodné sú satirické výjavy z vidieckeho i mestského života, ktorý reprezentujú najmä sedliaci, zloději, tuláci a sudcovia.

Cyrano de BERGERAC (1619—1655) je odvážnym satirikom a kritikom svojej doby, ako to dokazujú jeho utopické romány. V románe *Komická história cesty na Mesiac* vykresľuje Dyrceanovu cestu na Mesiac a jeho dobrodružstvá, ktoré tam prežíval, kým mu nepomohol démon dostať sa na Zem. V románe *Komická história cesty do Slnecnej ríše* je cieľom hrdinu návšteva Slnka a jeho štátov (napr. filozofického).

Najlepšou hrou, ktorú napísal Pierre CORNEILLE (1606—1684), je tragi-komédia *Cid*. Spracúva sa v nej ľúbostný vzťah Dona Rodriga a Chimeny. Don Rodrigo zabije Chimeninho otca, aby tak pomstil pohanu svojho otca. Chime-na zasa žiada Rodrigovu smrť. Don Rodrigo napokon vykúpi svoju vinu udatnosťou. Do popredia vystupujú psychické prejavy postáv, ktoré svojou silnou vôľou musia riešiť konflikt lásky a cti. Láska milencov neochabuje ani po vykonaní hrozného činu, lebo ju posilňuje úcta k obrane cti a k vykonanej povinnosti.

Blaise PASCAL (1623—1662) sa v *Myšlienkach* pokúša o obranu kresťanskej viery. Obracia sa na nábožensky ľahostajného človeka, ktorému chce osvetliť jeho postavenie vo svete. Údelom človeka je nestálosť a nepokoj. Stav pokoja v ňom vyvoláva iba nudu, smútok a zúfalstvo. Pascalov pesimizmus a skepti-cizmus odmieta špekulatívny rozum, ako ho hlása René Descartes (1596—1650). Zdôrazňuje dialektiku rozumu a srdca (vnútorného života človeka).

Anglická baroková literatúra. V anglickej barokovej literatúre (druhá polovica 17. stor. — začiatok 18. stor.) sa rozvíjala najmä poézia mystická a metafyzická (John DONNE), satirická (Samuel BUTLER: *Hudibras*) a epic-ká (John MILTON: biblické eposy *Stratený raj*, 1667, a *Raj znovu nadobudnutý*, 1671) a komédia, neraz kritická (William WYCHERLEY, William CONG-REVE, George FARQUHAR). Pestoval sa však i alegorický román (John BUNYAN: *Pútnikova cesta z tohto sveta do sveta budúceho*).

Samuel BUTLER (1612—1680) použil v satirickej básni *Hudibras* oblúbený motív putovania hrdinov po svete. Presbyteriánsky rytier Sir Hudibras a jeho zeman Ralph sa na svojej púti dostávajú do rozmanitých groteskných situácií, v ktorých sa odhaľuje nevedomosť, zbabelosť a nečestnosť náboženských puri-tánov, ale kritizujú sa i právnici, filozofi a rytierska láska.

John MILTON (1608—1674) v eposoch *Stratený raj* a *Raj znovu nadobudnutý* zobrazuje na pozadí biblického príbehu o prarodičoch Adamovi a Eve (vyhna-nie z raja pre neuposlušnosť božieho príkazu) ideály súvekeho človeka a spoločnosti v rozbúrenom svete (idea mravnosti, krásy a veľkosti človeka).

Alegorický román *Pútnikova cesta z tohto sveta do sveta budúceho*, ktorý napísal John BUNYAN (1628—1688), bol v Anglicku veľmi populárny. Autor v ňom spojil alegóriu (púť kresťana k Nebeskému mestu) s reálnym prostredím (cez dediny a mestá).

Nemecká baroková literatúra. Nemecká baroková literatúra (začiatok 17. stor. — začiatok 18. stor.) sa orientovala na poéziu mystickú (Paul G. HARDT, Angelus SILESIUS, Andreas GRYPHIUS) a štylisticky bombastickú — Schwulst, bombastickosť (Christian Hoffmann von HOFFMANNSDAU), ale aj na poéziu vlasteneckú, protivojnovú, lúboštnú, satirickú a gramatickú (Martin OPITZ, A. GRYPHIUS, Friedrich von LOGAU), na tragédie (A. GRYPHIUS: *Umierajúci Papinianus*, *Katarína z Gruzínska*), román kritický, satirický a protivojnový (Hans Jacob Christoffel von G. MELSHAUSEN: *Dobrodružný Simplicius Simplicissimus*) a satirický (Christian REUTER: *Schelmuffsky*), na prozaickú a veršovanú satiru (ABRAHAM A SANCTA CLARA) a na odbornú prózu (teoretik poézie M. OPITZ). Ustávaním boli populárne ľudové knižky, v ktorých sa odtláčali staršie i novšie zábery poviedky (napr. luhárske poviedky o Münchhausenovi).

Andreas GRYPHIUS (1616—1664) sa zaslúžil o vývin nemeckej drámy. V tragédii *Umierajúci Papinianus* stvárňuje osud rímskeho právnika Aemilia Paula Papiniana Ieta (140—212), ktorého dal popraviť cisár Marcus Aurelius Severus Antoninus Bassianus Caracalla (211—217), lebo odmietol právnici

ospravedlniť jeho bratovraždu (zavraždenie vlastného brata Publia Septima Geta, 212). V tragédii *Katarína z Gruzínska* spracúva výsek zo života gruzínskej kráľovnej Kataríny, ktorú drží perzský šach Abbas osem rokov vo väzení. Chce si ju vziať za ženu, ale Katarína sa musí vzdať svojej viery. Katarína volí radšej mučenícku smrť. V Gryphiových tragédiách vystupujú morálne silní hrdinovia, ktorí podliehajú v boji proti náziliu a nespravodlivosti.

Hans Jacob Christoffel von GRIMMELSHAUSEN (1621—1676) v románe *Dobrodružný Simplicius Simplicissimus* necháva rozprávať prostoduchého Simplicia Simplicissima (z lat. Prostý Najprostjší) jeho zážitky a životné príbehy, ktoré zakúsil v tridsaťročnej vojne. Autor podal v románe živý a dramatický obraz života rozmanitých spoločenských vrstiev (žoldnierov, žobrákov, tulákov, sedliakov a mešťanov). Simpliciove pestré dobrodružstvá sa striedajú s kritickými zábermi zo súvekej sociálnej skutočnosti.

4. Hans Jacob Christoffel von Grimmelshausen: *Dobrodružný Simplicius Simplicissimus*, 1669.

Román Christiana REUTERA (1665—1712) *Schelmuffsky* je paródiou dobrodružných a galantných románov, ale i satirou na európsku spoločnosť na konci 17. storočia. Rozvíjajú sa v ňom nevierohodné, vymyslené a komické dobrodružstvá, ktoré prežíva Schelmuffsky na svojich cestách (Rím, Benátky a India).

Luhárske *poviedky o Münchhausenovi* boli veľmi populárne aj v ostatných európskych literatúrach. Karl Friedrich Hieronymus Freiherr von Münchhausen (slobodný pán z Münchhausenu, 1720—1797), účastník tureckých vojen, žil vo Vestfálsku, kde v spoločnosti priateľov rozprával svoje neuveriteľné príbehy. Sedemnást príbehov vydal neznámy autor v almanachu *Vademecum für lustige Leute* (Sprievodca pre veselých ľudí, 1781). Onedlho vyšla anglická zbierka münchenhausenovských príbehov (R. E. Raspe), ktorú do nemčiny voľne preložil Gottfried August BÜRGER (*Rozprávania baróna Münchhausena o jeho podivuhodných cestách a vojnových dobrodružstvách v Rusku*, 1786). Münchenhausenovské luhárske poviedky čerpajú tematicky z vojny, poľovačiek a putovania po mori.

Maďarská baroková literatúra. V maďarskej barokovej literatúre (začiatok 17. stor. — druhá polovica 18. stor.) sa venovala pozornosť poézii náboženskej, príležitostnej, didaktickej a lúbostnej (Miklós ZRÍNYI, Kata Szidónia PETRÖCZI, Péter BENICZKY), eposom (M. ZRÍNYI: *Obliehanie Szigetü*), dráme (školské hry, intermédiá, Ferenc FALUDI), zábavným prozaickým žánrom — anekdotám (József Hermányi DIENES) a poviedkam (János HALLER), memoárom a cestopisom (Márton Szepesi CSOMBOR). Niektorí autori sa prikláňali aj k rokoku (napr. básnici László AMADÉ a Ferenc FALUDI).

Epos Miklósa ZRÍNYIHO (1620—1664) *Obliehanie Szigetü* má pätnásť spevov. Rozpráva sa v ňom o obrane szigetskej pevnosti, ktorú dobyli Turci (1556). V boji padol obranca pevnosti, autorov praded Mikuláš Zrínyi (asi 1518—1566), ale aj sultán Sulejman (1496—1566). Autorovi boli vzorom antické i renesančné eposy (Homér, Vergilius, Lodovico Ariosto, Torquato Tasso).

Ruská baroková literatúra. V ruskej barokovej literatúre (druhá polovica 17. stor. — prvá polovica 18. stor.) sa pestovala náboženská, mravoučná, príležitostná, politická, panegyrická a satirická poézia (Simeon PÓLOCKIJ, Silvestr MEDVEDEV, Feofan PROKOPOVIČ), dráma (biblické a historické školské hry), zábavné prozaické žánre (*Príhody ruského kupca Joanna a krásnej Eleonóry*) a autobiografie (*Život protopopa Avvakuma*, 1672—1673). Rozvinutá bola ústna ľudová slovesnosť (napr. piesne o buričovi Stepanovi Timofejevičovi Razinovi).

Protopop (pravoslávna kňazská hodnosť vyššieho stupňa) AVVAKUM Petrov (1620—1682) v *Živote* opisuje svoje trpké životné osudy (vyhnanstvá a prenasledovania). Z pôvodne zamýšľaného polemického a poučného spisu vznikla mravopisná autobiografia, v ktorej sa naplno uplatňuje psychologický autoportrét. Avvakumov náboženský fanatizmus a martýrstvo vyvažuje kritika cirkevnej a svetskej vrchnosti, odpor k neporiadkom a utrpeniu ľudu a túžba po pravde a spravodlivosti.

Poľská baroková literatúra. Poľská baroková literatúra (začiatok 17. stor. — polovica 18. stor.) sa zamerala na náboženskú, príležitostnú, panegyrickú, mravoučnú, idylickú, lúbostnú, žartovnú a satirickú poéziu (Wacław POTOCKI: *Záhrada frašiek*, Jan Andrzej MORSZTYN: *Sírius alebo Psia hviezda*, Wespazjan KOCCHOWSKI), na veršovanú i prozaickú drámu (Stanisław

KONARSKI), na veršovaný román (Samuel TWARDOWSKI ze Skrzypny), na memoáre (Jan Chryzostom PASEK: *Pamäti*) a na odbornú prózu (teoretik básnictva M. K. SARBIEWSKI).

Waclaw POTOCKI (1621—1696) písal drobné básne. Zbierka *Záhada frašiek* obsahuje básne, v ktorých autor zveršoval realisticke príbehy zo života podľa vlastnej skúsenosti, rozprávania priateľov a tradičných európskych anekdotických látok. Predstavujú pohľady do života rôznych spoločenských vrstiev. Sú mravoučné, sociálne i hrubozrné, ale vždy vtipné.

Jan Andrzej MORSZTYN (asi 1620—1693) písal zväčša zmyselné erotické básne podľa talianskeho básnika Giambattistu Marina (1569—1625). Vynikajú virtuóznou formou a ostrými pointami (*Sírius alebo Psia hviezda*).

Jan Chryzostom PASEK (asi 1636—1701) stvárnil v *Pamätiach* plasticky, pestro a zábavne rozmanité príbehy zo súkromného, ale i verejného života svojej doby.

Chorvátska baroková literatúra. V chorvátskej barokovej literatúre (prvá polovica 17. stor. — druhá polovica 18. stor.) sa písala príležitostná a ľubostná poézia (Franjo Krst FRANKOPAN) a hrdinský epos (Petar ZRINSKI: *Obliehanie Sigetu*).

Hrdinský epos *Obliehanie Sigetu* je vlastne preklad Petra Zrinského z maďarčiny (dielo jeho brata Miklósa Zrínyiho). Zdôrazňuje sa v ňom autorov chorvátsky pôvod a myšlienka obrany kresťanstva proti islamu.

Európske rokokové literatúry. V lone neskorého baroka a po ňom sa rozvíjala v Európe rokoková literatúra.

V talianskej rokokovej literatúre sa pestovala poézia (Ugo FOSCOLO) a dráma (Pietro METASTASIO).

Francúzska rokoková literatúra sa orientovala na poéziu (François-Marie Arouet VOLTAIRE), bájky (Jean de LAFONTAINE), poviedky (Antoine-François PRÉVOST d' Exiles), romány (Denis DIDEROT, Alain-René LESAGE) a komédie (Pierre Carlet de Chamblain de MARIVAUX, Pierre-Augustin Caron de BEAUMARCHAIS).

V anglickej rokokovej literatúre sa písali idyly (Alexander POPE).

V nemeckej rokokovej literatúre prekvitali predovšetkým idyly (Christoph Martin WIELAND, Salomon GESSNER, Gottfried August BÜRGER).

V poľskej rokokovej literatúre sa uplatňovali najmä idyly (Adam Stanisław NARUSZEWICZ, Ignacy KRASICKI, Stanisław TREMBECKI).

Ruská rokoková literatúra dosiahla úspechy hlavne v poézii (Alexandr Petrovič SUMAROKOV, Michail Vasiljevič LOMONOSOV, Gavriila Romanovič DERŽAVIN).

Európske barokové umenie sa vyznačovalo emocionálnosťou, impresívnosťou, expresívnosťou, patetickosťou, dynamickosťou a dramatickosťou. Neboli mu cudzie ani realistické tendencie. Architektúru charakterizovala ťažká hmotnosť, zvlínená línia a bohatá výzdoba (široko rozprestreté klenby podopierané bočnými piliermi, lomené i zvlínené ornamentálne krivky na stropoch, mramor, zlato a polkruhové obloky v chrámových stavbách, bohaté členenie vonkajších stien a hýrivá výzdoba schodísk v palácoch a zámkoch a pod.). Sochárstvo, maliarstvo a hudba sa usilovali o pravdivosť, životnosť, dynamiku a vyjadrenie dramatického napätia.

V barokovej architektúre prekvitala architektúra talianska (Lorenzo BERNINI), francúzska (Jules HARDOUIN-MANSART) a nemecká (Andreas SCHLÜTER).

V barokovom sochárstve získalo uznanie najmä talianske sochárstvo (Lorenzo BERNINI).

V barokovom maliarstve sa úspešne rozvíjalo španielske maliarstvo (José RIBERA, Francisco ZURBARAN, Bartolomé MURILLO), talianske maliarstvo (Lorenzo BERNINI, Guido RENI), flámske maliarstvo (Anton van DYCK, Jacob JORDAENS, Frans SNYDERS a i.), holandské maliarstvo (Andriaen van OSTADE, Jan van GOYEN, Jacob van RUISDAEL, Pieter CLAESZ a i.) a poľské maliarstvo (maliar talianskeho pôvodu Bernardo BELOTTO-CANALETTO). Zo španielskych maliarov vynikol Diego VELÁZQUEZ (1599—1660), ktorý maľoval realistické portréty a žánrové obrazy s ľudovými typmi a scénami (Priadky, Pijani). Z flámskych maliarov bol najvýznamnejší Peter Paul RUBENS (1577—1640), ktorému sa podarilo jedinečne zobrazit ľudskú vitalitu, pohyb, dynamiku prírody a život flámskeho sedliaka (Snímanie z kríža, Hody, Boj Amazoniek). Z holandských maliarov sa preslávil Frans HALS (asi 1580—1666), majster v maľovaní prirodzených, nenútených portrétov (Cigánka), Johannes VERMEER (1632—1675), majster v stvárňovaní pokojnej, harmonickej atmosféry meštianskych domov (Dievča s kŕmcom mlieka) a najmä REMBRANDT van Rijn (1606—1669), majster v zobrazovaní vnútorného sveta postáv a scén z každodenného i biblického života pomocou sugestívnej techniky kontrastov svetla a tieňa (psychologický autoportrét so Saskiou, skupinový portrét Hodina anatómie doktora Tulpa a obrazy Svätá rodina, Dávid pred Saulom, Návrat strateného syna, Nočná stráž). Francúzske maliarstvo smerovalo skôr ku klasicizmu (Nicolas POUSSIN, Claude LORRAIN). Ruské maliarstvo pokračovalo v domácich tradíciách (maliar ikon Simon UŠAKOV).

V barokovej hudbe dosiahla najväčšie úspechy talianska, francúzska a nemecká hudba. V talianskej hudbe sa zrodila hudobná dráma (Jacopo PERI), z ktorej sa vyvinula opera (Claudio MONTEVERDI, Alessandro SCARLATTI, Giovanni Battista PERGOLESI). Cirkevná hudba sa orientovala na omše (Antonio LOTTI, Giovanni Battista PERGOLESI) a oratóriá — náboženské skladby pre orchester, zbor a sólistov (Giovanni CARISSIMI, Alessandro SCARLATTI). Vo francúzskej hudbe sa pestovali najmä opery (Jean Baptiste LULLY, Jean Philippe RAMEAU). Nemecká hudba stála v službách protestantskej cirkvi (Michael PRÄTORIUS, Heinrich SCHÜTZ). Vyvrcholila tvorbou klasických skladateľov, ako bol Johann Sebastian BACH (1685—1750), autor organových a klavírných skladieb, oratórií a omš (Omša H-moll), Georg Friedrich HÄNDEL (1685—1759), autor oper a oratórií (Mesiáš) a Christoph Willibald GLUCK (1714—1787), autor oper (Orfeus a Eurydika, Paris a Helena).

Rokoko sa uplatnilo výrazne v maliarstve (francúzski maliari Antoine WATTEAU, Jean Honoré FRAGONARD, François BOUCHER a talianski maliari Giovanni Battista TIEPOLO, Francesco GUARDI) a v hudbe (francúzsky hudobník François COUPERIN, taliansky hudobník Alessandro SCARLATTI a nemeckí hudobníci Georg Philipp TELEMANN, Wilhelm Friedrich BACH, Joseph HAYDN).

LITERATÚRA

- ALBRECHT, H., a kol.: Deutsches Schriftstellerlexikon. Weimar 1962.
 Antológia z diel filozofov V. Novoveká empirická a osvietená filozofia. (Red. Teodor Münz.) Bratislava 1967.
- BARAC, Antun: Jugoslavenska književnost. Zagreb 1954.
- BECKER, Henrik: Bausteine zur deutschen Literaturgeschichte. Halle 1957.
- BĚLIČ, Oldřich: Španělská literatura. Praha 1968.
- BLAGOJ, D. D.: Istorija russkoj literatury XVIII veka. Moskva 1955.
- CANEV, G.: Stranici ot istorijata na bulgarskata literatura. Sofia 1957.
- CRAIG, Hardin, a kol.: Dějiny anglické literatury I—II. Praha 1963.
- ČERNUŠÁK, Gracian: Přehledný dějepis hudby I—II. Praha 1946—1947.
- DVOŘÁK, Max: Italské umění od renesance k baroku. Praha 1946.
- Dzieje literatur europejskich I—III. (Red. Władysław Florian.) Warszawa 1977—1982.
- FAURE, Elie: Dějiny umění IV. Praha 1928.
- FLORA, Francesco: Storia della letteratura italiana. Milano 1956.
- FRENZEL, Elizabeth: Stoffe der Weltliteratur. Stuttgart 1963.
- FRINTA, Antonín: Lužičtí Srbové a jejich písemnictví. Praha 1955.
- GUDZIJ, N. K.: Istorija drevnej russkoj literatury. Moskva 1950.
- HERNAS, Czesław: Barok. Historia literatury polskiej. Warszawa 1973.
- Histoire des littératures III. (Red. R. Queneau.) Paris 1958.
- Historyja belaruskaj dakastryčnickaj literatury I—II. Minsk 1968—1969.
- HUYGHE, René, a kol.: Umění renesance a baroku. Praha 1970.
- CHABÁS, Juan: Dějiny španělské literatury. Praha 1960.
- Istorija ruskog literatury I—III. (Red. D. D. Blagoj.) Moskva — Leningrad 1958—1963.
- Istorija ukrajinskog literatury I—VIII. Kyjev 1967—1972.
- JEŽIČ, S.: Hrvatska književnost od početka do danas. Zagreb 1944.
- KLANICZAY, Tibor, a kol.: A magyar irodalom története II. Budapest 1964.
- KOMBOL, Mihovil: Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda. Zagreb 1945.
- KOPAL, Josef: Dějiny francouzské literatury. Praha 1949.
- Kratkaja literaturnaja enciklopedija I—VIII. (Red. A. A. Surkov.) Moskva 1962—1975.
- KREJČÍ, Karel: Dějiny polské literatury. Praha 1953.
- KRZYŻANOWSKI, Julian: Historia literatury polskiej od średniowiecza do 19 wieku. Warszawa 1953.
- Latviešu literatūras vesture I—VI. Riga 1959—1962.
- LECHNER, Hermann: Literaturgeschichte des deutschen Sprachraumes. Innsbruck — Wien — München 1956.
- Lietuvių literatūros istorija I—IV. Vilnius 1957—1968.
- Malá encyklopédia spisovateľov sveta. (Red. Ján Juríček.) Bratislava 1978.
- MATĚJČEK, Antonín: Dějepis umění V. Praha 1932.
- NEUMAYR, Maximilian: Die Schriftpredigt im Barock. Paderhorn 1938.
- PAVIČ, M.: Istorija srpske književnosti baroknog doba. Beograd 1970.
- PURIŠEV, Boris Ivanovič, a kol.: Istorija nemeckog literatury I. Moskva 1962.
- SANCTIS, Francesco de: Dějiny italské literatury. Praha 1959.
- SARAIVA, António José — LOPES, Oscar: Dějiny portugalské literatury. Praha 1972.
- Slovník spisovatelů (Francie, Švýcarsko, Belgie a Lucembursko). (Red. Otakar Novák.) Praha 1966.
- Slovník spisovatelů (Dánsko, Finsko, Norsko, Švédsko, Island, Nizozemí a Belgie). (Red. Ladislav Heger.) Praha 1967.
- Slovník spisovatelů (Itálie). (Red. Josef Bukáček.) Praha 1968.
- Slovník spisovatelů (Španělsko a Portugalsko). (Red. Eduard Hodoušek.) Praha 1968.
- Slovník spisovatelů (Maďarsko). (Red. Peter Rákos.) Praha 1971.
- Slovník spisovatelů (Řecko). (Red. Bořivoj Borecký.) Praha 1975.
- Slovník spisovatelů (Polsko). (Red. Otakar Bartoš.) Praha 1974.
- Slovník spisovatelů (Sovětský svaz I—II). (Red. Milan Hrala.) Praha 1977.
- Slovník spisovatelů (Bulharsko). (Red. Ivan Dorovský.) Praha 1978.
- Slovník spisovatelů (Jugoslávie). (Red. Miloslav Kvapil.) Praha 1979.
- Storia della letteratura italiana. (Red. E. Cecchi a N. Sapegna.) Roma 1965—1969.
- ŠIMEK, Otakar: Dějiny francouzské literatury v obrysech I—IV. Praha 1947—1962.
- VALBUENA Prat, Àngel: Historia de la literatura española I—IV. Barcelona 1964.

PREKLADY

Španielska literatúra

- ALEMÁN, Mateo: Dobrodružstvá Guzmána z Alfarachu. Preložil Štefan Martonák. Bratislava 1975.
- CALDERON DE LA BARCA, Pedro: Komédia bez groša. Preložil Juraj Svoboda. Bratislava 1958.
- CALDERON DE LA BARCA, Pedro: Zalamejský richtár. Preložil Vítazoslav Hrabal. Bratislava 1962.
- CALDERON DE LA BARCA, Pedro: Madridské noci. Preložila Mária Terenová. Bratislava 1978.
- IGNATIUS DE LOYOLA: Cesta dokonalosti. Duchovné evièenia. Preložil Ferdi Gregorovič. Trnava 1924.
- QUEVEDO Y VILLEGAS, Francisco Gómez de: Život furtáka. Preložil Vladimír Růžička. Bratislava 1962.
- THERESIA AB INFANTE JUSEE-SANCTA: Svätá Teresia Ježiškova. Preložil Štefan Zlatoš. Trnava 1933.

Talianska literatúra

- GOLDONI, Carlo: Pravý priateľ. Preložil Viliam Kopečný. Bratislava 1956.
- GOLDONI, Carlo: Kaviarnička. Preložil Viliam Kopečný. Bratislava 1957.
- GOLDONI, Carlo: Pamäti. Preložil Anton Vantuch. Bratislava 1957.
- GOLDONI, Carlo: Súbehom k manželstvu. Preložil Viliam Kopečný. Bratislava 1958.
- GOLDONI, Carlo: Vojenská milienka. Preložil Blahoslav Hečko. Bratislava 1958.
- GOLDONI, Carlo: Feudálny pán. (Markíz sukničkář.) Preložil Viliam Kopečný. Bratislava 1959.
- GOLDONI, Carlo: Keď muž ženu líbi . . . Preložil Blahoslav Hečko. Bratislava 1959.
- GOLDONI, Carlo: Rozkošná príhoda. Preložil Blahoslav Hečko. Bratislava 1959.
- GOLDONI, Carlo: Rozmarná žena. Preložil Blahoslav Hečko. Bratislava 1961.
- GOLDONI, Carlo: Zdravá nemocná alebo Hluchý apatekár. Preložil Blahoslav Hečko. Bratislava 1964.
- GOLDONI, Carlo: Komédie 1. Mirandolina. Grobiani, Vejár, Dobrosrdečný. Preložil Blahoslav Hečko. Bratislava 1964.
- GOLDONI, Carlo: Komédie 2. Sluha dvoch pánov. Prefikaná vdova. Klamár. Škôla v Chiozze. Preložil Blahoslav Hečko. Bratislava 1966.
- GOLDONI, Carlo: Svokrovia. Preložil Ján Boor. Bratislava 1971.
- GOLDONI, Carlo: Žiarlivé ženy. Preložil Blahoslav Hečko. Bratislava 1971.
- GOLDONI, Carlo: Nesmelí zaľúbenci alebo Kto pomiešal vajčeka v košíčku. Preložil Blahoslav Hečko. Bratislava 1972.
- GOLDONI, Carlo: Vtipná slúžka. Preložil Blahoslav Hečko. Bratislava 1974.

Francúzska literatúra

- Kvapky z perlete. Výber francúzskej poézie od Villona po Valéryho. Preložil Boleslav Lukáč. Bratislava 1968.
- BEAUMARCHAIS, Pierre-Augustin Caron de: Barbier sevillský alebo Mária opa. Preložila Anna Krásnová-Murínová. Bratislava 1958, 1960.
- BEAUMARCHAIS, Pierre-Augustin Caron de: Figarova svadba. Preložil Jozef Štúr. Bratislava 1960.
- BOILEAU, Desprieux Nicolas: Umění básnířské. Preložil Bohuslav Tablic. Budějovice 1959.
- CORNEILLE, Pierre: Cid. Preložil Ján Smrek. Bratislava 1959, 1960.

- CORNEILLE, Pierre: Horacius. Preložil Štefan Caltík. Bratislava 1980.
- DESCARTES, René: Rozprava o metode. Preložili Anton Vantuch a Július Špaňár. Bratislava 1954.
- DIDEROT, Denis: Skutočnosť v umení. Preložila Helena Turcerová-Devečková. Bratislava 1959.
- DIDEROT, Denis: Mniška. Preložil Ondrej Žiška. Bratislava 1968, 1976.
- DIDEROT, Denis: Jakub fatalista. Preložil Ladislav Lapšanský. Bratislava 1977.
- LA FAYETTE, Marie Magdeleine Pioche de la Vergne: Kňažná de Clèves. Preložila Viera Millerová. Bratislava 1969.
- LAFONTAINE, Jean de: Bájky. Preložil Július Lenko. Bratislava 1965.
- LESAGE, Alain-René: História Gila Blasa de Santillane. Preložila Miroslava Bártová. Bratislava 1955, 1957, 1976.
- LESAGE, Alain-René: Turcaret. Preložil Ladislav Hólka. Bratislava 1958.
- LESAGE, Alain-René: Krivý čert. Preložila Miroslava Bártová. Bratislava 1960, 1970.
- MARIVAUD, Pierre Carlet de: Hra lásky a náhody. Preložil Vladimír Reisel. Martin 1942, Bratislava 1964.
- MARIVAUD, Pierre Carlet de: Ostrov otrokov. Plutov triumf. Preložil Jozef Mrázik. Bratislava 1973.
- MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin: Oklamany manžel. Preložil Blahoslav Hečko. Bratislava 1965.
- MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin: Tartuffe. Preložil Ján Poničan. Martin 1947; Vojtech Mihálik. Bratislava 1966, 1979.
- MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin: Škola žien. Preložil Vojtech Mihálik a Jozef Štefánik. Liptovský Mikuláš 1948.
- MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin: Komédie 2. Don Juan. Láska všetko vylieči. Lekárom proti svojej vôli. Pán z Prasiatkova. Preložili Jozef Felix a Štefan Povchanič. Bratislava 1972.
- MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin: Komédie 3. Mizantrop. Ďuro Dandin. Lakomec. Scapinove šibalstvá. Preložil Jozef Felix. Bratislava 1974.
- MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin: Komédie 4. Mešťan šľachticom. Učené ženy. Zdravý nemocný. Preložil Blahoslav Hečko. Bratislava 1976.
- MONTESQUIEU, Charles-Louis de Secondat: O veľkosti Rimanov a ich úpadku. Preložil Štefan Janšák. Liptovský Mikuláš 1942.
- MONTESQUIEU, Charles-Louis de Secondat: Perzské listy. Preložil Anton Vantuch. Bratislava 1968.
- PASCAL, Blaise: Myšlienky. Preložil Jozef Gonsorčík a L. G. Fagula. Trnava 1948.
- PASCAL, Blaise: Listy proti jezuitom. Listy vidiečanovi o dišputách na Sorbonne a iných zaujímavostiach. Preložil Ján Žigo. Bratislava 1965.
- PRÉVOST, Antoine François d' Exiles: Manon Lescautová. Preložil Jozef Oravec. Bratislava 1957, 1964, 1973.
- RACINE, Jean: Faidra. Preložil Ján Boor. Bratislava 1977.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques: Emil alebo O výchove. Preložil Karol Chrappa. Bratislava 1956.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques: Vyznanie. Preložil Anton Vantuch. Bratislava 1964.
- VOLTAIRE, François Marie Arouet: Candide. Zadig. Preložili Ladislav Šimonovič a Iris Tlapáková. Bratislava 1951.
- VOLTAIRE, François Marie Arouet: Babylonská princezná. Preložil Anton Vantuch. Bratislava 1972.
- VOLTAIRE, François-Marie Arouet: Filozofický slovník. Preložila Valéria Sviežená. Bratislava 1976.

Anglická literatúra

- BUNYAN, John: Cesta Poutníka na horu Sion. Pešť 1871.
- BUNYAN, John: Cesta pútnikov z mesta skazy na vrch Sion. Preložil Jozef Roháček. Bratislava 1922, 1948.

Nemecká literatúra

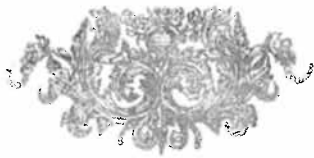
Víno milencov. Zo starej svetovej ľúbostnej poézie. Preložil Ivan Kupec a kol. Bratislava 1965.

BÜRGER, Gottfried August: Münchhausenove veselé dobrodružstvá. Prerozpráva Elena Chmelová. Bratislava 1972.

GRIMMELSHAUSEN, Hans Jakob Christoffel von: Dobrodružný Simplicius Simplicissimus. Preložil Ján Belnay. Bratislava 1964.

Ruská literatúra

AVVAKUM, Petrovič protopop: Život protopopa Avvakuma, ktorý sám napísal. Preložil Ján Komorovský. Bratislava 1976.

3. ČESKÁ BAROKOVÁ LITERATÚRA (začiatok 17. stor. — koniec 18. stor.)

Spoločenské a kultúrne pomery v barokovom období. Po bitke na Bielej Hore (1620), v ktorej bolo potlačené české protihabsburské stavovské povstanie, Habsburgovci upevňovali v Čechách absolutistickú monarchiu, feudálny poriadok a protireformáciu.

Nekatolíci z vyšších spoločenských vrstiev ako iniciátori povstania a tí, čo nechceli prestúpiť na katolícku vieru, museli odísť do exilu, najmä do Nemecka (luteráni), na Slovensko (luteráni a bratia) a do Poľska (bratia). Medzi nimi boli aj vzdelanci, ktorí formovali českú kultúru a literatúru.

V pobielohorskom období sa rozvíjal barok, šírili sa cudzie kultúrne vplyvy, potláčali sa husitské a reformačné tradície a zámerné sa ničila „kacírska“ literatúra (Anton Koniáš: *Clavis haeresim claudens et aperiens — Kľúč kacířské bludy k rozeznání otevřající*, 1729). Protireformačné úsilie jezuitského rádu vyvrcholilo na začiatku 18. stor.

Charakter literatúry. Na vývin českej literatúry nepôsobil nepriaznivo len odchod inteligencie do cudziny, ponemčovanie šľachty a meštianstva a vykoreňovanie domácich pokrokových tradícií, ale aj prísna cenzúra a uprednostňovanie náboženských literárnych žánrov.

Kvantitatívne sa začala rozrastať literatúra písaná po latinsky. Literatúra písaná po česky zaujímala skromnejšie miesto a orientovala sa na ľudové knižky a náboženské žánre. Vytrácala sa z nej náročnejšia literárna tvorba a odborné žánre.

Popri domácej literatúre vznikala exulantská literatúra, ktorú písali vzdelanci v zahraničnom exile. Domáca i exulantská literatúra sa spočiatku opierať o predbielohorské humanistické dedičstvo (najmä v náukovej a vzdelávacej tvorbe). Postupne však podliehala baroku.

Začiatky barokovej literatúry. Začiatky českej barokovej literatúry (dvadsiate — päťdesiate roky 17. stor.) sa ešte vyznačovali tendenciou nadväzovať na predbielohorskú literárnu tvorbu. Domáca literatúra zachovávala určitú kontinuitu so staršou literárnou tvorbou a rovnako aj v exulantskej literatúre doznievali staršie literárne tradície, ba v diele Jana Amosa Komenského (1592—1670) sa i dovŕšili.

Exulantská literatúra. V exulantskej literatúre sa pestovali propagačné, obranné a polemické spisy. Takýto charakter mali reči (Samuel MARTINIUS z Dražova) a pamäti (Jan ROSACIUS HOŘOVSKÝ). Staršie humanistické úsilie sa uplatnilo v historických dielach, v ktorých sa obraňovali predbielohorské Čechy (Pavel STRÁNSKÝ ze Stránky).

Najväčšou postavou exulantskej literatúry bol posledný biskup Jednoty bratrskej, pedagóg svetového mena Jan Amos KOMENSKÝ (1592 Nivnice — 1670 Amsterdam).

Komenský pôsobil ako učiteľ a kňaz vo Fulneku na Morave. Po vypálení Fulneku (1621) žil na viacerých miestach na Morave. V časoch prenasledovania nekatolíkov sa zdržoval v Lešne v Poľsku (od r. 1628). Tam napísal svoje základné pedagogické diela. Neskôr bol pozvaný do Londýna (1640), kde mal zreformovať školstvo. Vo Švédsku ho zase poverili písať učebnice pre tamojšie školy (1642—1648). Potom sa vrátil do Lešna (1648), odkiaľ odišiel založiť školu do Sárospataku v Uhorsku (1650—1654). Na ceste do Sárospataku sa zastavil v Skalici a v Púchove. Zamýšľané pozvanie Komenského na lýceum v Prešove sa neuskutočnilo. Komenský sa čoskoro uchýlil znovu do Lešna. Po jeho vypálení odišiel do Amsterdamu v Holandsku (1656), kde aj zomrel. Pochovaný je v Naardene.

Komenský zanechal bohatú náboženskú a najmä odbornú literárnu tvorbu. Spočiatku písal po česky, neskôr vo vyhnanstve po latinsky.

Náboženské spisy majú praktický cieľ a výchovný charakter, ale dotýkajú sa aj aktuálnych politických otázok (*Kšaft umierajúcej matky Jednoty bratskej* — Závet umierajúcej matky Jednoty bratskej, 1650). Niektoré možno zaradiť do umeleckej literatúry (*Labyrint sveta a ráj srdce* — Bludisko sveta a raj srdca, 1623).

V spise *Kšaft umierajúcej matky Jednoty bratskej* Komenský ústami zanikajúcej Jednoty bratskej odkazuje Čechom lásku k jazyku, národu a pravde a starostlivosť o vzdelávanie mládeže.

Spis *Labyrint sveta a ráj srdce* predstavuje nábožensko-filozofickú alegóriu. Autor chodí ako pútnik po meste, t. j. po svete. Všíma si kriticky najmä spo-

ločenské stavy a zamestnania. Jeho sprievodcovia Vščezvęd Všudybud a Mámění mu dali nakrivo okuliare „máměnía“. Preto nevidí iba mam, klam a lož, ale aj trpkú pravdu. Z nepokojného „labyrintu sveta“, t. j. pozemského bludiska, sa napokon utiahne do „raja srdca“, t. j. vlastného vnútra, kde nachádza v spojení s bohom spokojnosť a šťastie.

Komenský si nápravu sveta predstavoval v nábožensko-mravnom zmysle. Nábožensko-mravný nápravný prístup k spoločenským nedostatkom ilustroval pravdivými obrazmi pomerov. V týchto obrazoch kriticky a satiricky zaútočil najmä na vrchnosť (kráľov, kniežatá, úradníkov a sudcov), šľachtu a remeselníkov a nemilosrdne odsúdil ľudskú hlúposť, obmedzenosť, sebeckosť, chamtivosť a nespravodlivosť.

Odborné diela sa zaoberajú pedagogickými problémami (*Didactica magna* — Veľká didaktika, 1638, *Informatorium školy mateřské* — Poučenie o materskej škole, 1632, *Janua linguarum reserata* — Brána jazykov otvorená, 1631, *Orbis sensualium pictus* — Svet v obrazoch, 1658) a pansofiou — vševedou (*De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* — Všeobecná porada o náprave ľudských vecí, 1644).

Najvýznamnejšie sú pedagogické diela.

Za základné pedagogické dielo sa právom považuje *Didactica magna*. Vyšla v Komenského zobraňovaných pedagogických spisoch (*Opera didactica omnia* — Zobrané spisy pedagogické, 1657). Z latinskej pôvodiny bola preložená do mnohých jazykov.

Autor v tomto diele preberá zásady všeobecnej pedagogiky (vedy o výchove a vyučovaní), všeobecnej didaktiky (náuky o všeobecných metódach vyučovania), metodiky (náuky o metódach, pravidlách) vyučovacích predmetov, náboženskej a mravnej výchovy, disciplíny a napokon organizácie školstva.

Komenský vytvoril moderný a pokrokový výchovný systém. Väčšina jeho pedagogických myšlienok platí podnes.

Podľa Komenského škola a vzdelanie patria všetkým bez rozdielu rodu, pohlavia a veku. Pri vyučovaní treba rovnomerne rozvíjať nielen vedomosti a rozum, ale aj cit, charakter a mravnú ušľachtilosť. Dôležitou podmienkou štúdia je upevňovanie telesného zdravia. Vyučovanie má byť čo najužšie spojené s potrebami skutočného života a čo najnázornejšie. Pri podávaní učiva sa má vychádzať od známeho k neznámemu, od jednoduchého k zložitému, od konkrétneho k abstraktnému. Všetky deti majú najprv prejsť vyučovaním v materinskom jazyku. Až potom sa má pristúpiť k vyššiemu vzdelaniu v latinskom jazyku. K tomuto majú mať prístup i deti z nižších spoločenských vrstiev. Škola má byť dielňou ľudskosti. Pravda, škola bez disciplíny je „ako mlyn bez vody“.

Informatorium školy mateřské je dielo o výchove dieťaťa v predškolskom veku (t. j. v rodine).

Janua linguarum reserata je učebnica latinčiny na základe vecného poznania a materinského jazyka.

Orbis sensualium pictus reprezentuje jazykovú obrázkovú učebnicu.

Zaujímavé bolo Komenského pansofické (vševedné) a panorthosické (vše-nápravné) úsilie (najmä dielo *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*). Komenský chcel dať rovnakú výchovu a vzdelanie všetkým ľuďom a obohatiť ich základnými poznatkami zo všetkých odborov vedenia (pansofia — vševeda). Veril, že iba mravne vyspelé a vzdelané ľudstvo je schopné napraviť svet a zabezpečiť všeobecný súlad a večný svetový mier medzi národmi (všenáprava).

Komenský si získal svetové meno predovšetkým svojím pedagogickým die-
lom. Bol nazvaný „učiteľom národov“. Jeho význačné pedagogické spisy boli
preložené do mnohých jazykov. Mnohé z nich vyšli v slovenských tlačiarňach
(Levoča a Bardejov). Komenského demokratické, pokrokové a objavné zásady
v pedagogike, ktoré pomáhali budovať náš školský výchovný systém v minu-
losti, platia i dnes.

Domáca literatúra. Na formovanie charakteru domácej literatúry vplýval
jezuitský rád. Preto prevažovala náboženská propagačná, protireformačná,
mystická a baroková literárna tvorba. Úsilie o zblíženie s ľudovými vrstvami
sa v nej prejavovalo prijímaním a adaptovaním ľudových životných a umelec-
kých názorov i prejavov a odvolávaním sa na vlastenecké cítenie stotožňované
s katolicizmom.

Z poetických žánrov sa najviac pestovala duchovná pieseň (Adam MICHNA
z Otradovic), z prozaických žánrov kázne a legendy (Jiří PLACHÝ) a z dra-
matických žánrov jezuitské školské hry (biblické, legendové a historické hry).

Svetská literatúra bola v menšine (príležitostné verše a alamódová poézia —
módna ľúbostná lyrika).

Opozičnú literatúru tvorila ústna ľudová slovesnosť a pololudová slovesná
tvorba, ktorá bola blízka ľudovým vrstvám a intenzívnejšie sa pestovala až
v nasledujúcom období.

Typickým žánrom pololudovej slovesnej tvorby boli interlúdiá (krátke frašky
s hrubou komikou a vulgarizmami). Písali sa hlavne pre drobné mešťanstvo.
Vysmievali sa predovšetkým zo sedliakov, ale podávali pravdivý obraz súve-
kého ľudového života (Václav František KOCMÁNEK).

Rozkvet barokovej literatúry. Rozkvet českej barokovej literatúry (päťde-
siate roky 17. — sedemdesiate roky 18. stor.) sa vyznačoval prerušením súvis-
losti s predbielohorskými kultúrnymi tradíciami a formovaním novej literatúry,
písanej vo vládnúcom protireformačnom duchu. Pokusy o vytvorenie náročnej-
šej českej literárnej tvorby sa veľmi nedarili, lebo chýbalo vzdelanejšie čita-
telské publikum. Zvítazila orientácia na veľmi jednoduché literárne žánre.
Začiatkom 18. stor. náročnejšia literárna tvorba zanikala. Ťažisko literárneho
vývinu sa presunulo do neoficiálnej literatúry, ktorú predstavovala ľudová
a pololudová slovesná tvorba.

Obdobie rozkvetu českej barokovej literatúry sa člení na dve vývinové fázy.

V prvej fáze (do dvadsiatych rokov 18. stor.) sa v literárnej tvorbe prehlbo-
val barokový mysticismus (zdôrazňovanie pomínutelnosti pozemského a več-
nosti posmrtného života a zobrazovanie márnosti sveta).

V popredí záujmu stála náboženská poézia (Bedřich BRIDEL, Felix KAD-
LINSKÝ, Matěj Václav ŠTEYER), próza (postily, legendy, náboženské vzde-
lávacie spisy) a dráma (najmä jezuitské latinské hry).

Svetská literatúra mala skromné zastúpenie. Pestovala sa najmä poézia a od-
borná literatúra. Obranným vlasteneckým zameraním sa vyznačovali histo-
rické spisy (Bohuslav BALBÍN).

V tomto období nadobúdala veľký význam ľudová a pololudová slovesná
tvorba, ktorá pestovala lyriku, epiku a drámu.

Lyriku reprezentovala zväčša ľudová pieseň (napr. zbojnícka pieseň *Ho-
nácká* — Honelnícka pieseň), epiku pololudová zábavná próza (ľudové knižky
o Meluzíne, o Fortunatovi a i.) a drámu ľudové a pololudové fraškové interlú-
diá (*Komédie o turecký vojňě*).

Pololudovú tvorbu predstavovala i „písmácká“ literatúra a „kramárská“ (jarmočná) pieseň, prevažne epická. „Písmáckú“ literatúru tvorili „písmáci“ — jednoduchí ľudia alebo učitelia, ktorí odpisovali literárne diela a sami sa pokúšali o literárnu tvorbu (príležitostné verše, pamäti, kroniky a i.). „Kramárská“ (jarmočná) pieseň sa šírila na jarmokoch a púťach. Spievalo sa v nej o vraždách, vojnách, živelných pohromách a pod.

V druhej fáze (od dvadsiatych rokov 18. stor.) vreholila protireformácia, odumierala náročnejšia literatúra a dovŕšilo sa presunutie literárneho vývinu do pololudovej a najmä ľudovej tvorby. Oficiálna literatúra sa zameriavala na propagačné náboženské literárne žánre určené najširším vrstvám.

Pololudovú slovesnú tvorbu reprezentovala hlavne „kramárská“ (jarmočná) pieseň, zábavná próza (ľudové knižky) a „písmácká“ literatúra.

V popredí literárneho procesu stála ľudová ústna slovesnosť. V 18. stor. bola vlastne jedinou reprezentantkou celonárodnej literatúry. Zanechala najcennejšie literárne hodnoty, ako svedčia bohato zastúpené lyrické, epické a dramatické žánre. Vznikala aj v mestách, ale kvantitatívne i kvalitatívne mala v literárnom vývine vedúcu a rozhodujúcu úlohu tvorba dedinského ľudu.

V ľudovej ústnej slovesnosti mali dominantné postavenie lyrické piesne, ktoré zobrazujú vzťah ľudu k prírode, práci, láske a pod. Najcennejšie sú ľúbostné piesne (*Co to máš, má milá*). Umeleckou hodnotou však vynikajú aj ostatné piesňové žánre, najmä piesne sociálne (*Selská modlitba*) a vojenské (*Přeškoda nastokrát tý krve červený*).

Z epických piesní vynikajú predovšetkým balady (*Sestra travička, Sirotek, Utonulá*).

Z prozaických žánrov sa pestovali čarovné rozprávky (o hlúpom Honzovi), legendové rozprávky (o putovaní Krista s Petrom) a povesti, ktoré čerpajú zo stredovekých látok (o Bruncvíkovi), z renesančných látok (o Daliborovi, o Faustovi) a z rozmanitých udalostí (o Kozinovi, o blanických rytieroch, o zbojníkovi Ondrášovi a i.).

Dráma poznala náboženské hry a svetské hry, ktoré boli pôvodne pololudové, ale ľud si ich adaptoval a rozvíjal (ľudové hry so spevmi, napr. *Selská rebelie*; ľudové frašky, napr. *Salička*).

Ľudový charakter malo napokon bábkové divadlo. Predstavovali sa v ňom dramatisácie príbehov z ľudových zábavných knižiek (napr. o Faustovi, o Genovéve a Donovi Šajnovi — Donovi Juanovi).

České barokové umenie vychádzalo z talianskych, nemeckých a domácich podnetov. V architektúre sa nebudovali len cirkevné stavby (Kilián DIENZENHOFER: chrám sv. Mikuláša v Prahe), ale aj svetské stavby (Giovanni MARINI: Valdštejnský palác v Prahe). Vela vzácnych diel sa vytvorilo v sochárstve (sochy Matěja BRAVNA a Ferdinanda BROKOFFA na Karlovom moste v Prahe). O rozkvet výtvarného umenia sa zaslúžilo maliarstvo, do ktorého prenikali realistické prvky (portrétista Karel ŠKRÉTA, grafik Václav HOLLAR a maliar oltárnych obrazov Petr BRANDL). Neobyčajný význam nadobudlo hudobné umenie (Jan Dismas ZELENKA, Jiří Antonín BENDA, Josef MYSLIVEČEK a i.).

LITERATÚRA

- BALBÍN, Bohuslav: Obrana jazyka slovanského, zvláště českého. Preložil Josef Dostál. Praha 1923.
- BENEŠ, Bohuslav: Světská kramářská píseň. Praha 1971.
- BENEŠ, Bohuslav: Poslyšte písničku hezkou... (Kramářské písně minulých dob). Praha 1983.
- BITNAR, Vilém: O českém baroku slovesném. Praha 1932.
- BITNAR, Vilém: O podstatě českého literárního baroku. Praha 1940.
- BITNAR, Vilém: Zrození barokového básníka. Praha 1940.
- BRIDEL, Bedřich: Co Bůh? Člověk? Vydal Josef Vašica. Praha 1934.
- Dějiny českého divadla I. Od počátků do sklonku osmnáctého století. Praha 1968.
- ERBEN, Karel Jaromír: Prostonárodní české písně a říkadla. Praha 1937.
- HORÁLEK, Karel: Staré veršované legendy a lidová tradice. Praha 1948.
- HRABÁK, Josef: Lidové drama pobělohorské. Praha 1951.
- HRABÁK, Josef: Starší česká literatura. Praha 1964.
- HRABÁK, Josef, a kol.: Dějiny české literatury I. Starší česká literatura. Praha 1959.
- HRABÁK, Josef, a kol.: Průvodce po dějinách české literatury. Praha 1976.
- JECH, Jaromír, a kol.: Folklor. Československá vlastivěda III. Lidová kultura, kap. VI. Praha 1968.
- KALISTA, Zdeněk: České baroko. Praha 1941.
- KOCMÁNEK, Václav František: Sedm interludií. Vydal Josef Hrabák. Praha 1953.
- KOLÁR, Jaroslav: Česká zábavná próza 16. století a tzv. knížky lidového čtení. Rozpravy ČSAV, 70, 1960, zošit 11.
- KOMENSKÝ, Jan Amos: Kšaft umírající matky Jednoty bratrské. Vydal Ferdinand Hrejsa. Praha 1946.
- KOMENSKÝ, Jan Amos: Didaktika velká. Preložil Josef Hendrich. Praha 1948.
- KOMENSKÝ, Jan Amos: Informatorium školy mateřské. Vydal František R. Tichý. Praha 1952.
- KOMENSKÝ, Jan Amos: Vybrané spisy I—III. Vydali Miloslav Okál, Juraj Čečetka a Peter Vajcik. Bratislava 1954—1957.
- KOMENSKÝ, Jan Amos: Janua linguarum reserata. Vydal Jaromír Červenka. Praha 1959.
- KOMENSKÝ, Jan Amos: Orbis sensualium pictus quadrilinguis. Vydal Ludovít Bakoš. Bratislava 1959.
- KOMENSKÝ, Jan Amos: Labyrint světa a ráj srdce. Vydal Antonín Škarka. Praha 1970.
- KOPECKÝ, Milan: Zdoroslaviček Felixe Kadlinského. Brno 1971.

- KOPECKÝ, Milan: Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků. Praha 1979.
- KOPECKÝ, Milan: Starší česká drama. Brno 1981.
- KOPECKÝ, Milan — NOVÁK, Jaroslav: Kapka rosy tekoucí. Brno 1968.
- MATĚJČEK, Antonín: Dějepis umění V. Praha 1932.
- MÁCHAL, Hanuš: O některých knížkách lidového čtení. Národopisný sborník československý, 3, 1898.
- MÁCHAL, Jan: Dějiny českého dramata. Praha 1917.
- MICHNA Z OTRADOVIC, Adam: Loutna česká. Vydal Emilián Troida. Praha 1943.
- MICHNA Z OTRADOVIC, Adam: Vánoční lyrika Adama Michnu z Otradovic. Vydal Vilém Bitnar. Praha 1936.
- MICHNA Z OTRADOVIC, Adam: Vánoční muzyka. Písňe a koledy. Vydal Vilém Bitnar. Praha 1939.
- NĚMCOVÁ, Božena: Národní báchorky a pověsti. Praha 1956.
- NĚMEČEK, Jan: Lidové zpěvohry a písňe z doby roboty. Praha 1954.
- NĚMEČEK, Jan: Zpěvy XVII. a XVIII. století. Praha 1956.
- NOVOTNÝ, Miloslav: Písničky jarmareční, většinou výpravné a vesměs starodávné. Praha 1930.
- NOVOTNÝ, Miloslav: Špalíček písniček jarmarečních. Praha 1940.
- ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan: Koruna neuvadlá mučedníkův božích českých. Vydal František Loskot. Praha 1913.
- SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel: Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od r. 1602 do r. 1623 I—V. Vydal Karel Tieftrunk. Praha 1865—1870.
- SMETANA, Robert — VÁCLAVEK, Bedřich: České písňe kramářské. Praha 1937.
- STRÁNSKÝ, Pavel: O státě českém a Okřik. Preložil Bohumil Ryba. Praha 1953.
- SUŠIL, František: Moravské národní písňe s nápěvy do textu vřaděnými. Brno 1951.
- ŠKARKA, Antonín: Duchovní písňe. Praha 1952.
- ŠVÁB, Miloslav: Antologie ze starší české literatury. Praha 1964.
- TICHÁ, Zdeňka: Verše bolesti, posměchu i vzdoru. Praha 1958.
- TICHÁ, Zdeňka — HRABÁK, Josef: Smutní kavaleři o lásce. Praha 1968.
- TICHÁ, Zdeňka: Růže, kterouž smrt zavřela. Praha 1970.
- VÁŠICA, Josef: České literární baroko. Praha 1938.
- VÁŠICA, Josef: Smrtí tanec. Praha 1941.
- VÁCLAVEK, Bedřich: Pisemnictví a lidová tradice. Praha 1947.
- VLČEK, Jaroslav: Dějiny české literatury I. Praha 1960.

4. SLOVENSKÁ BAROKOVÁ LITERATÚRA (1650—1780)

Periodizácia slovenskej barokovej literatúry. Slovenská baroková literatúra zaujíma približne stotridsaťročný časový úsek (1650—1780). Pravda, jej predpoklady sa utvárali už v období doznievania renesančnej a humanistickej literatúry (v období manierizmu v rokoch 1620—1650) a niektoré jej znaky pretrvávali aj v ďalšom období (v období rokoka pred r. 1780 a klasicizmu od r. 1780).

Barokovú literatúru členíme na tieto vývinové etapy:

1. Začiatky barokovej literatúry (1650—1680)
2. Rozkvet barokovej literatúry (1680—1750)
3. Ústup barokovej literatúry (1750—1780)
4. Ústna ľudová slovesnosť v barokovom období

V období ústupu barokovej literatúry sa začala vytvárať rokoková literatúra a zjavovali sa aj prvky klasicizmu.

0.

ÚVOD

Spoločenská, politická a kultúrna situácia. Barokové obdobie sa v Uhorsku vyznačovalo všestrannou hlbokou krízou, chaosom a pochmúrnou atmosférou, ktoré boli charakteristické pre celoeurópsky barok.

Formovanie uhorského baroka bolo podmienené vystupňovaním protiludovej a protimeštianskej politiky uhorskej-vysokoj šľachty a Habsburgovcov, stabilizovaním moci habsburskej dynastie (Ferdinand IV., 1647—1654, Leopold I., 1657—1705, Jozef I., 1705—1711), posilnením habsburskej absolutistickej monarchie (Karol VI., 1711—1740, Mária Terézia, 1740—1780, Jozef II., 1780—1790), upevnením feudalizmu a prehĺbením hospodárskeho a spoločenského úpadku. Veľký podiel na tomto úpadku mali aj turecké vpády (do r. 1687), habsburské žoldnierske vojská, protihabsburské povstania uhorskej šľachty (František I. Rákóczi, 1670—1671, Imrich Thököly, 1678—1684, František II. Rákóczi, 1703—1708) a protireformačné (rekatolizačné) náboženské boje (najmä za Leopolda I.).

Proti sociálnemu útlaku protestoval poddaný ľud vzburami, vstupom do vojska a útekmi do hôr (Juro Jánošík, 1688—1713).

Protireformačné náboženské prenasledovanie zosilnelo po odhalení protihabsburského sprisahania Františka Wesselényiho (1610—1667) v r. 1670. Protestantisku inteligenciu obvinili z účasti na sprisahaní, súdili, väznili a posielali na galeje do Neapola (1674). Časť prenasledovanej protestantskej inte-

ligencie odišla do vyhnanstva, najmä do Nemecka, kde vytvorila exulantskú literatúru.

Mystika, chilizmus a pietizmus. Sociálny a náboženský útlak, ustavičná vojnová vrava, veľká bieda, mor a prírodné katastrofy vyvolávali v ľuďoch pesimizmus, beznádejnosť, zúfalstvo, životnú neistotu a nedôveru v pozemský život: Jediná istota sa zasa hľadala v mystickom transcendentálnom, božskom, nadpozemskom svete. V spoločnosti sa znovu šírili chilizastické nálady a myšlienky (chilizmus — stredoveká viera v druhý príchod Krista a v jeho tisícročné kráľovstvo na zemi pred posledným súdom). Sčasti mali obrodný spoločenský charakter (Ondrej Lucae), ba chceli sa uplatniť aj v politickom živote (Mikuláš Drabík).

V protestantských kruhoch sa od konca 17. a najmä od začiatku 18. stor. ujímal nemecký pietizmus, ktorý vyznával mystiku, ale súčasne kládol dôraz na praktické, činorodé kresťanstvo a drobnú ľudomilnú činnosť (Matej Bel, Ján Burius st., Adam Mitúch).

Protireformácia a jej vzťah ku kultúre. Protireformáciu (rekatolizáciu) podporovala uhorská katolícka šľachta a Habsburgovci. Šírili ju rozmanité rehole, najmä jezuiti (Bratislava 1626, Košice 1631, Trenčín 1646, Levoča 1673) a piaristi (Podolínec 1642, Prievidza 1666, Nitra 1701, Trenčín 1776). Aktívne sa na nej zúčastňovali aj ďalšie rehole, ktoré sa zakladali v Uhorsku (františkáni, paulíni, kapucíni a i.).

Protireformácia nedosahovala úspech iba mocenskými prostriedkami. Dávala dôraz aj na kultúrnu stránku protireformačného procesu, ako bolo ovládanie školstva, predvádzanie školských hier, zakladanie tlačiarň, vydávanie kníh, nádhera obradov, príťažlivosť cirkevného umenia, propagácia barokových estetických ideálov a pod.

Trnavská a košická univerzita. Náboženským a kultúrnym strediskom protireformácie bola Trnava, v ktorej účinkovala významná katolícka univerzita (1635—1777) a tlačiareň (1648—1773). Univerzitu založil známy protireformačný bojovník, ostrihomský arcibiskup Peter Pázmány (1570—1637). Prednášala sa na nej teológia a filozofia, neskôr i právo (1665) a medicína (1769). Univerzita zohrala významnú úlohu v slovenskom kultúrnom živote i vo vývine slovenskej národnosti. Väčšina študentov, ale i veľa profesorov bolo slovenského pôvodu. Tlačiareň sa stala dôležitým formovateľom katolíckej knižnej kultúry. Mala vlastnú papierenú, písmolejárenú a cyrilské typy.

Podobný program ako trnavská univerzita mala univerzita v Košiciach (1657—1766), ktorú založil jágerský arcibiskup Benedikt Kisdy (zomr. v r. 1660).

Prešovské a bratislavské lýceum. U evanjelikov spĺňalo závažnú cirkevnopolitickú a kultúrnu úlohu kolégium (lýceum) v Prešove (1667—1673, 1682—1711). Prednášala sa na ňom najmä teológia, filozofia a právo. Významné bolo napokon evanjelické lýceum v Bratislave (založené už v r. 1606). Evanjelici chodievali ustavične študovať do zahraničia (Lipsko, Toruň, Halle, Jena, Görlitz, Strassburg, Tübingen a najmä Wittenberg).

Nižšie školstvo. Z nižších typov škôl účinkovalo veľké množstvo cirkevných, šľachtických, mestských a dedinských škôl. Spravovali ich katolíci (Bratislava, Skalica, Nitra, Trenčín, Žilina, Banská Bystrica, Košice, Podolínec a i.) i evanjelici (Pezinok, Modra, Hlohovec, Trenčín, Kremnica, Banská Štiavnica, Levoča, Bardejov a i.). Počet evanjelických škôl za protireformácie poklesol.

Učené spoločnosti. Pokusy o založenie učených spoločností boli už od prvej polovice 18. stor. (napr. v r. 1730 v Bratislave). Množili sa však v druhej polovici 18. stor. V r. 1761 založil v Bratislave Karl Gottlieb Windisch (1725—1793) literárnu spoločnosť (Societas literaria), ktorá nemala dlhé trvanie. Niektoré návrhy na založenie učených spoločností sa ani nerealizovali (napr. návrh Adama Františka Kollára v r. 1763 a Mateja Holku st. v r. 1767).

Bibliotéky. Významné boli verejné bibliotéky (napr. univerzitná bibliotéka v Trnave a v Košiciach) a súkromné bibliotéky (Ján Jesenák v Prietrži, Matej Bel v Bratislave, Andrásyovci v Betliari a i.).

Tlačiarne na Slovensku. V tomto období pracoval veľký počet tlačiarní. Väčšina z nich už mala starsiu tradíciu a patrila evanjelickým majiteľom.

Význačné boli tlačiarne v Trnave (1578—1777), v Bardejove (Dávid Guttgesel, 1577—1599, Šalamún Sultzer, 1589, Jakub Klös st., 1599—1614, 1616—1622, Jakub Klös ml., 1622—1665, Juraj Sambuch, 1668—1669, Tomáš Scholtz, 1669—1715), v Bratislave (1594, Gottfried Gründer, 1669—1671, Ján Gregor Zerweg, 1671—1678, Ján Pavel Royer, 1718—1735, Karol Bauer, 1735—1748, František Anton Royer, 1748—1750, Ján Michal Landerer, 1750—1795, František Augustín Patzko, 1770—1799, Šimon Peter Weber, 1783—1820), v Košiciach (Gál Huszár, 1560, Ján Fischer, 1610—1614, Ján Festus, 1614—1620, Mikuláš Moller, 1621—1622, Daniel Schultz, 1623—1629, Mária Rodanová, 1629—1637, 1639, Dávid Schmidt, 1632, Valentin Gevers, 1654—1658, Marcus Severinus, 1658—1663, Dávid Tüsch, 1663—1681, Štefan Bosyth, 1681—1691, Ján Klein, 1691), v Levoči (Jakub Klös st., 1614—1616, Daniel Schultz, 1617—1622, Vavrinec Brewer, 1624—1664, Samuel Brewer, 1665—1699, Žofia Brewerová, 1699—1705, Ján Brewer, 1715—1740), v Trenčíne (Václav Vokál, 1637—1641, Dorota Vokálová, 1642—1647, Vavrinec Benjamín Vodháje, 1648—1654, Nikodém Čížek, 1655—1663), v Prešove (Tomáš Scholtz, 1656), v Žiline (Ján Dádan st., 1665—1676, Alžbeta Dádanová, 1676—1683, Ján Dádan ml., 1683—1704, Václav Krolop, 1704—1706, Viliam Kauder, 1707, Daniel Chrastina, 1712—1717), v Kežmarku (Matej Vitriari, 1705—1707) a v Púchove (Daniel Chrastina, 1717—1741).

Najproduktívnejšie tlačiarne boli v Trnave, Bratislave, Košiciach, Levoči, Trenčíne, Bardejove a Žiline. Vydávali sa v nich nemecké, maďarské, slovenské a najmä latinské tlač. Slovenské tlač viedli predovšetkým v Trnave, Levoči, Trenčíne a Žiline. V celkovej produkcii prevažovali teologické a náboženské diela (dogmatické, polemické a vieroučné spisy, katechizmy, postily, kázne, reči, modlitebné knižky a spevníky). Na druhom mieste boli spisy slúžiace potrebám škôl a vzdelancov (dizertácie, dišputy, promočné spisy, učebnice, príležitostné verše, školské hry a kalendáre). Ostatok zaujímali odborné a popularizačné diela (právo, politika, história, medicína a najmä filozofia).

Tlač mali pomerne skromnú výzdobu (klišeové iniciálky, záhlavné ozdoby, záverečné vinety a orámovanie titulného listu). Výnimku tvorili trnavské tlač. Pre trnavskú tlačiarňu pracovali aj významní zahraniční medirytci (Mauritz Lang, Johann Daniel Ther-Poten, Justus van den Nypoort a Elis Nessenthaler).

Tlačiarne v cudzine. Práce slovenských študentov a vzdelancov vychádzali aj v cudzine. Katolíci tlačili napríklad vo Viedni a v Brne. Evanjelici vydávali (najmä po roku 1674) vo Wittenbergu, Görlitzi (Zhorelci), Lipsku a Toruni (menej v Drážďanoch, Zittau-Žitave, Budyšíne, Halle, Jene, Briegu-Brehu, Berlíne, Greifswalde, Rostocku, Vratislavi, Lešne, Gdansku a vo Viedni).

Knihári a kníhkupci. Významný podiel na konečnej podobe knihy mali knihári, ktorí boli často aj kníhkupcami (napr. v Levoči Juraj Steinhübel,

1654, František Kollár, 1763, v Košiciach Ján Wist, 1714, v Bratislave Alexander Kämpf, 1715, Ján Michal Landerer, 1751).

Noviny. Informácie o rôznych udalostiach (napr. o Turkoch) sa spočiatku podávali v historických piesňach, listoch a novinových letákoch (*Zwo warhafftige Neuezeitung* — Dve pravdivé noviny, 1594). Nábeh na noviny mal *Mercurius Hungaricus* (Uhorský Merkúr, 1705), neskôr premenovaný na *Mercurius Veridicus ex Hungaria* (Pravdovravný Merkúr z Uhorska, 1710—1711. Vychádzal (7 čísel) pod záštitou Františka II. Rákócziho. Obsahoval predovšetkým vojnové správy. Charakter skutočných novín mali až *Nova Posoniensia* (Bratislavské noviny, 1721—1722). Venovali sa aj zahraničnému spravodajstvu. Neskôr vydával noviny Karl Gottlieb Windisch (*Der Freund der Tugend* — Priateľ cnosti, 1767—1769, *Presburgisches Wochenblatt* — Bratislavský týždenník, 1771—1773, *Ungarisches Magazin* — Uhorský magazín, 1786—1788).

Písmo. V baroku sa nevytvorilo nijaké nové písmo. V podstate sa iba modifikovalo písmo, ktoré sa sformovalo v humanistických písaných i tlačенých prejavoch (kurzíva, antikva a fraktúra). V písaných prejavoch sa používala latinská kurzíva s prvkami gotickej kurzívy a v tlačенých prejavoch tlačенá minuskula (antikva) alebo gotické písmo (fraktúra, ľudovo nazývaná švabach).

Slovenské literárne jazyky. Slovenskými literárnymi jazykmi v tomto období boli latinčina, nemčina a čeština (slovakizovaná čeština).

Smerovanie vývinu k vytvoreniu povedomia slovenskej národnej a jazykovej samostatnosti sa prejavilo v silnom slovakizovaní češtiny (čiastočne v hláskosloví a najmä v slovnej zásobe a štýle).

Narastanie slovakizačných jazykových tendencií vidieť predovšetkým u katolíkov, ktorí sa v protireformačnom zápase chceli aj pomocou literárneho jazyka zbližiť so širokými ľudovými vrstvami. Literárny jazyk katolíkov sa v podstate opiera o kultúrnu západoslovenčinu (Mikuláš Thamassy: *Pravá katolícka ručný knižka*, Trnava 1691, Alexander Mačay: *Panes primitiarum aneb Chleby prvotín*, Trnava 1718). Nechýbalo u nich však ani úsilie o zachovanie nenarušenej češtiny (napr. niektorí jezuiti a františkáni, ktorí boli v styku s jezuitmi a františkánmi v Čechách a na Morave).

Slovakizačné jazykové tendencie u evanjelikov neboli také prenikavé a dôsledné ako u katolíkov. Zámerné sa slovakizovalo aj na evanjelickej strane (Daniel Sinapius-Horčička st.: *Perlička dítek božích*, Levoča 1683, Ján Simonides: *Vysvětlení křesťanského učení*, Žitava 1704). Všeobecne sa však jazyková teória i prax vyznačovala snahou o dodržiavanie čistej českej jazykovej normy, najmä u českých exulantov a v časoch utužujúcej sa protireformácie aj u slovenských evanjelických vzdelancov, ktorí odmietali nepestovanú, neliterárnu slovenčinu (Daniel Krman ml.: *Rudimenta grammaticae Slavicae* — Základy slovenského jazyka, 1704).

Upravňovanie kultúrnej západoslovenčiny a kultúrnej stredoslovenčiny neúprosne pokračovalo a vplývalo na utvorenie literárneho jazyka. Vyvinutá kultúrna západoslovenčina sa napokon stala na konci 18. stor. základom prvého uzákonenia slovenského spisovného jazyka (Anton Bernolák, 1787).

Na východnom Slovensku sa uplatňovala kultúrna východoslovenčina (napr. zemlin-ske nárečie od druhej polovice 18. stor. u kalvinov).

Vzťah literárneho jazyka k literárnemu žánru. Pre druh literárneho jazyka bol rozhodujúci aj druh literárnych žánrov.

V žánroch určených vzdelaneckým vrstvám používali obe konfesie latinský jazyk, najmä v príležitostnej poézii a v školských dizertáciách a dišputách. Zvláštna situácia panovala v odbornej a popularizačnej próze. Kým katolícka odborná a popularizačná próza sa písala výlučne po latinsky, časť evanjelickej sa písala po česky (slovakizovanou češtinou).

Evanjelickí spisovatelia používali v cudzine okrem latinčiny aj nemčinu (najmä v príležitostnej poézii, v kázňach a v memoárovej próze).

Charakter slovenského literárneho baroka. Neutešená spoločenská situácia zanechala hlboké stopy v slovenskom kultúrnom a literárnom živote. Sformovala napokon charakter literárneho baroka.

Slovenský literárny barok sa rozvíjal približne v období od päťdesiatych rokov 17. stor. do osemdesiatych rokov 18. stor. (1650—1780). Jeho príchod však signalizovali už dvadsiate až päťdesiate roky 17. storočia, ktoré nazývame obdobím literárneho manierizmu.

V barokovom období nastal v porovnaní s predošlými obdobiami zjavný rozmach literatúry. K vzdelaniu a k literárnej činnosti sa dostával širší okruh slovenskej národnosti.

V slovenskom literárnom baroku sa vyvíjal náboženský literárny barok (katolícky a protestantský literárny barok) a svetský literárny barok (meštiansky a ľudový literárny barok).

Náboženská baroková literatúra. V barokovej literárnej tvorbe kvantitatívne prevládala náboženská baroková literatúra, ktorá vznikala z náboženských potrieb a sporov medzi katolikmi a evanjelikmi. V podstate sa odvracala od pozemského života k záhrobnému životu, hlásila sa k mysticismu, zdôrazňovala pomínavosť, márnosť a ničotnosť svetských vecí a koncentrovala sa na vieroučné otázky (napr. náboženská poézia, modlitby, kázne, školské hry, polemiky a školské dišputy).

V porovnaní s predošlým obdobím zaznamenala veľký kvantitatívny vzrast katolícka literatúra. Vcelku ešte zaostávala za evanjelickou literatúrou, najmä v príležitostnej poézii a v školských dizertáciách a dišputách. V niektorých žánroch ju však začala doháňať, ba i predháňať, ako svedčí rozmach náboženských polemík, náboženskovo-vzdelávacích spisov a odbornej i popularizačnej prózy od sklonku 17. stor. a pohrebných rečí a kázni od prvej polovice 18. stor. Niektoré literárne žánre nenachádzali v katolíckom prostredí vhodné podmienky na uplatnenie (napr. memoárová a cestopisná próza).

Kvantitatívny vzrast katolíckej literatúry súvisel s upevňovaním protireformácie, ktorá bojovala proti protestantizmu aj tlačným slovom.

Svetská baroková literatúra. Svetská baroková literatúra bola skromnejšie zastúpená ako náboženská baroková literatúra. V porovnaní s predošlým vývinom však intenzívnejšie pestovala staršie svetské literárne žánre a bohatšie uvádzala nové svetské literárne žánre. V podstate bola pripútaná k pozemskému životu, hoci cítenie a myslenie barokového človeka neraz vyjadrovala ideovými a umeleckými prostriedkami náboženskej barokovej literatúry (napr. umelá, pololudová a ľudová poézia, zábavná, memoárová, cestopisná a odborná próza, dráma).

Svetská rukopisná literatúra. Veľa zo svetskej literatúry ostalo v rukopisoch. Nezavinila to len cirkevná a štátna cenzúra, ale aj nedostatok vydavateľských

možností a najmä súveké umelecké názory, ktoré považovali určité literárne žánre za „nízke“ a vyhradili im miesto iba v rukopisných spevníkoch a zborníkoch (napr. umelej, pololudovej a ľudovej poézii a zábavnej próze).

Cenzúra. Cirkevná cenzúra pôsobila v rámci jednotlivých cirkví.

Štátna cenzúra nadobúdala význam od druhej polovice 16. stor. V Uhorsku sa zaviedla až v roku 1673. V skutočnosti však ostala v rukách katolíckej cirkevnej hierarchie (jezuitov). Od roku 1726 bola ústredným cenzorským úradom kráľovská miestodržiteľská rada. Spočiatku v nej mali hlavné slovo trnavskí a bratislavskí arcibiskupi a jezuiti. S prenikaním osvietenských myšlienok sa cenzúra uvoľňovala (úprava cenzúry za vlády Márie Terézie v r. 1759).

Literárna tvorba meštianskych vzdelancov. Svetskú literatúru vyvolával k životu neodvratný rast meštianstva. Literárna tvorba meštianskych vzdelancov začala živšie a citlivejšie reagovať na potreby nových čias a novej spoločnosti, najmä od prvej polovice 18. stor.

Dôstojnou predzvestou nastávajúceho osvietenského veku, ktorý pripravovali aj ortodoxným luteranizmom kritizovaní pietisti (napr. Matej Bel a Eliáš Milec), bol predovšetkým rozvoj odbornej prózy (encyklopédie, filozofia, história, zemepis, národopis, kultúrne dejiny, gramatika, slovníky a literárna história). Vo zvýšenej miere sa v nej uplatňovali rôzne prejavy národného uvedomovania (história, národné a jazykové obrany a chvály).

Antitetické literárne elementy v slovenskej barokovej literatúre. Slovenská baroková literatúra sa vyznačovala všeobecnými črtami európskeho literárneho baroka, ale zároveň si vytvárala špecifické domáce barokové črty.

V slovenskej barokovej literatúre sa uplatnili všetky podstatné antitetické literárne elementy, ktoré boli prejavom barokovej dynamiky, pohybu, nepokoja a disharmónie.

Zmyslová, hmotná, objektívna realita — nehmotné metafyzické transcendentno. Hlavné antitetické literárne elementy zmyslová, hmotná, objektívna realita (príroda, pozemský svet) — nehmotné metafyzické transcendentno (nadpozemský, duchovný, božský svet, večný, záhrobný život, boh) s ostatnými svojimi variantmi (senzualizmus — spiritualizmus, mysticizmus atď.) určovali vzťah medzi svetskou literatúrou a náboženskou literatúrou, resp. medzi ich druhmi a žánrami.

Čas, senzualizmus, hedonizmus, svetské radosti, dary života, strach zo smrti a utrpenia — spiritualizmus, mysticizmus, pomínutelnosť a márnosť svetských vecí, askéza, radosť zo smrti a utrpenia. V svetskej tvorbe niektorých spisovateľov a v jednotlivých dielach sa určité varianty hlavných antitetických literárnych elementov vyznačovali väčšou pribojnosťou a výraznosťou ako v svetskej tvorbe ostatných spisovateľov a v jednotlivých dielach.

Niektorých spisovateľov a diela charakterizovala prevaha zobrazovania zmyslovej, hmotnej, objektívnej reality, času, časnosti (svetská poézia a svetská próza, najmä memoárová, cestopisná a zábavná), senzualizmus (niektoré žánre náboženskej poézie, svetská poézia a svetská próza, predovšetkým memoárová, cestopisná a zábavná), pozemská, až naturalistická a lascívna zmyslovosť, hedonizmus, svetské radosti a dary života (svetská poézia, hlavne erotické lascívne a naturalistické piesne alebo básne, ale aj svetská próza, najmä anekdoty, facécie a žartovné historky) a strach zo smrti a utrpenia (náboženská i svetská poézia a náboženská i svetská próza, predovšetkým memoárová a cestopisná próza).

Niektorí spisovatelia a diela sa zasa nápadnejšie orientovali na nehmotné metafyzické

transcendentno, večnosť a metafyzické vysvetľovanie skutočnosti, udalostí a príbehov, na spiritualizmus a mysticizmus, na pomínutelnosť, márnosť a ničotnosť svetských vecí a na askézu, na radosť zo smrti a utrpenia a na najhlbšiu rezignáciu a bolesť (náboženská poézia, próza i dráma a niektoré žánre svetskej memoárovej prózy, najmä autobiografia).

Metafyzické elementy a ich varianty sa prejavovali predovšetkým v náboženskej poézii (duchovná lyrika), próze (polemické spisy, agendy, nábožensko-vzdelávacie spisy, katechizmy, modlitebné knižky, postily, exemplá, príležitostné i pohrebné reči a kázne a školské dizertácie a dišputy) a dráme (biblické školské hry).

• **Vášnivé vzrušenie, eros, láska, rozkoš a slasť — rezignácia, smrť, utrpenie, bolesť a súženie.** Niektoré elementy (napr. vášnivé vzrušenie, eros, láska, rozkoš a slasť) sa uplatňovali len v svetskej umelej, pololudovej a ľudovej ľúbostnej poézii a v nábožensky modifikovanej podobe v náboženskej poézii a čiastočne aj v náboženskej próze. Vystupovali obyčajne so svojím protipólom: rezignácia, smrť, utrpenie, bolesť a súženie (umelá alamódová ľúbostná lyrika, duchovná lyrika a čiastočne náboženská próza).

Vážnosť a tragickosť — humor, vtíp, irónia a satira. Baroková literatúra dokumentuje, že existovala hranica medzi vážnosťou a tragickosťou (náboženská poézia, niektoré žánre svetskej poézie, náboženská i svetská próza, napr. memoárová, cestopisná, odborná i popularizačná, náboženská, polosvetská a svetská dráma) a humorom, iróniou a satirou (niektoré žánre svetskej poézie a prózy, najmä anekdoty, facécie, žartovné historky, paródie, paškvily a satiry). Dala sa však preklenúť aj v rámci toho istého žánru alebo diela (svetská próza, napr. autobiografie a najmä polemiky, náboženské i svetské neveršované a veršované dialógy alebo dialogické scény, napr. makabrické, sociálne, satirické a erotické).

Neprirodený pátos, pozérstvo a teatrálnosť — prežitá vnútorná emocionálnosť. Neprirodený pátos, pozérstvo a teatrálnosť zasiahli iba niektoré druhy a žánre (náboženská a svetská poézia, hlavne príležitostná lyrika, svetská próza, najmä memoáre, biografie, autobiografie, denníky a cestopisy, náboženská próza, predovšetkým latinské pohrebné reči a kázne). U talentovanejších spisovateľov ich nahradila prežitá vnútorná emocionálnosť (náboženská poézia, najmä duchovná lyrika, svetská poézia i próza, predovšetkým ľúbostná lyrika a cestovné denníky).

• **Medzinárodný univerzalizmus — národný nacionalizmus.** Medzinárodný univerzalizmus bol ešte silný (niektoré žánre katolíckej náboženskej prózy). Musel však ustupovať národnému nacionalizmu, ktorý upevňoval národné vedomie najmä v kruhoch meštianskych vzdelancov, pričom nijako nerušil ich uhorský patriotizmus.

Rast národného vedomia podnietil vznik početných národných a jazykových úvah, obrán a chvál. Riešila sa v nich otázka pôvodu Slovanov a Slovákov, propagovala sa idea pohostinského prijatia Maďarov na slovenskom území a autochtónnosti slovanského a slovenského národa v Uhorsku, dokazovala sa autochtónnosť a národná rovnoprávnosť Slovanov a Slovákov v Uhorsku, význam ich jazyka a slovanská spolupatričnosť, zdôrazňovala sa myšlienka o starobylosti, rozšírení a sláve slovanského a slovenského národa, vyzdvihovala sa slávna národná minulosť a cyrilometodovská tradícia, slovenčina sa vyhlasovala za matku slovanských jazykov, vychvaľovali sa kvality slovenské-

ho jazyka, odsudzovalo sa pohrdanie slovenským pôvodom a zanedbávanie rodného jazyka a poukazovalo sa na praktický význam národného jazyka a jeho práva na verejné používanie (historické diela, národné a jazykové chvály a obrany, predhovory k rozmanitým dielam a pod.).

Myšlienka o slovenskom národe ako o vyvolenom božom národe (v minulom období spracovaná v básnickom diele Jakuba Jakobeja) sa v národných úvahách, obranách a chválach vyskytovala len sporadicky (predhovory k rozmanitým dielam). Naopak, ich častou súčasťou bol barokový slavizmus (historické diela, národné obrany a predhovory k rozmanitým dielam).

Výrazom rozmachu národného uvedomovania bolo aj zámerné slovakizovanie češtiny (Alexander Máčaj, Tobiáš Masník, Ján Simonides, Daniel Sinapius-Horčíčka st.) a systematickejší záujem o slovenské veci v odbornej a popularizačnej próze (najmä historické diela).

Zobrazovacia metóda svetla — zobrazovacia metóda tieňa. Zobrazovacia metóda svetla a tieňa sa uplatňovala najmä pri portrétovaní sympatických (priateľsky naklonených) a nesympatických (nepriateľsky sa správajúcich) osôb (náboženská, polosvetká a svetská dráma a svetská próza, predovšetkým memoáre, autobiografie a cestovné denníky).

Portrétovanie osôb ustavične podliehalo idealizovanému typizovaniu (panegyriзация a idealizovanie zosnulých hlavne v pohrebných rečiach a kázňach). Iba niektorým autorom sa podarilo utvoriť živé individuálne portréty (memoáre a autobiografie). Idealizované typizovanie sa smelšie nahrádzalo individualizovaným typizovaním pri zobrazovaní predmetov, faktov a javov (cestovné denníky).

Jemné, pôvabné obrazy, výjavy a scény — drastické, krvavé obrazy, výjavy a scény. Jemné, pôvabné a drastické, krvavé naturalistické obrazy, výjavy a scény boli prirodzené takmer vo všetkých náboženských i svetských literárnych žánroch (náboženská poézia, náboženská, polosvetká a svetská dráma, náboženská i svetská próza, najmä memoáre, autobiografie a cestovné denníky).

Úzkostlivá mravnosť a moralizátorstvo — uvoľnená mravnosť a lascivnosť. Úzkostlivá mravnosť, moralizátorstvo a uvoľnená mravnosť, lascivnosť sa realizovali osve (mravoučná a moralizátorská náboženská poézia a próza, historická veršovaná epika, didakticko-reflexívna a občiansko-politická lyrika, duchovné hry — erotická lascivná lyrika, anekdoty, facécie a žartovné historicky, erotické dialogické scénky). Mohli sa však aj miešať (svetská poézia, najmä paródie, paškvily, zveršované príbehy, historiky a anekdoty).

Latinský jazyk — národný jazyk. Antitetický vzťah latinského a národného jazyka nebol v slovenskej literatúre ojedinelým antitetickým jazykovým vzťahom. V širšom jazykovom registri sa vlastne prehĺbili už existujúce antitetické vzťahy: latinský jazyk, nemecký jazyk, český jazyk — slovakizovaná čeština (čeština so slovenskými nárečovými prvkami), bohemizovaná slovenčina (slovenské nárečia s českými jazykovými prvkami), slovenčina (slovenské nárečia). Nebolo zriedkavé, že v tom istom diele sa striedalo niekoľko jazykov (náboženská i svetská poézia, náboženská próza, najmä kázne, svetská próza, predovšetkým cestovné denníky).

Časomerná prozódia — sylabická (resp. sylabotonická) prozódia. Zápas o uplatnenie starého prozodického systému — časomernej prozódie a nového prozodického systému — sylabickéj (resp. sylabotonickéj) prozódie sa odohrával vnútri latinskej poézie i medzi poéziou latinskou a slovenskou (písanou slovakizovanou češtinou).

V latinskej poézii sa časomerný veršový systém používal zväčša v príležitostnej lyrike a sylabický veršový systém v poézii obsahovo príbuznej ostatným poetickým žánrom.

V poézii písanej slovakizovanou češtinou sa uplatňoval spevný verš realizovaný v sylabickom veršovom systéme a prednesový verš realizovaný v sylabickom i sylabotonicom veršovom systéme. Do popredia sa výraznejšie dostával prednesový verš a sylabotonicý veršový systém.

Časomerná poézia sa vo veršových rozmeroch a strofických formách orientovala naďalej na antické rozmery a formy (najmä na daktylský hexameter a pentameter, elegické distichon). Sylabickú a sylabotonicú poéziu charakterizovala jednoduchá, ale i veľmi komplikovaná strofika, metrický pódorys a rýmová schéma (2—15-veršová strofa striedajúca 3 — 15-slabičné verše vo veľmi pestrých rýmových kombináciách). V strofike badať tendencie k dvojverším a štvorverším, v metrickom pódoryse k šesť-, sedem-, dvanásť- a najmä osemslabičnikom a v rýmovej schéme k združenému rýmu).

Staré literárne žánre — nové literárne žánre. Staré literárne žánre a nové literárne žánre neboli ešte celkom vyhranené. Svedčí o tom i synkretizmus didaktických a umeleckých prvkov v poézii, umeleckej próze i dráme, informatívnych, náboženských didaktických, kázňových, polemických i propagačných a umeleckých prvkov v memoárovej i cestopisnej próze a vecných, faktografických, náboženských a umeleckých prvkov v odbornej i popularizačnej próze.

Proces osamostatňovania literárnych žánrov vyúsťoval do upevňovania starších žánrov (duchovná, príležitostná, didakticko-reflexívna, sociálna, žartovná, satirická a lúboštná lyrika, rozmanité žánre náboženskej i svetskej prózy, najmä polemiky, katechizmy, postily, pohrebné reči a kázne, kroniky, memoáre, denníky, cestopisy, bájky, poviedky, anekdoty, facécie, školské dizertácie a dišputy, história, jazykoveda, zemepis, literárna teória a školské hry) a do kryštalizovania novších žánrov (parodická a paškvilová lyrika, veršované anekdoty, facécie, žartovné historky, exemplá a poviedky, biografie, autobiografie, encyklopedické diela, topografia, cirkevné a kultúrne dejiny, národné a jazykové úvahy, obrany i chvály, literárna história a neveršované i veršované dialógy alebo dialogické scény).

V biografiách a autobiografiách sa barokový človek pokúšal zvečniť pomínutelnú pozemskú pamiatku (biografie a autobiografie v memoárovej próze a biografické portréty v pohrebných rečiach a kázňach).

Tlačená literatúra — písaná literatúra. Antitetické vzťahy medzi tlačenou a písanou literatúrou mali ešte silnú pozíciu. Tlačou sa vydávali „vysoké“ literárne žánre (náboženské žánre a niektoré žánre svetskej literatúry, napr. časť príležitostnej poézie a memoárovej i cestopisnej prózy, odborná a popularizačná próza). „Nízke“ literárne žánre sa museli uspokojiť s rukopisnými spevníkmi a zborníkmi a vôbec s rukopismi (svetská umelá, pololudová a ľudová poézia, zábavná próza).

Umelá literatúra, vznešenosť, učeneckosť — ľudová slovesnosť, jednoduchosť, ľudovosť a folklórnosť. Umelá literatúra, vznešenosť, učeneckosť a ľudová slovesnosť, jednoduchosť, ľudovosť a folklórnosť neboli vždy v príkrom rozpore. Panovali medzi nimi aj vzájomné vzťahy a vplyvy (svetská poézia, najmä lúboštná lyrika, náboženská próza, predovšetkým pohrebné kázne, svetská próza, hlavne anekdoty, facécie, žartovné historky a cestovné denníky).

Pretrvávajúce tradičné umelecké názory. Tradičné umelecké názory sa v slovenskej barokovej literatúre udržiavali v rozmanitej forme. Svedčí o tom imitácia a preberanie komunálnych, konvenčných, stereotypných, schematických a topických myšlienok, motívov, tém, kompozičných postupov a štylistických i jazykových prostriedkov (náboženská i svetská poézia, náboženská próza, najmä pohrebné reči a kázne, školské dizertácie a dišputy a pod.), synkretizmus druhov (veršované i prozaické časti v niektorých dielach), žánrov (prozaické i lyrické pasáže v autobiografiách, informatívne, náboženské didaktické, kázňové, polemické i propagačné a umelecké prvky v memoároch, autobiografiách a cestovných denníkoch, zlučovanie náboženskej a svetskej problematiky v školských dizertáciách a dišputách a spájanie niektorých vzdialenejších alebo príbuznejších vedných disciplín v odbornej próze) a štýlov (používanie umeleckých štylistických a jazykových prostriedkov v odbornej próze) a idealizované typizovanie (v príležitostnej lyrike, v niektorých autobiografiách a najmä v pohrebných rečiach a kázňach).

Zdôrazňovanie psychológie barokového človeka. Vnútna dráma barokového človeka nebola v slovenskej barokovej literatúre hlbšie psychologicky zobrazená, hoci niektorí autori sa pomerne úspešne pokúsili o vykreslenie psychológie ľudí a ich dramatických duševných stavov, pocitov a reakcií (duchovná a lúboštná lyrika, memoárová a cestopisná próza, najmä cestovné denníky a autobiografie).

Štýl slovenskej barokovej literatúry. Slovenská baroková literatúra sa v podstate vyhýbala extrémnemu dekoratívnemu, pompéznemu, patetickému a rafinovanému štýlu so zložitými štylistickými a jazykovými prostriedkami a nezvyčajnými, temnými obrazmi. Uprednostňovala stredný, ba aj prostý a ľudový hovorový štýl s jednoduchými štylistickými a jazykovými prostriedkami a zvyčajnými, jasnými obrazmi. Neraz stredný štýl kombinovala s prostým, ľudovým hovorovým štýlom (duchovná, didakticko-reflexívna, sociálna, žartovná, satirická a lúboštná lyrika, anekdoty, facécie, žartovné historky, cestovné denníky, polemiky a pohrebné kázne). Používala i veľmi strohý, explikatívny štýl (školské dizertácie a dišputy). V súvislosti so štýlom sa vyskytlo i literárnoestetické hodnotenie a požiadavka transponovania prísloví, porekadiel a povrávok do frazeológie literárneho štýlu (poetiky).

Rétorické štylistické a jazykové prostriedky. Rétorické štylistické a jazykové prostriedky boli bohato zastúpené. Väčšina literárnych žánrov a druhov ich však používala v primeranej a únosnej miere (náboženská i svetská poézia, napr. duchovná, didakticko-reflexívna, sociálna, žartovná, satirická a lúboštná lyrika, náboženská próza, napr. kázne, svetská próza, napr. memoáre, autobiografie, cestovné denníky, anekdoty, facécie a žartovné historky).

Z amplifikačných a kumulačných štylistických a jazykových prostriedkov sa vyskytovala predovšetkým interpretácia a dvojčlenná, trojčlenná a viacčlenná kumulácia slov, slovných reťazcov, vetných reťazcov, citátov a rozmanitých tróпов a figúr (najmä epitet, metafor, perifráz, personifikácií, hyperbol, anafor, epizeuxí, synonym, klimaxov, komparácií, antitéz, paronomázií a paralelizmov). Kumulácia citátov prechádzala v próze do tzv. centonov — citátových montáží, v ktorých citáty nadobúdali funkciu konštruktívneho štylistického prostriedku (náboženská próza, najmä kázne, svetská próza, predovšetkým memoáre a autobiografie a pod.). Konštruktívnym štylistickým prostriedkom sa v próze napokon stali aj kumulované meditácie, reflexie, suspiriá a exemplá (náboženská próza, najmä kázne, svetská próza, predovšetkým memoáre a autobiografie).

Trópy a figúry. Z trópov a ostatných obrazných štylistických a jazykových prostriedkov boli najfrekventovanejšie epitetonicko-substantívne dvojice, synonymá (synonymické výrazy rovnakej predstavovej a pojmovej hodnoty alebo synonymá blízkeho významu), metafory, symboly, personifikácie, oxymorá, perifrázy a hyperboly. Zo slovných figúr sa najčastejšie vyskytovali anafory, epizeuxy, polyptotá, paronomázie, asyndetá, polysyndetá, klimaxy, antiklimaxy, apostrofy, exklamácie, interrogácie a antitézy, zo zmyslových figúr komparácie, exemplá a digresie a zo zvukových figúr homoioteleutá, aliterácie a rytmické vetné klauzuly.

Jednotlivé trópy a figúry sa združovali do najrozmanitejších štylistických kombinácií, ako boli hyperbolizujúce metafory a metaforické obrazy, antitetické metaforické dvojice, antitetické a klimaktické vetné anafory, dvojčlenné (menej trojčlenné a viacčlenné) kumulácie syndeticky (resp. asyndeticky) spájaných substantív, slovies, adjektív a prísloviak synonymického alebo nesynonymického významu a pod.

Barokové poetiky. Umeleckými, estetickými princípmi literatúry sa zaoberali poetiky. Boli to v podstate normatívne poetiky, ktoré zhŕňali a uvádzali do systému preverené, tradičné básnické a vôbec literárne pravidlá (predovšetkým pravidlá o forme, formálnych zložkách) a málo sa venovali typickým barokovým básnickým a literárnym normám (Daniel Krman ml.). Poetika literárneho baroka nebola uložená v súvekých barokových poetikách, ale sa realizovala v súvekých barokových literárnych dielach.

Významná bola skutočnosť, že poetika sa chápala ako súčasť gramatiky, jazyka. Básnické, literárne umenie bolo predovšetkým umením kultivovaného jazyka a formy, ktorá sa opierala o rétorickú poetiku. Preto v baroku vzrástol záujem o teoretické štúdium a praktické pestovanie jazyka (gramatiky a slovníky).

Vývin literárnych druhov a žánrov v období začiatkov, rozkvetu a ústupu barokovej literatúry. V barokovom období — v začiatkoch barokovej literatúry (1650—1680), v jej rozkvetu (1680—1750) a v ústupe (1750—1780) — sa pestovali všetky tri literárne druhy (poézia, próza a dráma), ale ich vývin bol veľmi nerovnomerný. Vývinová nerovnomernosť bola zreteľná predovšetkým v prvom období (začiatky kryštalizovania väčšiny druhov a žánrov) a v treťom období (stagnácia a odumieranie niektorých druhov a žánrov, najmä v evanjelickej náboženskej literatúre). V prvom období sa formovali druhy a žánre, v druhom období nastal ich všeobecný rozkvet a v treťom období sa nezádržateľne dostávali do popredia svetské druhy a žánre (najmä v poézii a v próze).

Poézia a jej žánre. Najpestovanejším druhom bola poézia. V prvom období zaujímala najvýznamnejšie miesto náboženská poézia a svetská poézia zaznamenala iba menší rozmach. V druhom období vyvrcholil vývin náboženskej poézie a nastal rozkvet svetskej poézie. V treťom období badať pokles náboženskej poézie a vyvrcholenie rozkvetu svetskej poézie.

Z náboženskej poézie bola najfrekventovanejšia duchovná lyrika, najmä u evanjelikov. Písala sa po česky (resp. slovakizovanou češtinou). U evanjelikov mala najpriaznivejšie podmienky pre vývin v prvom a predovšetkým v druhom období. V treťom období sa už ustálila a vyvíjala pomalšie. U katolíkov v prvom a druhom období kvantitatívne vzrástla v porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami, ale väčší rozmach nadobudla až v treťom období. Evanjelická duchovná lyrika sa sústreďovala v ďalších vydaniach Tranovského kancionála, ktorý v druhom období už stál pod vplyvom nemeckej orto-

doxnej lyriky (od začiatku 18. stor.). Vydávali sa z neho aj výbery (najmä v treťom období). K dispozícii bolo napokon množstvo rukopisných a tlačенých kancionálov (v druhom období aj samostatné tlačенé spevníky slovenských autorov). Z početných básnikov sa našiel len malý zlomok nadaných a originálnych tvorcov (najmenej v treťom období). Významnú úlohu zohrali aj veršované a neveršované modlitby a časová poézia (najmä v prvom a druhom období). V treťom období sa k slovu dostávali aj nové myšlienkové a umelecké prúdy (pietizmus, racionalizmus a rokoko). Katolícka duchovná lyrika bola v porovnaní s evanjelickou skromnejšie zastúpená. Zachovala sa zväčša v rukopisoch. Ojedinele vychádzala tlačou (Szöllösiho spevník v prvom a druhom období a anonymné spevníky v treťom období). Pre jej vývin bolo dôležité druhé obdobie (anonymné rukopisné spevníky so zápismi veršovaných sentencií, aforizmov a epigramov, tlačene veršované modlitby a satirická náboženská poézia) a najmä tretie obdobie, v ktorom dostihla evanjelickú duchovnú produkciu (rukopisné a tlačene spevníky, časová poézia). Bola hlboko baroková, ale v treťom období prijala i rokokové prvky (ľudový barok a rokoko v pastorelách a koledách františkánskych autorov).

Svetská poézia sa písala po latinsky a po česky (resp. slovakizovanou češtinou). V porovnaní s náboženskou poéziami je zánrovo bohatší a členitejší druh, najmä v treťom období, ktoré prinieslo jej najväčší rozmach. Zjavili sa v ňom nové žánre (napr. veršované anekdoty a poviedky). Príležitostná poézia tu napokon ustupovala mravoučnej a najmä žartovnej, satirickej, lascívnej, pijanskej, sociálnej, zbojníckej a ľúbostnej lyrike a latinskú poéziu vytlačila slovenská poézia (príležitostná, didakticko-reflexívna, sociálna, pastierska, zbojnícka, žartovná, satirická, parodická, paškvilová a najmä ľúbostná lyrika, ale aj jarmočná veršovaná epika i lyrika a ďalšie druhy veršovanej epiky: veršované anekdoty, facécie, žartovné historky, exemplá, poviedky a bájky).

V latinskej poézii sa v prvom i druhom období písala občiansko-politická lyrika (napr. sociálne veršované skladby), ale predovšetkým príležitostná lyrika, ktorá bola zväčša priemerná, hoci mala technicky vyspelý verš. Umelecky najhodnotnejšie boli enkomia, epithalamiá, epicediá a epigramy. V druhom období bola populárna aj mravoučná a didaktická lyrika. V treťom období badať ďalší pokles príležitostnej lyriky (priemerné panegyrické básne) a dobrú úroveň epigramov, ktoré pohotovo prijímali podnety rokoka a klasicizmu. Lyrickejší charakter si v tomto období zachovala anonymná mravoučná poézia o márnosti pozemského sveta a zánrovo rozvetvená anonymná študentská poézia (rozliúčková, sociálna, zbojnícka, pastierska, ľúbostná, lascívna, žartovná, satirická a najmä pijanská lyrika). Zachovali sa tu aj početné parafrázy a ohlasy stredovekej vagantskej lyriky.

Slovenská poézia sa vyznačuje nebývalým rozmachom od prvého obdobia a predovšetkým od druhého obdobia a vývinovo vrcholí v treťom období. V prvom a druhom období sa pestovala príležitostná lyrika, historická veršovaná epika, jarmočná veršovaná epika i lyrika a didakticko-reflexívna lyrika. Príležitostná lyrika imitovala latinské vzory. Bola vcelku konvenčná. Pozoruhodnejšie boli len lyrickejšie propemptiká, epithalamiá a epicediá. Historická veršovaná epika bola blízka časovej politickej i náboženskej poézii (protikurucká a najmä protihabsburská epika). Jarmočná veršovaná epika a lyrika sa zachovala len skromnejšie. Veľký ideovo-umelecký význam nadobudla didakticko-reflexívna lyrika, ktorá vytvorila kratšie i obsirnejšie mravoučné básne (proverbiá, aforizmy, sentencie a epigramy). V druhom období pribudli nové, umelecky najvýznamnejšie žánre (anonymná sociálna, vojenská, žartovná, satirická a predovšetkým ľúbostná lyrika umelého, pololudového a ľudového charakteru). Zvláštnu skupinu tvorila umelá alamódová ľúbostná lyrika. Spočiatku sa zapisovali len incipity (koniec 17. stor.) a neskôr celé texty (od druhej polovice 18. stor.). Svojský charakter malo treťe obdobie. Príležitostná poézia sa v ňom orientovala na vtípné gratulačné básne k sobášu. V epicediách už bolo viac racionalizmu. Ešte väčšiu úlohu ako v predošlom období zohrala didakticko-reflexívna lyrika (proverbiá, sentencie, bájky, cykly mravoučných básní) a predovšetkým ostatné žánre anonimnej umelej, pololudovej a ľudovej poézie (sociálna, zbojnícka, vojenská, žartovná, naturalistická žartovná, satirická, parodická, paškvilová a najmä ľúbostná lyrika), ktoré charakterizuje synkretizmus (napr. v sociálnej poézii sú aj prvky žartovnej, ľúbostnej, duchovnej, vojenskej a zbojníckej poézie). Veľmi populárna žartovná, naturalistická žartovná, satirická, parodická a paškvilová poézia bola zväčša umelá a pololudová a neraz mala znaky jarmočnej poézie. V ľúbostnej poézii, ktorá bola najfrekvencovanejšia, sa ľudový živel neuplatňoval len v ľudovej lyrike, ale i v pololudovej a umelej. Umelá alamódová ľúbostná lyrika, ktorá už moderne zobrazovala ľúbostné city, zasiahla čiastočne aj pololudovú lyriku, ba jej prvky možno nájsť i v niektorých ľudových pies-

ňach. Popri vážnej ľúbostnej poézii sa pestovala i žartovná a lascívna erotická poézia. Jarmočná veršovaná epika sa zapisovala zriedkavo. Veľmi obľúbené boli napokon veršované anekdoty, facécie, žartovné historky, exemplá, poviedky a bájky, ktoré sa už zväčša usilovali o vytvorenie antdidaktickej, umeleckej zábavnej literatúry.

Próza a jej žánre. Próza zaznamenala veľký rozkvet už od prvého obdobia, ale najmä v druhom a treťom období. Náboženská próza vyvrcholila v druhom období, kým v treťom období badať už pokles. Svetská próza umelecká a odborná sa pekne vyvíjala už v prvom období, ale najväčší rozmach dosiahla v druhom a treťom období. V týchto dvoch obdobiach už vážne konkurovala náboženskej próze, ba v treťom období ju zatlačila do úzadia. Pre odbornú prózu bolo najpriaznivejšie druhé obdobie.

Prozaické žánre nemožno chápať, posudzovať ako vyhranené, čisté žánre, lebo sa ešte nestačili celkom vymaniť zo synkretistickej literárnej metódy (napr. kríženie a splývanie didaktických a umeleckých prvkov v umeleckej próze, informatívnych, náboženských didaktických, kázňových, polemických i propagačných a umeleckých prvkov v memoárovej a cestopisnej próze a vecných, faktografických, náboženských a umeleckých prvkov v odbornej a popularizačnej próze). Pritom treba vyzdvihnúť, že umelecká próza sa už usilovala o spretfňanie pút so synkretizmom a o samostatné žánrové uplatnenie, najmä v zábavnej próze (bájky, poviedky, anekdoty a facécie).

Náboženská próza sa písala po latinsky, po nemecky a po česky (resp. slovakizovanou češtinou). Vyvinutá bola hlavne u evanjelikov, ako svedčí prvé a najmä druhé obdobie. Katolícka próza sa pestovala skromnejšie. Väčší rozmach dosiahla v druhom a predovšetkým v treťom období. Obe konfesie sa orientovali na zvyčajné duchovné žánre (polemiky, náboženskovo-zdelávacie spisy, katechizmy, modlitebné knižky, postily a najmä pohrebné reči a kázne). Patria sem aj teologické školské dizertácie a dišputy. Latinské pohrebné reči a kázne boli knižnejšie, kým slovenské zasa ľudovejšie a exulantské pesimistickejšie. Od druhého obdobia klesala produkcia evanjelických pohrebných rečí a kázni a teologických školských dizertácií a dišpút, kým u katolíkov stúpala význam aj týchto žánrov. V treťom období začal barok prijímať klasicistické prvky, najmä v evanjelickej duchovnej tvorbe. Pre kazateľské potreby sa spisovali zbierky exemplí.

Svetská umelecká próza rozkvitala už od prvého obdobia, ale jej rozmach vyvrcholil v treťom období. Písala sa po česky (resp. slovakizovanou češtinou), po nemecky a najmä po latinsky. Prvé a druhé obdobie žičilo predovšetkým memoárovej a cestopisnej próze. V prvom období nastal prvý rozkvet memoárových a cestopisných žánrov v súvislosti s tureckým vpádom v r. 1663 a najmä s náboženským prenasledovaním v rokoch 1672—1674 (kroniky, memoáre, autobiografie, denníky a ideovo-umelecky najvýznamnejšie cestovné denníky). Druhé obdobie značí druhý rozkvet memoárových a cestopisných žánrov, najmä v súvislosti s náboženským prenasledovaním. Rozkvet sa začal na konci 17. stor. (autobiografie, memoárové prózy a autobiografické cestopisné prózy) a vyvrcholil na začiatku 18. stor. (osobný denník, kronika a najmä biografie, autobiografie a cestopisná denníková próza). V tieni týchto žánrov boli ľudové knižky (prococtvá, snáre a kalendáre). V treťom období nastal úpadok memoárovej prózy (dobrodružná autobiografická a cestopisná próza). Vyvrcholilo však pestovanie drobnejších i väčších žánrov mravoučnej a najmä zábavnej prózy, ktorá sa už zväčša postavila proti didaktizmu a zaraďovala sa do umeleckej literatúry, ako boli paródie, paškvily a hlavne exemplá, bájky, poviedky, anekdoty a facécie písané po latinsky a najmä po česky (resp. slovakizovanou češtinou), ktoré sa uplatnili aj v ľudových knižkách. Z ideovo-umeleckej stránky bola pozoruhodná početná latinská anonymná žartovná, parodická a paškvilová próza (žartovné listy, protiluterovské paškvily a paródie náboženských textov, svetských výsad a cechových stanov), ale i slovenská anonymná žartovná a parodická próza (najmä politické paródie modlitieb). Významným literárnym činom bolo i posilnenie drobných žánrov antdidaktickej zábavnej prózy, ktoré neraz vyzdvihovali dôvtip a šikovnosť zaznávaných a utláčaných (exemplá, bájky, poviedky, anekdoty, facécie a žartovné historky). V rukopisných i tlačенých zborníkoch a v ľudových knižkách sa uplatňovali staršie (stre-

človeké a renesančné) i novšie (barokové) látky z repertoáru európskej mravoučnej a zábavnej prózy (legendy, paraboly, bájky, anekdoty, facécie, rytierske, antické, exotické, šibalské a dobrodružné poviedky). V ľudových knižkách sa však vyskytujú aj iné domáce a medzinárodné látky (sentimentálne, strašidelné, zbojnícke poviedky a čarovné rozprávky), ale i nebeľaristické útvary náučnej a popularizačnej prózy (pranostiky, proroctvá a kalendáre).

Svetská odborná próza sa úspešne vyvíjala už od prvého obdobia, ale svoj vrchol dosiahla v druhom období. Písala sa po česky (resp. slovakizovanou češtinou), po nemecky a najmä po latinsky. V prvom období mala polonáboženský a polosvetský charakter (najmä evanjelické latinské školské dizertácie a dišputy s filozofickou a prírodovednou problematikou riešenou z teologického hľadiska), ale boli už aj zdarené pokusy o formovanie svetskej vedy (časť školských dizertácií a dišpút s filozofickou a prírodovednou tematikou) a samostatných svetských odborných žánrov (napr. filozofia evanjelickej prešovskej školy), ba i popularizačnej odbornej prózy s etickou problematikou občiansko-politickou (o ideálnom štáte, vrchnosti a panovníkovi) a národnou i jazykovou (národné a jazykové obrany). V tomto období vyšla i prvá slovenská zbierka prísloví a porekadíel. V druhom období polonáboženské a polosvetské dizertácie a dišputy ustúpili svetským odborným žánrom a popularizačnej odbornej próze. V polonáboženských a polosvetských dizertáciách a dišputách sa teologickejšie myslenie prejavovalo vo filozofii a svetskejšie v prírodných vedách a občiansko-politických disciplínach. V svetskej odbornej próze badať rozmanosť encyklopedických diel širšieho i užšieho (monografického) vedného okruhu a rozmanitých odborných žánrov (filozofia, história, právo, topografia, zemepis, cirkevné a kultúrne dejiny, jazykoveda, orientalistika, literárna teória a literárna história). Filozofia (trnavská a košická univerzita) je poznačená scholastikou a aristotelizmom, ale aj empiriou. V histórii sa prejavuje národné uvedomenie a vlastenectvo (uhorský patriotizmus). Slovenská a slovenská problematika sa pertraktuje v rámci celouhorských dejín (dôraz na autochtónny, praobyvatelský pôvod Slovákov v Uhorsku). Právo sa pestuje kanonické, rímske i uhorské. Topografia a zemepis si všima kraje, miesta a kúpele. V cirkevných a kultúrnych dejinách sa nachádzajú aj dôležité kultúrohistorické a literárne údaje. V jazykovede sa píše rozmanité jazykové učebnice, gramatiky češtiny (resp. slovenčiny). Pripájajú sa k nim slovníčky. Začína sa pestovať orientalistika. Príručky rétoriky a poetiky sú cudzieho pôvodu. Poetike sa venujú aj gramatiky. Literárna história sa formuje ako samostatný žáner. Slovenskí spisovatelia sa preberajú v rámci uhorskej literatúry. Nejde len o zhromažďovanie biografických a bibliografických údajov, ale aj o pokusy o literárne hodnotenie diel. Popularizačná odborná próza pokračuje vo svojom občiansko-politickom poslaní (národné obrany a chvály s vyzdvihovaním autochtónnosti a rovnoprávnosti Slovákov a Slovanov a najmä jazykové obrany a chvály so zdôrazňovaním starobylosti a užitočnosti slovenského a slovanského jazyka, starostlivosti o jeho pestovanie, prejavované aj v zámernom slovakizovaní češtiny). V treťom období si udržali vedúce miesto najmä disciplíny, ktoré vyhovovali osvieteniskému mysleniu (filozofia, história, právo, prírodné vedy, jazykoveda a literárna história). Encyklopedické diela sú už dosť zriedkavé, ale monografie sa zjavujú častejšie (najmä historické a zemepisné). Vo filozofii (trnavská univerzita) sa udržiava metafyzika, ale pestuje sa i newtonizmus, atomizmus, empiria a racionalizmus. Významné sú aj ostatné odborné žánre, ktoré v podstate pokračujú v predošlom vývine (história, cirkevná história, právo, jazykoveda a literárna história). Cirkevní historici zbierali dôležitý kultúrohistorický archívny materiál. V prírodných vedách vzrástol záujem o optiku, astronómiu, matematiku a medicínu. V jazykovede sa zintenzívnilo písanie jazykových učebníc, gramatík češtiny a slovníkov. Poetiky sa pripájali ku gramatikám a básnickým vydaniám. V literárnej histórii sa prehlbili pokusy o hodnotenie a analýzu literárnych diel. Nezanedbateľná bola napokon edičná činnosť (napr. vydávanie antických klasikov).

Encyklopedické diela sa píše a vydávajú u katolíkov i evanjelikov najmä v prvej polovici 18. stor., filozofické spisy u katolíkov i evanjelikov od šesťdesiatych rokov 17. stor., historické, topografické a zemepisné diela prevažne u katolíkov v prvej polovici 18. stor., cirkevné a kultúrne dejiny hlavne u evanjelikov v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch 17. stor. a v prvej polovici 18. stor., národné obrany u katolíkov i evanjelikov najmä v sedemdesiatych rokoch 17. stor. a v prvej polovici 18. stor., gramatiky zväčša u evanjelikov v prvej polovici 18. stor., slovníky predovšetkým u katolíkov v prvej polovici 18. stor., úvahy o národnom jazyku, jeho obrany a chvály u evanjelikov a katolíkov najmä od sedemdesiatych rokov 17. stor. až do prvých desaťročí 18. stor. a literárna história hlavne u evanjelikov v prvej polovici 18. stor.

V niektorých odborných a popularizačných prácach prvej polovice 18. stor. začínajú prebleskovať prvé iskričky osvietenenského myslenia (encyklopédie, historické práce, kultúrne dejiny, národné a jazykové obrany a chvály a pod.).

Dráma a jej žánre. Dráma sa zamerala na školské hry, ktoré sa písali po česky (resp. slovakizovanou češtinou), po nemecky a najmä po latinsky. Pestovali ich evanjelici i katolíci. Školské hry rozkvitali najmä v druhom a treťom období, ale v treťom období sa im venovali predovšetkým katolíci (jezuiti). Mali náboženský, polosvetvský a svetvský charakter.

V duchovných hrách sa spracúvala biblická tematika (starozákonná i novozákonná), čo vidieť u evanjelikov v prvom a druhom období a u katolíkov (najmä jezuitov) v prvom a treťom období. V druhom období sa evanjelici venovali aj vieroučnej tematike a katolíci (najmä piaristi) aj vieroučnej, legendovej a hagiografickej tematike. Polosvetvské a svetvské hry mali u oboch konfesií predovšetkým didaktický a mravoučný obsah, ale spracúvala sa v nich aj historická (resp. alegorická historická) tematika (evanjelici v prvom a v druhom období, piaristi v prvom a druhom období a jezuiti v treťom období), antická (evanjelici a piaristi v druhom období a jezuiti v treťom období) a súveká, aktuálna politická tematika (evanjelici v druhom období a jezuiti v treťom období). Slovenské polosvetvské a svetvské hry boli ojedinelé (evanjelická a jezuitská hra v druhom období). Významnú úlohu zohrali zväčša anonymné neveršované a veršované dialógy alebo dialogické scény, ktoré sa písali po latinsky a po česky (resp. slovakizovanou češtinou). V prvom období to boli slovenské veršované spory a v druhom období veršované dialogické scény. Rozmach nastal v treťom období, ktoré zrodilo veľký počet latinských neveršovaných i veršovaných dialogických scénok (paródie náboženských obradov a pašii) a najmä slovenských neveršovaných a veršovaných dialógov alebo dialogických scénok, ktoré mali charakter náboženský (biblická tematika), polosvetvský (makabrická tematika) a predovšetkým svetvský (tematika sociálnej rovnosti a najmä výberu povolania, svadobná, satirická a erotická lascívna tematika, spory vína s vodou).

Ústna ľudová slovesnosť. Ústna ľudová slovesnosť prežívala v druhej polovici 17. a najmä v 18. stor. prudký rozvoj. Väčšina poetických, prozaických a dramatických žánrov sa ideovo-umelecky dotvárala až do prvej polovice 19. stor.

V poézii sa pestovala piesňová lyrika (sociálne, rodinné, pastierske, žartovné, ľúbostné, banické, remeselnícke, tanečné a duchovné piesne, trávničky a uspávanky) a lyricko-epické piesne (vojenské, zbojnícke a historické piesne, balady). Zapisovali sa sociálne, vojenské, rodinné, zbojnícke, pastierske, žartovné a najmä ľúbostné piesne, ale aj balady (od konca 17. stor. incipity a od druhej polovice 18. stor. aj celé texty). V sociálnej poézii sa vyskytujú aj prvky žartovnej, ľúbostnej, duchovnej, vojenskej a zbojníckej poézie. Žartovná poézia môže byť zasa naturalistická i satirická (šibalské, prekáravé a najmä posmešné piesne) a ľúbostná poézia vážna i žartovná, ba i lascívna erotická. Niektoré sociálne a ľúbostné piesne majú baladický charakter (vojenské, zbojnícke a ľúbostné balady). Zriedkavejšie sa zaznamenávali historické, banické, remeselnícke, tanečné a duchovné piesne, trávničky a uspávanky.

Próza bola bohatá na čarovné, realistické, dobrodružné, poviedkové, humoristické a satirické rozprávky a anekdoty. Živé boli aj démonologické, zvieracie a legendové rozprávky, historické a zbojnícke povesti. Próza sa zapisovala až od konca 18. stor. Najmenší záujem bol o čarovné rozprávky (zápisy motívov a textov) a najväčší o humoristické a satirické rozprávky a o anekdoty (najmä zápisy celých textov).

Zriedkavo sa zapisovali aj príslovia, porekadlá, povrávky a prarostiky.

V ľudovej dráme bol populárny svadobný obrad a rozmanité výročné zvyky a obyčaje (najmä betlehemske hry). Najdramatickejší útvar predstavuje hra o sv. Dorote.

V tomto období sa výraznejšie formoval aj detský folklór (vyčítanky, rečňovanky, prekáračky, piesne a zábavné hry).

V ľudovej próze sa rozmanite adaptovali európske stredoveké, renesančné a barokové žánre, ba i orientálne žánre.

V tomto období napokon ešte väčšmi zintenzívnili vzťahy medzi ústnou ľudovou slovesnosťou a písanou literatúrou (najmä vplyv ústnej ľudovej slovesnosti na písanú literatúru).

LITERATÚRA*

- ADAMŠ, Július: Zamoravania účinkovší v 16., 17. a 18. storočí v cirkvi ev. a. v. na Slovensku. Služba, 9, 1945.*
- ANGYAL, Andreas: Barock in Ungarn. Budapest 1945.
- ANGYAL, Endre: Les contents es-europeens du baroque littéraire hongrois. Littérature Hongroise — Littérature Européenne. Budapest 1964.
- ANGYAL, Endre: Česko-maďarské a slovensko-maďarské styky v době baroka. Dějiny a národy. Praha 1965.*
- ANGYAL, Endre: Slovensko-maďarské literárne vzťahy v období baroka. Tradície a literárne vzťahy. Bratislava 1972.*
- BALLAGI, Aladár: A magyar nyomdászat történelmi fejlődése 1472—1877. Budapest 1878.
- BALOGH, Jolán: Existenz und Rechtslage der katholischen Kirche in Ungarn zur Zeit der Türkenherrschaft. Roma 1929.
- BARTHOLOMAEIDES, Ján Ladislav: Memoriae Ungarorum, qui in alma quondam Universitate Vitenbergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt. Pest 1817.*
- BAUHOFER, György: Geschichte der evangelischen Kirche in Ungarn vom Anfange der Reformation bis 1850 mit Rücksicht auf Siebenbürgen. Berlin 1854.
- BÁLENT, Boris: Z dejín banskobystrického kníhtlačiarstva. Banská Bystrica 1947.
- BENYOVSZKY, Karl: Das alte Theater. Bratislava 1926.*
- BOBEK, Vladislav: Prehľadné dejiny slovenskej literatúry. Bratislava 1939.
- BOD, Péter: Historia Hungarorum ecclesiastica. Lugdunum Batavorum 1898.
- BOGDÁN, István: A magyarországi papírpap története (1530—1900). Budapest 1963.
- BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Mária: Lekárska fakulta trnavskej univerzity (1770—1777). Bratislava 1962.
- BORBIS, Johannes: Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung. Nördlingen 1861.
- BORSA, Gedeon — KÁFER, István: Katalóg starých českých a slovenských tlači do roku 1800 v Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti. Martin 1970.
- BRTÁŇ, Rudo: Barokový slavizmus. Liptovský Mikuláš 1939.
- BRTÁŇ, Rudo: O barokovom jazyku. Elán, 12, 1942.
- BRTÁŇ, Rudo: Vzácný jezuitský Catalogus librorum (1774) z Košíc. Slovenská literatúra, 16, 1969.
- BRTÁŇ, Rudo: Problém bilingvizmu v 16. až 18. storočí v literárnych súvislostiach. Tradície a literárne vzťahy. Bratislava 1972.*
- BRUCKNER, Győző: A reformáció és ellenreformáció története a Szepességben I. Budapest 1922.
- BUCSAY, Mihály: Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban. Budapest 1941.
- BUCSAY, Mihály: Geschichte des Protestantismus in Ungarn. Stuttgart 1959.
- BURIUS, Ján: Johannis Burii Micae historiae evangelicorum in Hungaria ab anno 1673 ad 1688 annum. (Vydal Pavel Lichner.) Bratislava 1864.
- BURLAS, Ladislav — FIŠER, Jan — HOŘEJŠ, Antonín: Hudba na Slovensku v XVII. storočí. Bratislava 1954.*
- CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: Príspevok k dejinám divadla za feudalizmu na Slovensku. Slovenské divadlo, 3, 1955.*
- CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: Divadlo na Slovensku v období feudalizmu. Kapitoly z dejín slovenského divadla. Bratislava 1967.*

Diela označené * platia pre všetky vývinové etapy barokovej literatúry (začiatky, rozkvet a ústup).

- ČESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: Divadelná činnosť slovenských exulantov v druhej polovici 17. a na začiatku 18. storočia. Slovenská literatúra, 15, 1968.*
- ČZVITTINGER, David: Specimen Hungariae literatae. Francofurti et Lipsiae 1711.*
- ČAPEK, Jan Blahoslav: Československá literatura toleranční 1781—1861 I—II. Praha 1933.
- ČAPLOVIČ, Ján: Vydávanie slovenských kníh v Nemecku. Slovenská literatúra, 3, 1956.
- ČAPLOVIČ, Ján: Tlač vydaná na Slovensku do r. 1700 v býv. Lyceálnej knižnici. Bratislava 1963.
- ČAPLOVIČ, Ján: Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700 I. Martin 1972.
- DANIŠOVIČ, Lét: Dejiny minoritov I. Bratislava 1934.
- Dejiny. Slovensko. (Red. Ján Tibenský.) Bratislava 1971.
- DEMKÓ, Kálmán: A lőcsei egykori ág. ev. gimnázium története. Levoča 1896.
- DOBŠINSKÝ, Pavol: O kultúrnych ústavoch na území Slováckmi obývanom z doby poreformacionálnej. Slovenské pohľady, 5, 1885.*
- DOKOUPIL, Vladislav: Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1800 Univerzitnej knižnice v Brne. Martin 1969.
- DORUTA, Ján: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava 1977.
- DROBNÝ, Ján: Prešporský súd a galejní otroci. Liptovský Mikuláš 1926.*
- DROBNÝ, Ján: Evanjelickí slovenskí martýri. Liptovský Mikuláš 1929.*
- ĐUROVIČ, Ján: Evanjelická literatúra do tolerance. Martin 1940.*
- ĐUROVIČ, Ján: Slovenský pietizmus. Historica Slovaca, 3—4, 1945—1946.
- EMICH, Gustáv: A könyvnyomtatás története Magyarországon. Pest 1860.
- FITZ, Josef: Die Buchdruckerfamilie Royer in Ungarn. Mainz 1927.
- FITZ, József: A magyar könyv története 1811-ig. Budapest 1959.
- FITZ, József: A magyarországi nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története I—II. Budapest 1959—1967.
- FRICKÝ, Alexander: 400 rokov knižtlače v Bardejove. Vlastivedný časopis, 26, 1977.
- GAJDOŠ, Vsevlad Jozef: Z minulosti františkánskych škôl na Slovensku. Výročná zpráva gymnázia v Malackách, 1941—1942.
- GAJDOŠ, Vsevlad Jozef: Františkánska knižnica v Malackách. Bratislava 1943.
- GAŠPARÍKOVÁ, Anna: Povstanie Rákócziho a Slovania. Bratislava 1930.
- GÖMÖRY, János: Az eperjesi ev. kollégium rövid története (1531—1931). Prešov 1933.
- GULYÁS, Pál: Entwicklungsgeschichte der Buchbinderei in Ungarn. Zeitschrift für Bücherfreunde N. F. 6. Budapest 1914.
- GULYÁS, Pál: Magyar írók élete és munkái I—VI. Budapest 1939—1944.*
- GULYÁS, Pál: A könyvkiadás Magyarországon a XVI—XVIII. században (1527—1773). Magyar Könyvszemle, 87, 1944.
- HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: K otázkam lexikálneho pôsobenia latinčiny na slovenský jazyk v 16.—18. stor. Jazykovedné štúdie, 9, 1966.
- HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: O vzťahu slovenčiny a češtiny v slovenských písomnostiach zo XVI.—XVIII. storočia. Slavia, 37, 1968.
- HAJNÓCZI, István: A 300 éves lőcsei nyomda. Közlemények Szepes vármegye múltjából VI. 1914.
- HANUŠ, Josef: Z trnavských tisků. Bratislava, 10, 1936.
- HOLINKA, Rudolf: Založení trnavské university. Bratislava, 9, 1935.
- HOLL, Béla: Forrásszövegek a pozsonyi nyomdászat történetéhez a 17. század első feléből. Magyar Könyvszemle, 89, 1973.
- HORÁNYI, Alexius: Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum I—III. Wien 1775—1777.*
- HORÁNYI, Alexius: Nova memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum. Budapest 1792.*
- HORNYÁNSZKY, Viktor: Beiträge zur Geschichte evangelischer Gemeinden in Ungarn. Pest 1863.*
- HORVÁTH, Pavol: Česká pobielohorská emigrácia na Slovensku. O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov. Bratislava 1956.*
- HORVÁTH, Pavol: Poddaný ľud na Slovensku v prvej polovici 18. storočia. Bratislava 1963.
- HORVÁTH, Pavol — KOPČAN, Vojtech: Turci na Slovensku. Bratislava 1971.
- HÖRK, József: Az eperjesi ev. ker. collegium története. Košice 1896.
- HRADNÝ, M. (RADVÁNI, Hudrián): K dejinám knižtlačiarstva v Trnave. Trnava 1978.

- Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15.—16. storočí. (Red. Ľudovít Holotík a Anton Vantuch.) Bratislava 1967.*
- HURBAN, Jozef Miloslav: Slovensko a jeho život literárny. Slovenské pohľady, 1—2, 1846—1847.*
- HÚŠČAVA, Alexander: Dejiny a vývoj nášho písma. Bratislava 1951.
- CHRÁSTEK, Michal: Dejiny reči a literatúry slovenskej na Slovensku. Martin 1972.*
- IVÁNYI, Béla — GÁRDONYI, Adalbert — CZAKÓ, Elemér: A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története 1577—1927. Budapest 1927.
- JANKOVIČ, Vendelín: Dejiny jezuitov v B. Štiavnici XVI.—XVIII. Bratislava 1941.
- JIREČEK, Josef: Rukovět k dějinám literatury české do konce XVIII. věku. I—II. Praha 1875—1876.*
- JIREČEK, Josef: Dějiny církevního básnictví českého až do XVIII. století. Praha 1878.*
- JÖCHER, Christian Gottlieb: Allgemeines Gelehrten-Lexicon III. Leipzig 1751.*
- KARÁCSONYI, János: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig I—II. Budapest 1923—1924.
- KARDOS, Gyula: Az egyetemi nyomda négyszáz éves története. Egyetemi nyomda üzemi híradó, 1977.
- KARŠAI, František: Prešovské školstvo od najstarších čias do r. 1945. Jednotná škola, 19, 1967.
- Katalóg slovákumových kníh Knihnice Matice slovenskej do roku 1918 I—III. (Red. Štefan Hanakovič.) Martin 1963.
- KAZY, Franciscus: Historia Universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu ad annum Christi MDCCXXXV ejusdem universitatis secularem. Trnava 1737.
- KÁFER, István: K dejinám predbarnolákovskej literatúry a jazyka. Zborník FFUK. Bratislava 1962.*
- KÁFER, István: Adalékok a barokk magyar-szlovák vonatkozásaihoz. Filológiai Közöny, 1965.*
- KÁFER, István: Katalóg českých a slovenských tlači do roku 1800 v Univerzitnej knižnici v Budapešti. Martin 1976.
- KISBÁN, Emil: A magyar pálos rend története. Historia Ordinis Paulinorum in Hungaria I—II. Budapest 1938—1940.
- KLANICZA, Martin: Fata aug. conf. ecclesiarum a tempore reformationis ad synodum Pestensem in comitatibus Hungariae. Monumenta evangelicorum aug. conf. in Hungaria historica III. (Vydal András Fabó.) Pest 1865.*
- KLANICZAY, Tibor, a kol.: A magyar irodalom története II. Budapest 1964.*
- KLEIN, Johann Samuel: Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn I—II. Leipzig 1789. III. Budapest 1873.*
- KLIMEŠ, Vladimír: Počiatky českého a slovenského novinárstva. Praha 1955.
- Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století I—II, 1—9. (Red. Zdeněk Tobolka a František Horák.) Praha 1925—1967.
- KOLODZIEJSKÝ, Ladislav: Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1918 kolegiálnej knižnice v Prešove. Martin 1969.
- KOSÁRY, Domokos: Bovezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába I—III. Budapest 1951—1958.
- KOVALEVSKÝ, Miroslav: Gymnaziá XVI. a XVII. storočia v Uhorsku. Domácnost a škola, 2, 1912.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: K problematike formovania kultúrnej západoslovenčiny. Zborník FFUK. Philologica, 14, 1962.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Náert dejín slovenského jazyka. Bratislava 1971.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Svedectvo dejín o slovenčine. Martin 1977.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Pri prameňoch slovenčiny. Bratislava 1978.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Textová príručka k dejinám slovenského jazyka. Bratislava 1979.
- KRČMÉRY, Štefan: Dejiny literatúry slovenskej I. Bratislava 1976.*
- KRPELEC, Bartolomej: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. Bardejov 1935.
- KUDLA, Ján: Trenčianske tlačiarne. Trenčín 1967.
- KUDORA, Károly: A késmarki ág. h. ev. lyceum könyvtára. Kežmarok 1884.
- Kultúra I—II. Slovensko. (Red. Ján Juriček a Karol Rosenbaum.) Bratislava 1979—1980.*
- KUZMÍK, Jozef: Prehľad vývoja knižnic na území Slovenska. Historický časopis, 2, 1954.

- KUZMÍK, Jozef: Knižnice na Slovensku. Martin 1954.
- KÜHN, Ludvík: Budítelia v župe bratislavskej. Bratislava 1928.*
- KVAČALA, Ján: Dejiny reformácie na Slovensku 1517—1711. Liptovský Mikuláš 1935.*
- LACKO, Richard: Škultétyho tlačiareň v Banskej Bystrici. Kniha '75. Martin 1978.
- LOMBARDINI, Alexander: Slovenský Plutarch. Slovenské pohľady, 6—8, 1886—1888.*
- LOMBARDINI, Alexander: Niekdajšia žilinská knihtačiareň. Tovaryšstvo, 2, 1895.
- MACÚREK, Josef: Dějiny Maďarů a uherského státu. Praha 1934.
- Magyarország bibliographiája 1712—1860. 5. Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712—1860 C. művének 1—4 kötetéhez. Budapest 1971.
- Magyarország bibliographiája 1712—1860. 6. Nyomda- és kiadástörténeti mutató az 1—5 kötetben közreadott magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) 1712—1800 között megjelent nyomtatványokhoz. Budapest 1972.
- MARKUSOVSKÝ, Sámuel: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története. Bratislava 1896.
- MÁTEJ, Jozef, a kol.: Dejiny českej a slovenskej pedagogiky. Bratislava 1976.*
- MELZER, Jakob: Biographien berühmter Zipser. Košice 1832.*
- MESZLÉNYI, Antal: A nagyszombati kollégium. Budapest 1921.
- MIKO, František: Funkčný a výrazový synkretizmus v barokovej literatúre. Litteraria XIII. Literárny barok. Bratislava 1971.
- MINÁRIK, Jozef: Die slowakische Literatur in der zweiten Hälfte des 17. und in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Ost und West in der Geschichte des Denkens und der kulturellen Beziehungen. Berlin 1966.*
- MINÁRIK, Jozef: K charakteru slovenskej barokovej prózy. Litteraria XIII. Literárny barok. Bratislava 1971.*
- MINÁRIK, Jozef: Tri literárnoestetické rozborý zo staršej slovenskej literatúry. Bratislava 1973.*
- MINÁRIK, Jozef: Antika v slovenskej literatúre. Laugaricio. Košice 1980.*
- MINÁRIK, Jozef: Stredoveká literatúra. Svetová, česká, slovenská. Bratislava 1980.*
- MINÁRIK, Jozef: Kapitoly zo staršej slovenskej literatúry III. Bratislava 1980.*
- MINÁRIK, Jozef, a kol.: Dejiny slovenskej literatúry. Bratislava 1983.*
- MIŠIANIK, Ján: Dejiny levočského knihtačiarstva. Trnava 1945.
- MIŠIANIK, Ján: Bibliografia slovenského písomníctva do konca XIX. storočia. Bratislava 1946.
- MIŠIANIK, Ján: Charakteristika slovenskej literatúry za humanizmu a baroka. Naša veda, 5, 1958.
- MIŠIANIK, Ján: Pohľady do staršej slovenskej literatúry. Bratislava 1974.*
- MIŠIANIK, Ján: Antológia staršej slovenskej literatúry. Bratislava 1981.*
- MIŠIANIK, Ján — MINÁRIK, Jozef — MICHALCOVÁ, Milena — MELICHERČÍK, Andrej: Dejiny staršej slovenskej literatúry. Bratislava 1958.*
- MRÁZ, Andrej: Dejiny slovenskej literatúry. Bratislava 1948.
- NITRANSKÝ, Tibor: Z dejín vydávania a rozširovania literatúry od najstarších čias do roku 1945. Bratislava 1972.
- NOVÁK, László: A nyomdászat története I—III. Budapest 1927—1928.
- Pamiatke trnavskej univerzity 1635—1777. (Red. Anton Augustin Banik.) Trnava 1935.*
- PASÍAR, Štefan: Dejiny knižnic na Slovensku. Bratislava 1977.
- PAULER, Gyula: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeszküvése 1664—1671. Budapest 1876.
- PAULINY, Eugen: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť Bratislava 1983.*
- PAULINY, Ladislav: Dejepis superintendencie nitranskej I—IV. Senica — Jasenová 1891—1894.*
- PAYR, Sándor: Magyar pietisták a XVIII. században. Budapest 1898.
- PETRIK, Géza: Magyarország bibliographiája 1712—1860 I—V. Budapest 1888—1892.*
- PINTER, Jenő: A magyar irodalom története I—III. Budapest 1931.*
- PODMANICKÁ, Anna: Katológ slovacikálnych kníh vydávaných do roku 1918 v knižnici Matice slovenskej I—II. Martin 1974.
- PRAŽÁK, Albert: Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrova. Bratislava 1927.
- PRAŽÁK, Albert: Dějiny slovenské literatury I. Praha 1950.*
- Prešovské kolégium v slovenských dejinách. (Red. Imrich Sedlák.) Košice 1967.*
- PŮKÁNSZKY, Béla: Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn. Münster 1931.*

- PUMPRLA, Václav: Katalóg slovenských kníh do r. 1800 Štátnej vedeckej knižnice v Olomouci. Martin 1974.
- RÁCZ, Károly: A Pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben. Lugos 1889.
- RADVÁNI, Hadrián: Vznik a dejiny prvej trnavskej tlačiarne. Knižničný zborník II. Martin 1968.
- RADVÁNI, Hadrián: Bibliografia trnavských tlačí v rokoch 1578—1639. Knižničný zborník 1968, 2, Martin 1969.
- RADVÁNI, Hadrián: Prehľad trnavských tlačiarní 1577—1950. Martin 1970.
- RADVÁNI, Hadrián: 400. výročie začiatkov kníhtlače na Slovensku. Vlastivedný časopis, 22, 1973.
- REPČÁK, Jozef: Exulantské tlačiarne na Slovensku. Slovenská národná knižnica, 2, 1946.
- REPČÁK, Jozef: Príspevky k dejinám súkromných knižníc na Slovensku. Slovenská národná knižnica, 3, 1947.
- REPČÁK, Jozef: Prehľad dejín kníhtlače na Slovensku. Bratislava 1948.*
- REPČÁK, Jozef: Vývoj knižnej kultúry. Dejiny Prešova I. Košice — Prešov 1965.
- REPČÁK, Jozef: Črty z dejín knižnej kultúry v Košiciach. Knižničný zborník. Martin 1965.
- REPČÁK, Jozef: Knihy, knižnice a kníhtlačiarstvo v Bardejove. Knižničný zborník, 1, Martin 1968.
- REPČÁK, Jozef: Súpis literatúry k dejinám kníhtlačiarstva na Slovensku. Prešov 1968.
- REPČÁK, Jozef: Knihy, knižnice a kníhtlačiarstvo v Prešove. Z dejín knižnej kultúry. Knižničný zborník, 3, Martin 1970.
- REPČÁK, Jozef: Kníhtlačiarení Dávida Gutgesela v Bardejove. Martin 1975.
- REZIK, Ján — MATTHAEDES, Samuel: Gymnaziológia. (Preložil a poznámky napísal Vladimír Ružička.) Bratislava 1971.*
- RIBINI, Joannes: Memorabilia ecclesiae augustanae confessionis in regno Hungariae a Leopoldo M. usque ad Carolum VI. Bratislava 1789.
- RIZNER, Ludovít V.: Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900 I—VI. Martin 1929—1934.*
- ROTARIDES, Michal: Historiae Hungariae literariae antiqui, medii atque recentioris aevi lineamenta. Altona 1745.
- RUŽIČKA, Vladimír: Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu. Bratislava 1974.
- RYBARIČ, Richard, a kol.: Dejiny slovenskej hudby. Bratislava 1957.
- SABOL, Štefan: Prešov v minulosti a dnes. Bratislava 1944.
- SASHEGYI, Oszkár: Az állami könyvcenzúra kezdetei Magyarországon (1673—1705). Magyar Könyvszemle, 92, 1968.
- SEDLÁK, František: Roč administratívnych písomností na Slovensku v 11. až 20. stor. Vlastivedný časopis, 28, 1979.
- SCHERMAN, Égyed: Adatok az állami könyvcenzúra történetéhez Magyarországon Mária Terézia haláláig. Budapest 1928.
- SCHMIDT, Jan Jiří: Historia církve evanjelické podle augšpurského vyznání v Uhřích všeobecně, obzvláště pak Velko-Hontského ev. a. v. senioratu. Pešť 1865.
- SCHRÖDL, Josef: Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde A. B. zu Pozsony — Pressburg I—II. Bratislava 1906.
- SLÁVIK, Ján: Dejiny zvolenského ev. a. v. bratstva a seniorátu I—II. Banská Štiavnica 1921.*
- STANISLAV, Ján: Dejiny slovenského jazyka I—V. Bratislava 1956—1973.
- SYRNIANSKY, Andrej: Pohľady na literatúry slovanské I. Literatúra slovenská. Slovesnosť (literárna príloha Orla), 1, 1873.
- SZABÓ, Károly — HELLEBRANT, Árpád: Régi magyar könyvtár I—III, 1—2. Budapest 1879—1898.*
- SZEBERÉNYI, Lajos: A Pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum Nagy könyvtárának könyvjegyzéke I—IV. Bratislava 1869—1873.
- SZEBERÉNYI, Ondrej: Pantheon slovenských cirkevních augšb. vyznání spisovatelů. Korouhev na Sionu, 1—3, 1878—1880.*
- SZILÁDY, Jenő: A magyarországi tót protestáns egyházi irodalom 1517—1711. Budapest 1939.*
- SZINNYEI, József: Magyar írók élete és munkái I—XIV. Budapest 1891—1913.*

- SZTRIPSZKY, Hiador: Adalékok Szabó Károly „Régi Magyar könyvtár“ címu munkájának I—2. kötetéhez. Pótlások és igazítások. Budapest 1912.
- ŠAFÁRIK, Pavel Jozef: Geschichte der slawischen Sprache und Literatur. Budín 1826.*
- ŠMÁL, Andrej: Brevis de vita superintendentum evangelicorum in Hungaria commentatio 1751. Monumenta evangelicorum aug. conf. in Hungaria historica I. (Vydal András Fabó.) Budapest 1861.*
- ŠMÁL, Andrej: Adversaria ad illustrandam historiam ecclesiasticam Evangelico-Hungaricam pertinentia 1765. Monumenta evangelicorum aug. conf. in Hungaria historica II. (Vydal András Fabó.) Budapest 1863.*
- ŠPIRKO, Jozef: Cirkevné dejiny I—II. Martin 1943.
- ŠTETINA, Michal: Trnavské tlačiarne 1578—1968. Bratislava 1970.
- ŠTRAUS, František: Poznámka k metódam výskumu slovenského verša. Slovenská literatúra, 14, 1967.
- TABLIC, Bohuslav: Slovenští veršovci I—II. Skalica 1805—1809.*
- TABLIC, Bohuslav: Paměti československých básníkův aneb veršovcův. Poezie I—IV. Vacov 1806—1812. (Památi československých básníkův alebo veršovcov. Prel. Rudo Brtáň. Bratislava 1974.)*
- TIBENSKÝ, Ján: Predstavy o Slovanstve na Slovensku v 17. a 18. storočí. Historický časopis, 8, 1960.
- TIBENSKÝ, Ján: Chvály a obrany slovenského národa. Bratislava 1965.*
- TIBENSKÝ, Ján: Die Slowakei in den Werken deutscher Geographen und Forschungsreisenden in den letzten Jahrhunderten des Feudalismus. Ost und West in der Geschichte des Denkens und der kulturellen Beziehungen. Berlin 1966.
- TIBENSKÝ, Ján: Dejiny Slovenska slovom i obrazom I. Bratislava 1973.
- TIBENSKÝ, Ján: Dejiny vedy a techniky na Slovensku. Bratislava 1979.*
- TOMALA, Kornel: Evanjelickí pracovníci zo Slovenska za hranicami do tolerančného patentu. Viera a veda, 3, 1932.
- Tradície a literárne vzťahy. Bratislava 1972.*
- Trnavský sborník (1635—1935). K 300. výročiu založení university v Trnavě. Bratislava 1935.
- VALASKÝ, Pavel: Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria ab initis regni ad nostra usque tempora delineatus. Posonii et Lipsiae 1785. Budae 1808.*
- VANDRÁK, András: Az eperjesi egyházkerületi ág. h. evangélikus collegium multjének és jelen állapotjának vázlatos rajza. Prešov 1867.
- VANTUCH, Anton: Trnava ako univerzitné mesto. Historický časopis, 21, 1974.
- VANTUCH, Anton: Alma mater Tyrnaviensis (1635—1777). Vlastivedný časopis, 27, 1978.
- VARSÍK, Branislav: Národnostný problém trnavskej univerzity. Bratislava 1938.
- VLČEK, Jaroslav: Dejiny literatúry slovenskej. Martin 1890. Bratislava 1953.*
- VLČEK, Jaroslav: Dějiny české literatury I—II. Praha 1898. Praha 1960.*
- WINTER, Eduard: Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert. Berlin 1955.*
- WINTER, Eduard: Význam slovenskej emigrácie v Nemecku pre vývoj slovenského jazyka. Slovenská literatúra, 3, 1956.
- WURZBACH, Constant: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich I—LX. Wien 1856—1897.*
- Z minulosti knihy na Slovensku. (Red. Boris Bálent.) Martin 1959.
- ZELLIGER, Aloysius: Pantheon Tyrnaviense bibliographicam continens recensione operum typis Tyrnaviensibus aa. 1578—1938 editorum, iconibus nonnullis illustratum. Trnava 1931.*
- ZSILINSZKY, Mihály: A magyarhoni protestáns egyház története. Budapest 1907.

I. ZAČIATKY BAROKOVEJ LITERATÚRY (1650—1680)

ÚVOD

V období začiatkov barokovej literatúry sa pestovali všetky tri literárne druhy — poézia, próza a dráma, ale nerovnomerne.

Charakter poézie. V poézii prvé miesto zaberala náboženská poézia. Určitý rozmach však zaznamenala i svetská poézia.

Z náboženskej poézie sa písala predovšetkým duchovná lyrika — po česky alebo slovakizovanou češtinou. Bohatšie sa pestovala u evanjelikov, ale v porovnaní s minulosťou sa jej väčšmi venovali aj katolíci. Pre vývin evanjelickej lyriky mali význam — okrem ďalších vydání Tranovského spevníka *Cithara sanctorum* — rozmanité tlačené alebo rukopisné kancionále (Nikodém Čížek, Gašpar Motešický, Ondrej Lucae, *Kancionál* Daniela Kušku a i.). Starí i noví básnici sa uplatňovali najmä v Tranovského *Cithare sanctorum*. Iba niektorí z nich tvorili myšlienково i formálne originálnejšiu lyriku, v ktorej sa uplatnili rozmanité stránky baroka (G. Motešický, Ján Kromholc, Adam Plintovic, Jeremiáš Lednický, Juraj Zábojník, Daniel Sinapius-Horčička st. a Joachim Kalinka). Lyrický charakter mali aj veršované i neveršované modlitby (O. Lucae, Peter Hrabovský, Jiřík Johannides a Daniel Sinapius-Horčička st.). U katolíkov až v tomto období vznikol prvý tlačený kancionál, ktorý je poznačený ľudovosťou, pololudovosťou a barokovosťou (spevník Benedikta Szöllősiho *Cantus catholici. Písne katolícké latinské i slovenské*). Ostatné kancionále boli rukopisné a piesne preberali z rozmanitých prameňov (Prokop Maria Lehottzky a i.). Niektoré evanjelické skladby mali charakter náboženskej časovej poézie (*Smutné, neveselé, zarmúčené časy, Ach, kdože mej hlavi dáti môže vody*, Tomáš Dentulini).

Žánrovo členitejšia bola svetská poézia, ktorá sa písala po latinsky a po česky (slovakizovanou češtinou).

V latinskej poézii sa pestovala občiansko-politická lyrika (Jób Trusius, Michal Institoris Mošovský a i.) a predovšetkým príležitostná lyrika, ktorá bola len sčasti myšlienково i formálne originálnejšia a nekonvenčnejšia (*Ecloga pastoritia* — Pastierska idyla, D. Sinapius-Horčička st., Matej Gažúr, J. Trusius a i.). Umelecky najzrelšie boli epicediá a najmä enkomiá a epithalamiá, ale k lyrike v modernom chápaní sa najviac priblížili epithalamiá (Ján Chalupka, Ján Šuhajda, Václav Johannides a Matej Gažúr).

V poézii písanej po česky (slovakizovanou češtinou) sa uplatňovala predovšetkým príležitostná lyrika, historická veršovaná epika, jarmočná veršovaná epika i lyrika (jarmočné epické i lyrické piesne) a didakticko-reflexívna lyrika. Príležitostná lyrika písaná po česky (slovakizovanou češtinou) nebola

taká frekventovaná ako latinská príležitostná lyrika. V podstate ju imitovala. Venovalo sa jej len niekoľko talentovaných básnikov (D. Sinapius-Horčička st. a T. Dentulini). Prevažujú v nej gratulačné básne k dosiahnutiu akademickej hodnosti, zväčša priemerné (Mikuláš Soja, Kristof Mazarius, Ján Burius a i.). Pozoruhodnejšie sú len lyrickejšie propemptiká (T. Dentulini) a epicediá (Ján Fabricius). Historická veršovaná epika (piesne a básne) sa zblížovala s časovou poéziou. U katolíkov sa zaoberala protikuruckou tematikou (F. Hanák) a u evanjelikov spracúvala protitureckú tematiku (*Píseň o Nových Zámkoch. Ach, uherská zeme veľmi zavržená*, epicko-reflexívna báseň Štefana Pilárika *Sors Pilarikiana — Los Pilárika Štěpána*). Jarmočná veršovaná epika i lyrika (jarmočné epické i lyrické piesne) sa zachovala veľmi skromne (*Ej, rodičové kresťanství, všichni se sejdete*). Popri historickej veršovanej epike najväčší spoločenský a umelecký význam dosiahla didakticko-reflexívna lyrika, ktorá sa pestovala jednotlivo (Ján Milochovský, *Vernost, láska a pokora*) alebo cyklicky (zbierka Petra Benického *Slovenské verše*).

Charakter prózy. Veľký rozmach nadobudla próza: náboženská próza a najmä svetská umelecká próza, vecná próza a odborná próza.

V náboženskej próze sa pestovali rozmanité duchovné žánre. Bohatá bola predovšetkým evanjelická próza písaná po latinsky, po nemecky a po česky (slovakizovanou češtinou), ako svedčia polemiky (Daniel Láni, Ján Felín a i.), náboženskovo-vzdelávacie spisy (Ján Sinapius-Horčička st.), katechizmy (*Katechismus D. M. Lutheri*), modlitebné knižky (D. Sinapius-Horčička st.) a najmä pohrebné reči a kázne (rétorickejšie a panegyrickejšie latinské pohrebné reči a kázne od Mateja Gažúra, Martina Tarnóczyho a Michala Institoris Mošovského st., ľudovejšie a reálnejšie pohrebné reči a kázne v češtine a v slovakizovanej češtine od Samuela Chalupku st. a pesimistickejšie pohrebné reči a kázne v češtine od českých exulantov Jána Šapora, Ezechiela Jabína Mezříckého a Daniela Malatidesa) a teologické školské dizertácie a dišputy (Ján Milochovský, Michal Láni, Andrej Pilárik, S. Ladiver a i.). Katolícka próza bola skromná (pohrebná kázeň Jána Kéryho).

Najväčší ideový a umelecký význam mala svetská umelecká próza, ktorá dosiahla vrchol rozkvetu v memoárových a cestopisných žánroch (kroniky, memoáre, autobiografie, denníky a cestovné denníky). Písala sa po česky (slovakizovanou češtinou), po nemecky a najmä po latinsky. Kroniky sa uspokojovali so strohým zaznamenávaním udalostí (Juraj Zábojník a Juraj Láni). Literárne ambície mala až memoárová a cestopisná próza (memoáre, autobiografie, denníky a cestovné denníky). Súvisela s tureckým vpádom v r. 1663 (próza alebo epicko-reflexívna báseň Samuela Chalupku st. a beletrizovaná memoárová próza Štefana Pilárika) a s náboženským prenasledovaním v druhej polovici 17. stor. (najmä v rokoch 1672—1674), ktoré podnietilo nebývalý rozmach autobiografickej prózy, ako svedčí opis zážitkov na súdoch a vo väzeniach (rukopisný denník Joachima Kalinku a memoáre Daniela Klescha) a na súdoch, vo väzeniach a z cesty na galeje (cestovné denníky a memoáre Tobiáša Masníka, Jána Simonidesa a Juraja Lániho), podrobné životopisy od narodenia po vyhnanstvo (autobiografie Š. Pilárika a Sebastiana Fabricia) a najmä za náboženského prenasledovania (autobiografie Jána Hadlíka a Martina Nováka). Umelecké vyvrcholenie predstavujú cestovné denníky s opisom súdov, väznenia a cesty na galeje (najmä Simonidesov cestovný denník *Incarceratio, liberatio et peregrinatio* — Väznenie, vyslobodenie a putovanie).

Vo vecnej próze sa písali latinské i slovenské listiny a listy. Vydávali sa snáre a kalendáre.

Významne sa rozvíjala odborná próza, ktorá bola doménou evanjelikov. Písala sa po latinsky a mala polonáboženský a polosvetský charakter (filozofická a prirodovedná problematika riešená z teologického hľadiska v školských dizertáciách a dišputách od Tomáša Dentuliniho a Jána Hadíka), ale pokúšala sa i o formovanie svetskej vedy (časť dizertácií a dišpút s filozofickou a prirodovednou problematikou od Jána Hnilického, Juraja Lániho, Adama Popradia, Krištofa Mazaria, Juraja Chladného a i.) a samostatných svetských odborných žánrov, napr. vo filozofii (Ján Kučera, Daniel Parschitius a i.), ktorá vrcholí v tzv. Prešovskej filozofickej škole (Ján Bayer, Izák Caban a Eliáš Ladiver). Okrem latinskej odbornej prózy sa začala uplatňovať popularizačná odborná próza písaná po latinsky, po nemecky a po česky (slovakizovanou češtinou). Pertraktovali sa v nej etické občiansko-politické otázky, napr. problematika ideálneho štátneho zriadenia, vrchnosti a panovníka (Ján Weber a Ján Milochovský) a problematika národa a jeho jazyka (národné a jazykové obrany Benedikta Szóllósiho a D. Sinapia-Horčičku st.). S touto problematikou na ňon súvisí aj vydávanie prísloví a porekadiel (zbierka D. Sinapia-Horčičku st. *Neo-forum Latino-Slavonicum — Nový trh latinsko-slovenský*).

Charakter drámy. Dráma sa obmedzovala na školské hry, ktoré sa písali po česky (slovakizovanou češtinou), po nemecky a najmä po latinsky. Mali náboženský, polosvetský a svetský obsah. Duchovné hry čerpali z biblie u evanjelikov (Izák Caban, Andrej Sartorius, Peter Eisenberg a i.) i u katolíkov, najmä jezuitské (Dávid Mitis, Pavol Alexandri, Václav Kubicy, slovenské hry o Izákovi, Danielovi, Jozefovi a i.). Polosvetské a svetské hry mali didaktický alebo historický obsah u evanjelikov (Izák Caban, Joachim Kalinka, Ján Rehlin a najväčší predstaviteľ Eliáš Ladiver s hrami *Eleazer constans — Vo viere neochvejný Eleazar a Papinianus tetragonos — Udatný Papinianus*), ale i u katolíkov, najmä piaristické (Mikuláš Housenka, Lukáš Mösche a i.). Zaujímavé boli veršované dialógy alebo dialogické scény písané po česky (slovakizovanou češtinou), napr. veršované spory (D. Sinapius-Horčička st.).

POÉZIA

V tomto období sa plne rozvíjala náboženská poézia, ale sľubný vývin zaznamenávala už i svetská poézia.

Náboženská poézia

Náboženská poézia sa písala po latinsky, ale najmä po česky alebo slovakizovanou češtinou.

Náboženská poézia písaná po česky alebo slovakizovanou češtinou bola ustavične závažnou zložkou literatúry. V barokovej poézii zastávala dlhý čas vedúce miesto. Čím ďalej tým viac sa prispôbovala barokovému mysleniu a barokovej poetike: strácala záujem o osobnú a spoločenskú problematiku, podčiarkovala vieroučnú a bohoslužobnú funkciu a prehlbovala mystické a pesimistické barokové črty.

CITHARA SANCTORVM,

Žgenv. 5, 8.

aneb

Salmy a Hymny

Duchovní

stare y nowe,

kerchů

Orkew Ewangelická

W menších Slavnostech a Památkách
a w Potřebách svých obecních a osobitých

z Chvátě Boží, z spasyredhnutí wěřících
wzdělání, a k hognému w Duchu odwešení a
potěšení,

s mnohým prospěchem

Bud z zpívání, bud z hromadného zpívání se
bud z wyučení we zpíváních a slavnostech
Křesťanských, vzhledem k němuž:

s wěrnou pilností

Z několik starých Bratří českých, Kneze S. Tra-
nowského, také z Žitavského a jiných Křesťanských
dane, dle kterých se w tomto Křesťanském přeložení
a wstavy

Podle Wřvy swate Ewangelické Pravidla sporované,

a nyní spolu wzdane

Naležej se w Lipsku u Sam. Demj. Waltera, leta 1737

6. Juraj Tranovský: Cithara sanctorum, Lipsko 1737.

Z náboženskej poézie sa písala predovšetkým duchovná lyrika. Patrila ustavične medzi najpestovanejšie poetické žánre. Svedčí o tom evanjelická i katolícka náboženská poézia.

Evanjelická náboženská poézia. V evanjelickej náboženskej poézii zohrali významnú úlohu ďalšie vydania TRANOVSKÉHO spevníka *Cithara sanctorum. (Písne duchovní staré i nové)* (Levoča 1653, Trenčín 1659, Levoča 1674, Levoča 1680). Do niektorých prenikla v nebývalej miere domáca slovenská piesňová tvorba (1674). Vo vydaniach Tranovského spevníka sa uplatnili piesne a preklady mnohých básnikov (Samuel TRANOVSKÝ, Šimon LOMNICKÝ, Štefan BOCKO VARÍNSKY, Jeremiáš LEDNICKÝ, Adam PLINTOVIC, Ján KROMHOLC, Juraj ZÁBOJNÍK, Daniel SINAPIUS-HORČIČKA st., Joachim KALINKA a i.).

Z Tranovského kancionála čerpal i maďarský kalvínsky spevník, ktorý zostavil v r. 1659 Matej OCZOVAY v Balogu v Gemeri.¹

Veľa piesní i prekladov prebrali do spevníkov rozmanití zostavovatelia a vydavatelia kancionálovej literatúry (Nikodém ČÍŽEK: *Velkonoční písničky o vzkříšení z mrtvých Pána a Spasitele našeho J. K.*, Trenčín 1660).

Piesne i preklady publikovali napokon autori vo vlastných spevníkoch (Štefan PILÁRIK st., Jiřík JOHANNIDES, Gašpar MOTEŠICKÝ).

Nejeden spevník zostal len v rukopise (Ondřej LUCAE: *Disticha Latina et Slavica* — Verše latinské i slovenské, 1653, spevníky so zápismi pololudových historických piesní *Kancionál Daniela Kušku*, 1674—1714, a *Liber cantionum sacrorum* — Kniha posvätných piesní, 1678).²

V tejto záplave duchovnej lyriky možno nájsť iba malý zlomok piesní, ktoré sú originálnejšie a pozoruhodnejšie z myšlienkového alebo z formálnej stránky, napr. chiliastické a spoločenskokritické piesne Gašpara MOTEŠICKÉHO (1651 Těšín — 1689 Zittau), Jána KROMHOLCA (Nitrianska Streda — zemr. v r. 1683), Adama PLINTOVICA (nar. v sliezskom Skočove) a Jeremiáša LEDNICKÉHO (pred r. 1633 Žilina — 1685 alebo 1706), expresívne piesne s osobnou, spoločenskou a všeludskou problematikou Juraja ZÁBOJNÍKA (1608 Veselé — 1672 Krupina) a emocionálne, subjektívne a melancholické piesne Daniela SINAPIA-HORČIČKU st. (1640 Sučany — 1688 Levoča). Určitú ideovú a poetickú hodnotu majú i niektoré piesne Jiříka JOHANNIDESA (nar. vo Frýdku v Sliezsku) a Joachima KALINKU (1602 Ružomberok alebo Teplice pri Žiline — 1678 Zittau v Nemecku).

Gašpar Motešický. Gašpar Motešický uverejnil vo vlastnom spevníku *Písne duchovní* (Žitava 1673) preklady nemeckých piesní (napr. Ján Rist, Ján Hermann), ale aj vlastné piesne, ktoré charakterizuje vieroučnosť a určitý nedostatok individuálneho pohľadu. V niekoľkých piesňach sú chiliastické spoločenskokritické motívy, vyjadrené osvedčenými topickými obrazmi (*Bože, pro Syna svého*):

*Nepravost pak se rozmohla,
boháč chudého zžirá
a jemu chléb vydírá,
střeva před ním zavírá.*

Ján Kromhole. Ján Kromhole je autorom duchovnej lyriky, v ktorej spracúva kajúce motívy (*Jeruzalemský král Dávid hříšný*), ale aj chiliastické motívy o konci sveta, vyslovujúce kritiku súvekej spoločnosti (*Ježiš jest má věže pevná*, 1674). V lyrike prechádza cez hranice svojho subjektu do sféry vonkajšieho sveta. Myšlienky sa usiluje stvárniť expresívnymi barokovými štylistickými prostriedkami.

Adam Plintovic. Adam Plintovic prekladal nemeckú duchovnú lyriku (Albért Brand, Kristián Keimann, Ján Francke a i.). Písal i pôvodné piesne. Rozvíjal v nich typické barokové motívy, ako je hriechnosť, ničotnosť, boj proti svetským rozkošiam, sebaobviňovanie a pokánie (*Co jsi učinil, nejsladší Ježiši, Ach, auveh mně nyní*). Vtisol im však pečať individuálneho ľudského zážitku a subjektívnej básnickej interpretácie. V niektorých piesňach sa mu podarilo vyjadriť osobné utrpenie a osamotenosť barokového človeka, žijúceho v nepriateľskom a drsnom svete (najmä v piesni kritizujúcej mestskú spoločnosť *Obránce všech soužených*).

Štýl Plintovicových piesní je pomerne málo patetický (komparácie a najmä antitézy). Opiera sa o jednoduchšie a ľudovejšie štylistické prostriedky a obrazy vypožičané z biblickej zalmistiky, ale aj z konkrétneho života a prírody (*Nikdy tak sirotka*).

Veľmi poetický je Plintovicov voľnejší preklad latinského stredovekého hymnu od Jacopona da Todi *Cur mundus militat* (*Proč ten svět bojuje*).

Jeremiáš Lednický. Jeremiáš Lednický prekladal nemeckú duchovnú lyriku (napr. Ján Risti, Pavol Gerhardt, Bartolomej Ringwald a i.) a písal i pôvodné piesne (asi 17 piesní). Reprezentujú veľmi emocionálnu a patetickú lyriku, v ktorej sa stvárnjuje zúfale volanie usúženého a prenasledovaného, ale zároveň pokorného, oddaného barokového človeka, dúfajúceho v božiu pomoc v ťažkých životných situáciách. V najlepších piesňach sa tento depresívny a defetistický subjektívizmus vyjadrený imperatívom „trpělivě od světa zlého křivdy tvé snášej“ (*V úzkosti jsa postavený*) spája s vlasteneckým cítením a s kritickým postojom k súvekému životu a spoločnosti, v ktorej sa potláča spravodlivosť a vládne útlak. Zobrazujú sa v nich „ťažké útsky krajiny naší uherské“ (*Ach, Bože otče nebeský*) a kontrastný život v časoch zlatého mieru a strašnej vojny (*Kdy, ach, kdy se jen ukáže žádaný den pokoje*).

Štylistická emocionálnosť a patetickosť Lednického piesní je vybudovaná skôr na expresívnej konkrétnej lexike ako na obraznej metaforike (pochmúrne slová vyjadrujúce osobné ťažkosti a nepríjemné situácie: úzkosť, bieda, sŕženie, mdloba, osamelosť, nemoc a pod.).

Juraj Zábojník. Juraj Zábojník, ev. farár na viacerých miestach (Prievidza, Nítrianske Diviaky, Bzovik, 1657—1671), vytvoril duchovnú lyriku poznačenú vrúcnyim citom a poetickou silou skorého baroka.

Zábojníkovy modlitby a piesne (napísané v rokoch 1650—1672) vyšli v knižke *Modlitby nábožné... při tom také Písničky v nově složené* (Levoča 1686). Modlitby, niekedy sociálne motivované a zväčša ovplyvnené barokovou poetikou, celkom zapadajú svojím charakterom do súvekej produkcie tohto žánru. Pozoruhodnejšie sú melodické piesne, v ktorých Zábojník vyjadruje zväčša expresívnym barokovým básnickým štýlom svoj postoj k osobným, spoločenským a všeľudským problémom. Medzi najkrajšie patria piesne s motívom osobnej spovede utrpenia a útechy (*Ježiši, já sem ta ovce, Patientia jest bylina hojitelná*, 1651, *Uvadlo mé srdce od žalosti*), so sociálnymi motívmi (*Pán Bůh*

opatří, můj synu, Ó Bože náš litoštvívý, 1659) a s protitureckými motívami (*Králi vši milosti*, 1663, *Kdyžkolvěk Bůh věčný míní*, 1664, *Dej pokoj, ó Hospodine*).

Piesne sú napísané zväčša v štyroch štvorveršových strofách, oktosylaboch, gramatických, združených rýmoch. Amplifikácia a kumulácia slúži na myšlienkové a štylistické zvýraznenie emocionálnosti, o čom svedčí aj výber trópov (epiteta, metafory, personifikácie, symboly, hyperboly, eufemizmy, oxymorá a deminutíva) a figúr (komparácie, apostrofy, interjekcie, interrogácie, exklamácie, klimaxy, antitézy, anafory, epifory a epizeuxy).

Daniel Sinapius-Horčička st. Daniel Sinapius-Horčička st. zobrazil vo svojej emocionálnej, subjektívnej a melancholickej lyrike osobné zážitky a citové drámy barokového človeka (*Težká búrka již povstává, Ó milá nevinnost, jak si potupená, Žáden kříž není sám, kříž kříži ruku dáva, Smrt*).³

Jiřík Johannides. Jiřík Johannides uverejnil vo svojom náboženskovzdelávacom spise *Dvoji spis učiněný* (v prvej časti *Clangor tubae divinae resonans . . . Zvuk trouby boží zvučící*, Žilina 1667) duchovné piesne o poslednom súde. Autor v nich nezaujíma chiliastický postoj, ale zameriava sa na zobrazovanie apokalyptických hrôz posledného súdu. V tomto duchu vykresluje zlý, skazený a bezbožný svet (*Znamení k probuzení — Probud se, procit se*).

Joachim Kalinka. Joachim Kalinka písal emocionálnu a expresívnu duchovnú lyriku. Nachádzajú sa v nej i prvky svetskej ľúbostnej lyriky. Duchovná láska sa vykresluje topickými motívami a obrazmi, ktoré boli populárne v duchovnej i svetskej lyrike (*Kdež mám hledat Ležíše*, spred r. 1678).

Náboženská časová poézia. Duchovnej lyrike bola blízka náboženská časová poézia. Zaoberala sa prenasledovaním protestantov (*Smutné, neveselé, zarmúcené časy*, 1673, *Ach, kdože mej hlavi dáti může vody*, 1674)⁴, ale obsahuje aj ohlasy na turecké pustošenie a lamenty nad súvekým stavom uhorskej krajiny (Tomáš DENTULINI: *Túžení zeme uherské*, 1676).⁵

Veršované modlitby. Dôležitú zložku evanjelickej barokovej duchovnej lyriky tvorili veršované modlitby (Ondrej LUCAE: *Arma piorum — Zbroje pobožných*, Levoča 1655, a *Orationes rythmiceae — Modlitby rytmické*, 1669,⁶ Peter HRABOVSKÝ: *Manuale Latino-Hungarico-Slavonicum — Průručná latinskó-maďarskó-slovenská knížka*, Bardejov 1657, 1668).

Ondrej Lucae. Ondrej Lucae (1596 Záskanie — 1673 Lučivná), prosiecky a lučivniansky kazateľ, písal duchovnú lyriku a prózu, ktorá je presiaknutá barokovým mysticismom a chiliazomom. V zachovaných prácach sa autor zaoberá myšlienkami o poslednom súde (*Disticha Latina et Slavica — Latinské i slovenské dvojveršia*, 1653), vyhlasuje sa za sprostredkovateľa nadprirodzeného videnia a proroka konca sveta (*Arma piorum — Zbroje pobožných*, 1655) a zobrazuje depresívne nálady barokového človeka a dusné ovzdušie v druhej polovici 17. storočia (*V ty poslední časy* v modlitebnej knížke *Orationes rythmiceae*, 1669).

Lucae nevystupuje vždy len ako mystický prorok konca sveta. Chiliastické motívy spája s morálnou kritikou niektorých nezdravých javov súvekej spoločnosti. V mravoučných kritických veršoch do istej miery opúšťa konvenčný biblický štýl a nahrádza ho štýlom didakticko-reflexívnych sentencií (najmä v knihe *Disticha Latina et Slavica*).

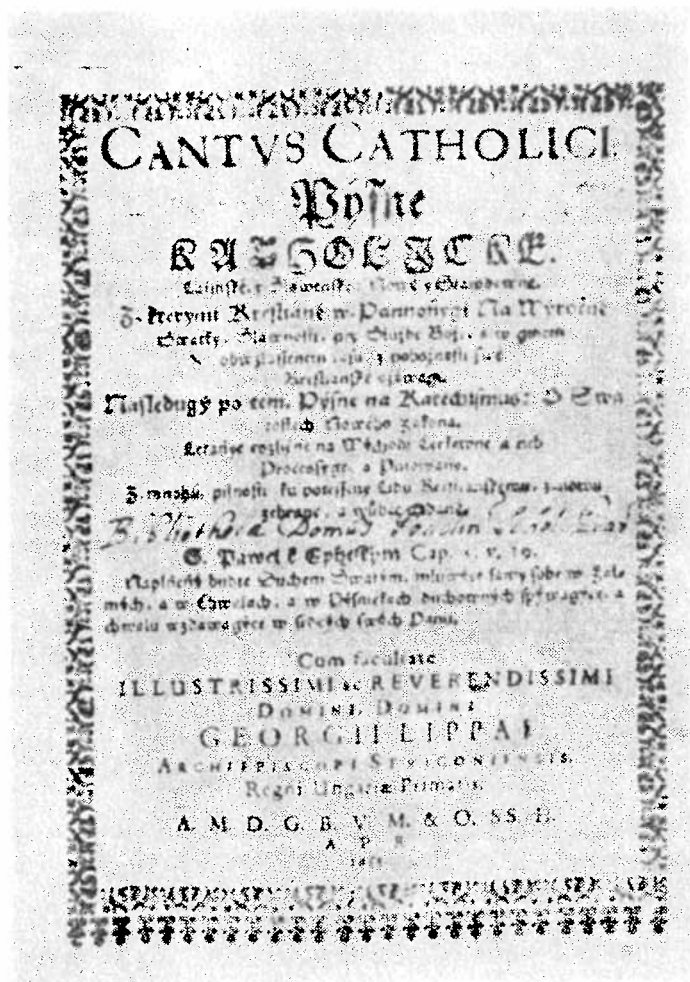
Katolícka náboženská poézia. Katolícka náboženská poézia nemala taký veľký počet pestovateľov duchovnej lyriky ako evanjelická, ale v porov-

Zábračná wídaný woblacých se degi, na
šwet prinášez, strach bídu, pad, smú-
tek, mnohý diwný skutek. Na zemi wi-
zeni, častá rozprávění, dáro lidu pro-
báři, wnjš mladý, ý starý hynú morem,
hládem, ne nadálým padem. Ten strach
známuge, že se swet scholúge, & boucy,
staze súdu, & bykémú přichodu Tebe
Ježu Krysta, Osút znamený gísta, &c.
rás nabýzeji, wšecce šwet wzbuzúgi
& bedliwému bdenj, & častému modlení,
žlatoštwj, & obřerstwj, ženi & nábožn-
štwj. A protož my štobe, whorliwé
modlitbe lastawý Ježšiw, jakšto & me-
šiwšiw, Ted se wškamé, pokorné žada-
me, Rač miłostiw býti, hřichj odpustiti,
w bide strachu, smrti, ne deý nám župati,
přgmj do w. bytu nebeske, a mež!

nání s minulým obdobím v nej badať určité oživenie. Charakterizovalo ju ustavičné prehlbovanie barokového myslenia a barokovej poetiky. Ako proti-reformačný agitačný prostriedok sa usilovala čo najviac priblížiť sa k ľudovým vrstvám. Preto začíerala do ľudového jazyka a do ľudových slovesných prejavov oveľa smelšie ako evanjelická náboženská poézia. Pôsobila na formovanie barokovej pololudovej náboženskej i svetskej poézie.

Kancionál Benedikta Szöllósiho Cantus catholici. Písne katolícké, latinské i slovenské, nové i starodávne. V tomto období vychádza prvý tlačný katolícky kancionál Cantus catholici. Písne katolícké latinské i slovenské, nové i starodávne (Levoča 1655, Trnava 1700), ktorý zostavil a vydal jezuita Benedikt SZÖLLÓSI (1609 Rybník, maď. Garam-Szóllós, v Tekove — 1656 Kláštor pod Znievom).

S. Benedikt Széllősi:
Cantus catholici,
Lerová 1655.

Széllősi študoval na jezuitskom kolégiu (gymnázii) na Slovensku (Trnava 1623—1630, 1638—1639) a v Rakúsku (Viedeň 1634—1636). Medzitým vstúpil do jezuitského rádu (1630). Noviciát absolvoval v Rakúsku (Leoben 1631—1632, 1642). Pôsobil ako magister a profesor na jezuitskom kolégiu v Trnave (1633, 1636—1637). Po vysvätení za kňaza (1639) zastával rozmanité funkcie. Bol profesorom na jezuitskom kolégiu v Užhorode (Zakarpatská Ukrajina, 1639, 1651), rektorovým pomocníkom na jezuitskom kolégiu a kazateľom v Trnave (1640), profesorom na jezuitskom kolégiu a kazateľom v Szendrő (Maďarsko, 1643—1650), operárom v Košiciach (1651), kazateľom v Kláštore pod Znievom (1652—1653) a misionárom v Spišskej Kapitule (1654—1655).

Kancionál je opatrený latinským predhovorom, ktorý je dokumentom zosilňovania barokových národných a vlasteneckých ideí. Zostavovateľ sa v ňom hlási k cyrilometodovskej tradícii, zdôrazňuje slávnú národnú minulosť Slovákov, pripomína lásku Slovákov k spevu a uvádza, že časti omše sa spievajú v ľudovom jazyku (t. j. po slovensky).

V kancionáli sú latinské piesne (62), piesne zo slovenského ľudového a domáceho prostredia (vyše 40) a najmä piesne českého pôvodu (vyše 180).

Druhé vydanie kancionála je trochu zmenené. Chýba v ňom latinský predhovor. Niekoľko piesní je vynechaných a niekoľko pridaných.

Latinské piesne čerpajú zo starého cirkevného piesňového fondu (latinské gregoriánske a stredoveké piesne). Časť piesní zo slovenského ľudového a domáceho prostredia vznikla už v druhej polovici 16. stor. Piesne českého pôvodu tvorili piesňový repertoár českej reformačnej produkcie a predovšetkým českých protireformačných katolíckych kancionálov (najmä kancionála Jiříka HLOHOVSKÉHO *Pisně katolické*, Olomouc 1622). Texty českých piesní sú v kancionáli zväčša v upravenej podobe. Medzi pramene kancionála patrí aj evanjelický kancionál Juraja TRANOVSKÉHO *Cithara sanctorum. Pisně duchovní staré i nové* (Cithara svätých, Levoča 1636). Oba kancionále majú vyše sto spoločných piesní.

V kancionáli prevažujú piesne vieroučného a bohoslužobného obsahu. Veľká pozornosť sa v nich venuje mariánskemu a ježiškovskému kultu, v ktorom vrcholí baroková kúboštná mystika (*Zdrávas růže stkvúci, panno velmi krásná, Ježíši, sladká pameti, jenž plodiš v srdci žádosti*).

Latinské piesne sú melodické a rytmické, najmä vianočné piesne (*Puer natus in Betlehem, unde gaudet Jerusalem* — Dieťa sa narodilo v Betleheme, a preto sa raduje Jeruzalem).

V piesňach zo slovenského ľudového a domáceho prostredia sa zdôrazňujú typické barokové myšlienky o posmrtnom živote (*Pán Bůh náš veliký jest nade vše svatý*). Skromne sa uplatňujú piesne osobnejšieho, subjektívnejšieho a lyrickejšieho ladenia, ktoré vyjadrujú žalostné duševné rozpoloženie barokového človeka (*Obránce unavených, Bože litostivý, uslyš modlitbu moji*):

*I mlovím časem k sobe jako k člověku:
Volno by bylo létat jako holubovi,
letel bych co najdále
mezi pusté lesy,
i tam bych svůj vek strávil
a pretrval časy.*

Bohatšie sú zastúpené piesne s vianočnou tematikou, v ktorej sa koncentruje barokový ježiškovský kult. Nestvárnajú iba prejavy citového života ľudu (*Čas radosti, veselosti svetu nastal nyní, Radostná novina, poslyštež jí, stari také mladí, Povezte, pastírové, což jste videli nové*), ale aj jeho spoločenské a sociálne názory (*Narodil jse nám všeho sveta pán*). Ľudové umelecké cítenie a predstavitivosť vo vianočnej tematike najpôsobivejšie pretlmočili niektoré žánre ľudovej piesňovej lyriky, napr. koleda (*Dejž Pán Bůh večer vždy veselý*) a najmä uspávanka (*Ej, Panenka zmilného synka nám porodila, Když Panna plačícímu a sna žádajícímu*).

Koleda obsahuje prvky ľudovej dramatickej scény „chodenia s hviezdou“ na Tri krále (*Dej Pán Bůh večer vždy veselý*):

Nuž ty, hviezda, nás predchádzaj,
s Trima králi ten dar sobe mej.

A vám, pane hospodári,
dekuje sa za vaše dary.

Že jsme tu byli, za zlé nám nemej.
Pane Bože vám dobrú noc dej!

V niektorých piesňach domáceho pôvodu sa uplatňuje ľudová melodika (napr. v piesni *Hajnal všichni zaspívajme* spievanej na melódiu ľudovej hlásnickej piesne).

Piesne českého pôvodu sa nevyznačujú takým stupňom a typom ľudovosti ako piesne zo slovenského ľudového a domáceho prostredia. Zaoberajú sa barokovými myšlienkami o svetskej márnosti (*Lidé verní k vyslyšení evanjelium spasení*). Nechýba v nich však ani túžba po lepšom usporiadaní sveta (*Jezu Kriste vykupiteli, jenž vstal z mrtvých*) a určitá sympatia k chudobným (*Poprej nám milost k spívání, Jezu Kriste*) a odstup od boháčov (*Chceš-li, krestane, plniti vůli boží*).

Kancionál je výsledkom intenzívnejšieho pestovania katolíckej náboženskej poézie za protireformačnej ofenzívy v barokovom období. O programovom spájaní barokovosti s ľudovosťou a pololudovosťou v ňom svedčí najmä národný a vlastenecký charakter latinského predhovoru, mariánsky a ježiškovský kult, básnické meditácie o svetskej márnosti a posmrtnom živote, nábožensky rámcované, ale aj ľudovo ladené spoločenské a sociálne názory, zvýšená emocionálnosť a patetickosť a spracovanie vianočnej tematiky z hľadiska ľudového umeleckého čítania a predstavivosti, ktoré sa prejavuje v spozemštenom emocionálnom vyjadrení lásky k Ježišovi, v adaptácii žánrov ľudovej piesňovej lyriky, v ľudovom básnickom štýle, slovníku a melodike a v silnom slovakizovaní češtiny v hláskosloví, tvarosloví a lexike (r, u, prvá osoba jednotného čísla -em). Veľký počet piesní ľudového pôvodu povyšuje kancionál na významné ohnisko vo vývine slovenskej národnej literatúry a kultúry.

Piesne sú napísané v sylobickom piesňovom verši, v ktorom prevládajú združené gramatické rýmy (napr. v trojveršových strofách aaa, ale i v zložitejších strofických útvaroch — aabbccdd). Prevažá tradičnej vieroučnej tematiky zapríčiňuje určitú formálnu stereotypnosť (konvenčné básnické obrazy). Štylistické prostriedky začierajú do biblickej žalmistiky (preberanie a parafrázovanie žalmových motívov a obrazov) a najmä do barokovej poetiky (patetické metafory, symboly, hyperboly, antitetické obrazy a dvojčlenné i viacčlenné slovné, synonymické a obrazové kumulácie).

Je zaujímavé, že zo Széllősiho kancionála čerpal chorvátsky katolícky spevník, ktorý zostavil v rokoch 1670—1682 Pavol Radešovič.⁷

Ostatné kancionále a zborníky. Katolícki autori či zapisovatelia sa usilovali o ľudovejšie skladby (*Bardejovský kancionál*, koniec prvej polovice 17. stor.).⁸

Od druhej polovice 17. stor. sa katolícke kancionále a spevníky spetrovali pololudovými veršovanými legendami (Prokop Mario LEHOTTZKY: *Cantilenae de adventu Domini, de nativitate, de passione Domini, de resurrectione, de ascensione etc.* — Piesne o príchode Pána, o narodení, o utrpení Pána, o zmŕtvychvstání, o nanebevstúpení atd., okolo r. 1657; *Instructio brevis novitiorum* — Krátke poučenie pre novícov, pred r. 1660?).⁹

V Lehottzkého kancionáli (*Cantilenae*) je zapísaná veršovaná legenda o sv. Jurajovi (*Žádost mejte slyšeti, vy přátelé moji*) a v zborníku *Instructio brevis novitiorum* veršovaná legenda o sv. Márii Magdaléne (*Píseň o sv. Marii Magdalene*).

Vo veršovanej legende o sv. Jurajovi *Žádost mejte slyšeti, vy přátelé moji* sa spracúva v štvorveršiach príbeh o rytierovi Jurajovi z Kapadócie, ktorý oslobodí v Sýrii kráľovskú dcéru obetovanú drakovi a draka zabije. Jednoduché, v podstate verné zveršované reprodukovanie motívov stredovekej prozaickej legendy sa koncentruje na pokresťančenie pohanov oslobodených od draka a na alegorický výklad príbehu.

Vo veršovanej legende o sv. Márii Magdaléne *Píseň o sv. Marii Magdalene* sa spracúva v dvojveršiach biblický príbeh o obrátení hriešnej Magdalény, ktorá neopustila Krista ani po jeho ukrižovaní. Píseň má exemplický, náboženský, mravoučný charakter (Magdaléna ako príklad pre hriešnikov).

Svetská poézia

Žánre svetskej poézie. Svetská poézia sa členila na viacero žánrov.

V latinskej poézii sa pestovala občiansko-politická a najmä príležitostná lyrika (epicediá, enkomiá, epithalamiá a i.).

V poézii písanej po česky (slovakizovanou češtinou) zaujímala popredné miesto príležitostná lyrika (gratulačné básne, epithalamiá, epicediá a i.), historická veršovaná lyrika, jarmočná veršovaná epika i lyrika (jarmočné epické i lyrické piesne) a didakticko-reflexívna lyrika.

Latinská poézia. Latinská poézia zaznamenala ďalší kvantitatívny rast, ale súčasne aj určité kvalitatívne zmeny. V podstate sa pridržala humanistických a manieristických básnických princípov, ale v niektorých žánroch si ich prispôbovala barokovej poetike (najmä lyrické básne, epithalamiá a epicediá).

Zápas o umelecké formovanie myšlienky v latinskej poézii prekonala vlastne predošlá vývinová fáza humanistickej latinskej poézie. Už v nej však nastalo určité zoschematizovanie ideových a formálnych zložiek. Postupujúce ideové a formálne zmeravenie sa kanonizovalo v ideovom a formálnom manierizme, ktorý sa stal typickým takmer pre celú barokovú latinskú poéziu. Proti manieristickej poézii sa bojovalo uvádzaním originálnejšej tematiky (najmä v epithalamiách) a starostlivým cizelovaním formy (predovšetkým v propemptikách, epicediách a epithalamiách). Kým narastanie manierizmu sa vyznačovalo plynulejším prechodom z jednej vývinovej fázy do druhej, pre „formalistické“ upevňovanie boli rozhodujúce štyridsiate roky 17. storočia.

Umelecky najvýznamnejším výsledkom protimanieristických postojov bola originálna lyrika, v ktorej sa harmonicky syntetizovalo úsilie oslabiť ideový aj formálny manierizmus. Upevňovanie pozícií tejto lyriky zohralo vážnu úlohu pri skvalitňovaní latinskej poézie.

Občiansko-politická lyrika. Latinská občiansko-politická lyrika spracúvala aktuálnu spoločenskú a občiansko-politickú problematiku, najmä s protitureckými a protivojnovými motívami (Jób Trusius: *Schediasmata sive Lusur poetico-extemporanei* — Schediazmy alebo Hry básnické improvizované, Levoča 1662, Michal Institoris Mošovský st.: *Desiderium aureae pacis* — Túžba po zlatom mieri, Trenčín 1663).

Michal Institoris Mošovský st. Michal Institoris Mošovský st. (Mošovce — zmŕ. v r. 1705) v reflexívnej básni *Desiderium aureae pacis*, ktorá je napísaná v elegickom distichu, vyznáva, že nijaký čestný človek nemá rád vrieskavý zvuk vojenskej trúbky. Všetci túžia po mieri, lebo len v ňom sa dajú obrábať polia a pestovať kvety. Mier však možno získať len porážkou Turkov, ktorí chystajú obyvateľom smrť.

Institoris je aj autorom prózy *Discursus historico-politicus de Turca* (Histo-riko-politická rozprava o Turkovi, 1664),¹⁰ v ktorej najmä na základe literatúry (Gašpar Peucer, Ján Bodinus) píše o pôvode, náboženstve, moci a obyčajoch Turkov (zamestnanie, vojsko, manželstvo, tresty, stolovanie).

Príležitostná lyrika. Najhorlivejšie sa pestovala latinská príležitostná lyrika, zväčša myšlienkovú i formálne priemernú, zoschematizovanú a manieristickú (Mikuláš HRABOVSKÝ, Samuel LADIVER, Ján SIMONIDES, Ján HADÍK, Krištof MAZARIUS, Ján GASSITZIUS, Juraj LÁNI). Časť latinských príležitostných básnikov sa však usilovala o nekonvenčné lyrické veršovanie, ktoré sa prejavovalo uvádzaním originálnejšej tematiky, vybrúsenejšej formy a nekonvenčných, zanedbávanejších a barokovejších rétorických štylistických a jazykových prostriedkov (*Ecloga pastorilia* — Pastierska idyla,¹¹ Daniel SINAPIUS-HORČICKA st., Matej GAŽÚR, Jób TRUSIUS).

Báseň *Ecloga Pastorilia* (Pastierska idyla, 1658) bola napísaná pri príležitosti uvedenia do úradu levočského ev. farára Krištofa Baehma. Predstavuje monológ baču, ktorý v daktylských hexametroch rozpráva svojim valachom Jankovi (Janko) a Hricovi (Hrizo) o blížiacej sa jari, o odchode valachov Stachu (Styzo) a Vavru (Laurin), o nebezpečných medvedoch a vlkoch a o návšteve Levoče, kam sa poberá, aby sa zúčastnil na slávnosti uvádzania do úradu. Monológ je idylickým, ale i realistickým obrázkom zo života slovenských pastierov kôz a ovci. Ospevuje sa v ňom jarná príroda, pôvab dolín i hôr, odpočinkov v tieni lesa, pitie žinčice, ale i pasenie stád a boj proti škodcom — medvedom a vlkom. Zo štylistických a jazykových prostriedkov je najvýznamnejšia široko koncipovaná komparácia (Levoča dvíha hlavu nad hradby ako sosny a jelše nad liesky) a refrénovito sa opakujúci verš: Pasze, ove, Hrico, ty Janko, pas kozičky zasa (Paseito oves, Hrizo, Janko, tu pasce capellas). Refrénovitý verš, postava baču a mená valachov dávajú tušiť, že autor poznal už vtedy rozšírené ľudové hry: chodenie s betlehemom (bača, Janko, Hrico, Stacho) a chodenie s trojkráľovou hviezdou (Vavro).

Žánre príležitostnej lyriky. Najpopulárnejšími žánrami latinskej príležitostnej lyriky boli epicediá a najmä enkomiá a epithalamiá. Slabšie sa darilo propemptikám a gratulačným básňam.

Úsilie o umelecké stvárnenie myšlienky sa najvýraznejšie prejavilo v enkomiách, epicediách a najmä epithalamiách. Ale zárodoky skutočnej lyriky badať v epicediách a predovšetkým v epithalamiách.

Epicediá, enkomiá, propemptiká a gratulačné básne sa v podstate držali svojej bývalej témy (Samuel LADIVER, Martin TARNÓCZI, Andrej PILÁRIK, Daniel JESENSKÝ). Podobne ako epicediá boli koncipované aj epitafy (Juraj KLEMAN, Zachariáš KLEMAN). V epithalamiách sa i teraz najviac uplatňovalo blahoželanie k sobášu (Ján CHALUPKA), ale tento žáner mal zároveň veľký význam pre rozšírenie novej tematiky: ospevovanie krásy nevesty (Ján ŠUHAJDA) a manželského zväzku (Václav JOHANNIDES). Najpozoruhodnejšie boli epithalamiá lyrického charakteru (Matej GAŽÚR).